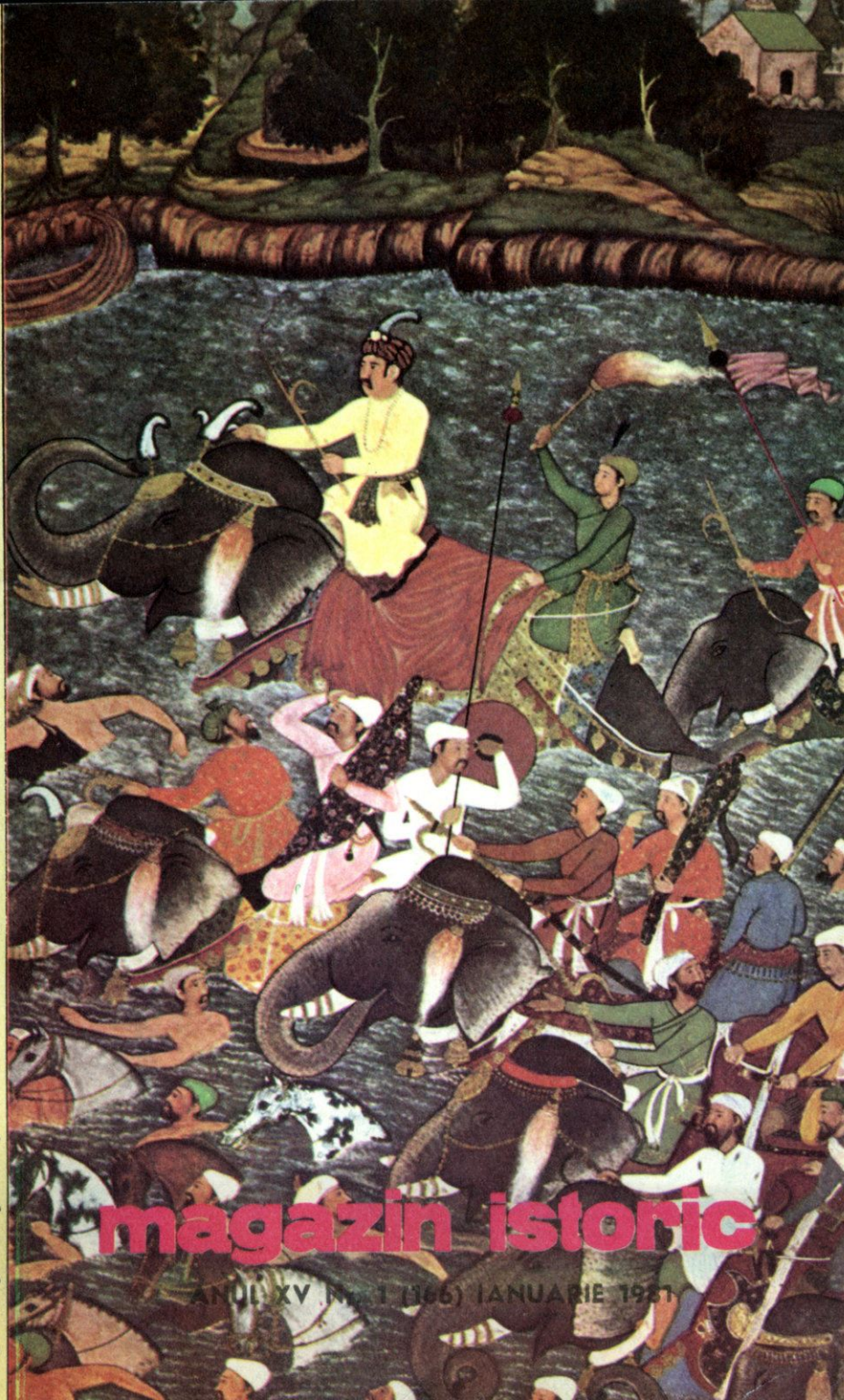
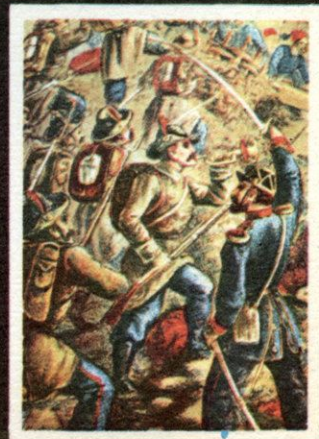
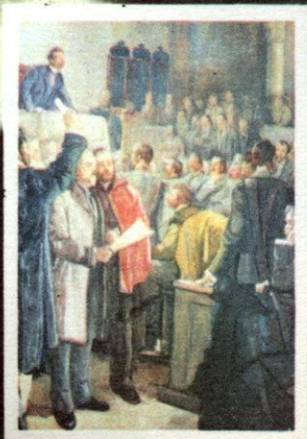
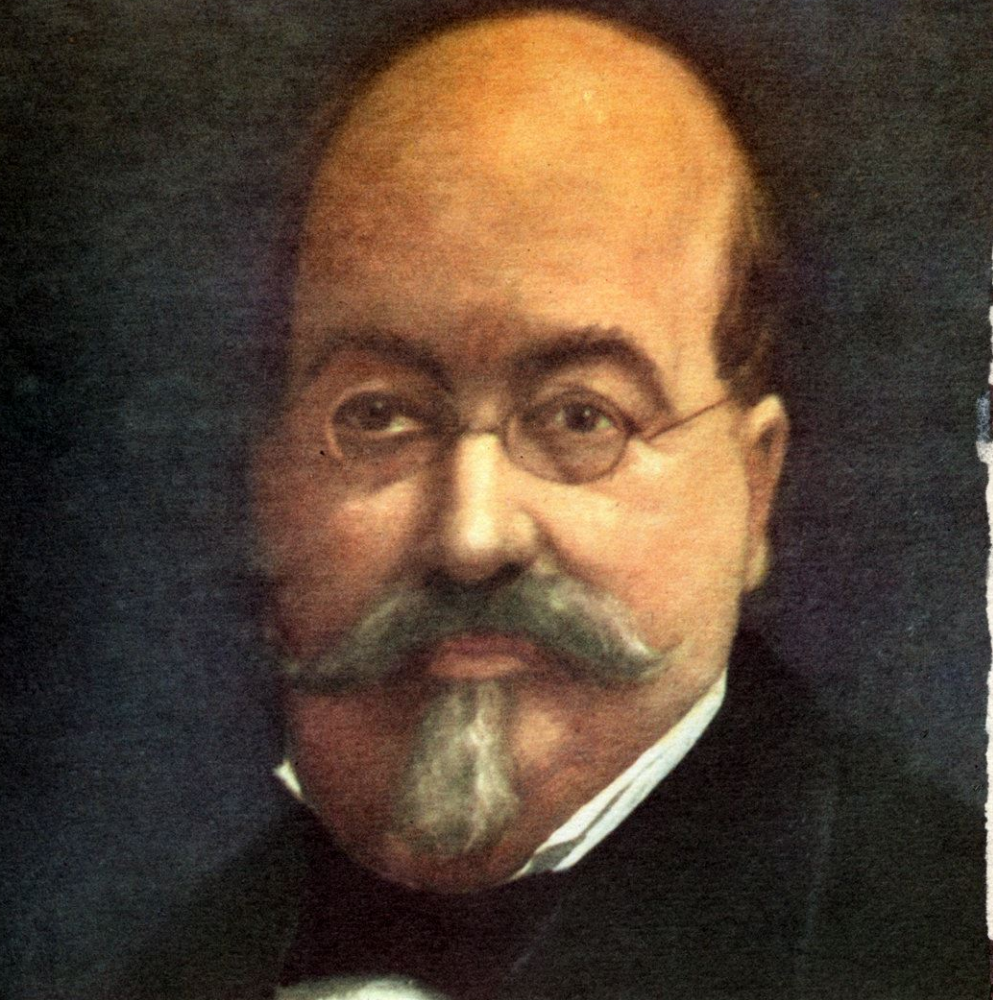

magazin istoric

ANUL XV Nr. 1 (166) IANUARIE 1981

magazin istoric

Revistă de cultură

istorică

Anul XV

Nr. 1 (166)

ianuarie 1981

Redactor șef

CRISTIAN POIȘTEANU

Redactor șef adjunct

NICOLAE MINEI

Colegiul redacției

DUMITRU ALMAȘ

CONSTANTIN ANTIP

VIRGIL CÂNDEA

NICOLAE COPOIU

LUDOVIC DEMÉNY

TITU GEORGESCU

DINU C. GIURESCU

ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA

ȘTEFAN ȘTEFANESCU

SUMAR

PARTIDUL COMUNIST ROMÂN 1921-1981:

● Opera președintelui NICOLAE CEAUȘESCU — O strălucită afirmare a marilor idealuri ale României socialiste:	2
<i>Dumitru Ghișe</i>	
● Partidul revoluționar al clasei muncitoare din România și locul său în istoria patriei:	4
<i>Ion Popescu-Pufuri</i>	
● Moștenirea înaintașilor:	5
<i>Ion Mamina, Vasile Niculae</i>	
Revelațiile unei corespondențe:	11
<i>Paul Cornea</i>	
„Vechile drepturi ale țării” și lărgirea autonomiei în epoca Unirii:	14
<i>Malei Ionescu</i>	
Cauza cea mare:	20
<i>Ioan Ursu</i>	
Țările române prezente pe cele mai vechi globuri geografice:	25
<i>Virginia Cartianu</i>	
1834 — un mareșal al lui Napoleon în Banat și Transilvania:	27
<i>Petre Florea</i>	
Dave și stăpînii lor — Zargidava:	30
<i>Vasile Ursachi</i>	
Ureche, Costin, Neculce — cronicari sau istorici?:	33
<i>Alexandru Ligor</i>	
În Anglia epocii victoriene:	37
<i>François Bédarida</i>	
Al XV-lea Congres de științe istorice despre experiența trecutului premisă a viitorului	42
Contestatarii „testamentului lui Adam” (II):	46
<i>Eric Williams</i>	
Martor în culisele celui de-al treilea Reich:	50
<i>N. Petrescu-Comnen</i>	
Scurta viață a unui oraș. Fatehpur Sikri:	54
<i>Raj și René Isar</i>	
Primul spion al Kaiserului:	58
<i>Jean-Pierre Alem</i>	
● Cărți sosite la redacție... 19 ● Poșta Magazin istoric...	62

COPERTELE NOASTRE

① Domnia marelui mogul Akbar este asociată în istoria Indiei secolului XVI cu o strălucită afirmare a artelor și culturii. Miniatură din lucrarea biografică **Akbar-nama**, semnată de cronicarul Abul Fazl. Pictura înfățișează pe Akbar, alături de suita sa, traversînd Gangele

④ Cîteva capodopere ale arhitecturii indiene: celebrul mausoleu Taj-Mahal din Agra (sus) și temple pe malul Gangelui la Varanasi (Fatehpur Sikri, p. 54)

② **Mihail Kogălniceanu**, portret inedit de un pictor necunoscut și imagini ilustrînd trei momente cruciale din istoria României moderne — 1848, 1859, 1877 — la care marele om de stat a avut o contribuție esențială. Portretul lui Kogălniceanu a fost pus la dispoziția revistei noastre de Marcela Pogonat, strănepoata ilustrului cărturar și om politic (Revelațiile unei corespondențe, p. 11)

③ În timpul Comunei din Paris, numeroși români au fost alături de muncitorii francezi pe baricadele Parisului. În imagine: litografie de epocă înfățișînd o scenă de luptă; în medalion: un comunard moldo-valah, imagine apărută în albumul *Les Communeaux*, 1871 (Moștenirea înaintașilor, p. 5)

②

③

O STRĂLUCITĂ AFIRMARE A MARILOR IDEALURI ALE ROMÂNIEI SOCIALISTE

Prof. univ. dr. DUMITRU GHIȘE

Începînd din anul 1971 și pînă astăzi, în Italia, în **Edizioni del Calendario** din Milano, au apărut 10 volume din operele alese (**Scritti Scelti**) ale secretarului general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, președintele Republicii Socialiste România.

Apariția fiecărui volum a constituit un adevărat eveniment în viața editorială din Italia, în opinia cititorilor din această țară cu tradiții de gîndire filozofică, economică, politică și socială pe cît de bogate pe atît de puternice.

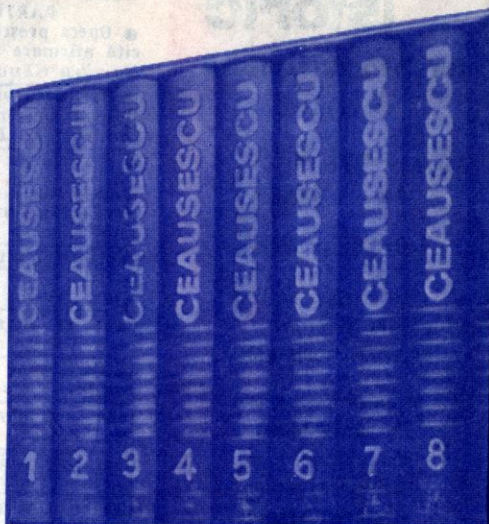
Care este semnificația acestui interes profund față de opera președintelui Republicii Socialiste România, secretarul general al partidului nostru?

Astăzi, pentru opinia mondială ca și, evident, pentru cea italiană, socialismul a încetat de a mai fi o simplă ipoteză teoretică, o formulă abstractă de viață. Socialismul, pentru tot mai mulți și în tot mai mare măsură, a devenit alternativa reală, soluția umanistă și revoluționară la marile și dramaticele întrebări cu care se confruntă omenirea. Într-o lume în care fenomenele de criză au cuprins, endemic, aspectele fundamentale ale vieții sociale și individuale, într-o lume împărțită

în bogați și săraci, într-o lume în care abundența de produse din anumite țări conviețuiește paradoxal cu subdezvoltarea și foamea din alte țări, într-o lume în care zborurile cosmice se petrec concomitent cu accentuarea penuriei energetice, într-o lume în care omul, această superbă creație a naturii, a ajuns în pragul de a distruge natura însăși, descifrarea căilor de edificare a unei lumi noi, conturarea experienței unei mari construcții sociale și umane, construirea societății socialiste reprezintă — pentru orice conștiință lucidă și dornică să găsească răspuns la propriile-i frământări — mai mult decît o făgăduință.

Opera secretarului general al partidului nostru înfățișează în chipul cel mai strălucit experiența revoluționară a României, a construirii unei noi societăți și a unui om nou în acest colț de lume, experiența de luptă și viață a unui popor ce și-a luat destinul în propriile sale mîini și e pe deplin hotărît să-și făurească lumea sa socialistă, pe care o consideră mai bună și mai dreaptă decît tot ceea ce el a cunoscut de-a lungul bimilenarei și atît de încercatei sale istorii.

Cele 10 volume apărute în **Edizioni del Calendario** înmănușează scrierile tovarășului

Nicolae Ceaușescu din anii 1965 pînă în 1979 inclusiv. Practic, aceste volume cuprind perioada cea mai fecundă din istoria de totdeauna a României. Nu există domeniu în care, în acest răstimp, să nu se fi petrecut mari și fundamentale mutații, să nu se fi înfăptuit esențiale citorii. Este perioada în care a avut loc cea mai impetuoasă și semnificativă dezvoltare a economiei naționale a României. Construcția de partid și de stat, întreaga viață politică și socială, democrația și libertatea umană, umanismul socialist au dobîndit noi și necunoscute dimensiuni. Școala, cultura, știința și-au găsit mereu mai adînci și fecunde articulații în structura societății, devenind factori fundamentali de progres și instituire a unei noi calități a vieții.

Toate aceste fenomene complexe, întreaga și vastă experiență economică, politică și socială a României socialiste și-au găsit în secretarul general al partidului nu numai un strălucit interpret, ci și omul de gîndire și acțiune care și-a adus, cel dintîi, o contribuție hotărîtoare la însuși procesul de plămădire a noii realități. De aceea, opera sa este nu numai oglinda cea mai fidelă a unui neîntrerupt proces istoric revoluționar, ci și întruparea unei gîndiri vii, profunde și dialectice, care a contribuit ea însăși, în chip decisiv, la configu-

rarea și structurarea socialismului multilateral dezvoltat în România. Este pe deplin firesc și explicabil ca o astfel de operă în care marile idealuri ale României socialiste și-au aflat o atît de strălucită afirmare să trezească interesul profund al cititorului de pretutindeni. În paginile ei, în concepte limpezi, înlănțuite cu o rigoare logică implacabilă, palpită însăși viața, viața plină de fascinație a poporului demiurg al propriei sale istorii, o istorie liberă și independentă. Lectura unei astfel de opere se transformă într-un miraculos proces de facere a unui fragment de istorie.

Interesul pentru această întîlnire cu România, prin intermediul operei celui mai strălucit fiu al ei, este, fără îndoială, dublat de faptul că, în paginile celor 10 volume publicate, cititorul italian se întîlnește, totodată, cu răspunsurile pe care Partidul Comunist Român, secretarul său general le dau marilor probleme cu care se confruntă lumea contemporană. Evantaiul larg al politicii externe românești, principiile care o călăuzesc își găsesc în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu o fericită întrupare. Constatînd cît de importantă și de actuală este pentru cititorul italian acea „parte din lucrare consacrată relațiilor internaționale ale Partidului Comunist Român și aportului său la îmbogățirea teoriei marxiste și leniniste din care se inspiră mișcarea muncitorească internațională”, Luigi Longo, în prefața la vol. IX, constata cît de „multe și substanțiale subiecte de reflecție oferă politologilor din lumea întreagă opera tovarășului Nicolae Ceaușescu”. Într-adevăr, abordarea raportului de forțe pe plan internațional, a problemelor noii ordini economice internaționale, a coexistenței pașnice și a normelor de conviețuire între state, a poziției României în problemele europene, ale păcii și securității în întreaga lume, a raporturilor Partidului Comunist Român cu mișcarea comunistă și muncitorească reprezintă tot atîtea domenii în care secretarul general al partidului și președintele Republicii și-a adus o contribuție a cărei valoare și originalitate cu greu pot fi măsurate. Îmbinarea dialectică firească a politicii interne, cu cea externă a României, strălucit reprezentată de tovarășul Nicolae Ceaușescu, și-a găsit, în întreaga lume, un adînc ecou și un binemeritat prestigiu.

În librăriile din Italia, cititorii au la îndemînă 10 volume din scrierile alese ale tovarășului Nicolae Ceaușescu. În librăriile din cele mai îndepărtate colțuri ale lumii, prin volumele traduse în zeci și zeci de alte limbi, milioane și milioane de cititori au prilejul să se întîlnească cu istoria economică, politică, socială și culturală a României contemporane. Opera scrisă a secretarului general al partidului nostru a devenit, pe toate meridianele lumii, o strălucită mesageră a spiritualității socialiste românești.

Partidul clasei muncitoare, creat în 1893, apoi Partidul Comunist Român creat în 1921, au continuat pe o treaptă superioară tradițiile revoluționare ale maselor populare, ale forțelor progresiste, revoluționare, ale poporului român. Continuând aceste luminoase tradiții, Partidul Comunist Român s-a identificat întru totul cu năzuințele întregii națiuni, fiind primul partid politic din România care și-a făcut un tîlu de onoare din lupta pentru dezvoltarea economico-socială a țării, pentru întărirea independenței și suveranității naționale, pentru o viață mai bună și îmbelșugată a întregului popor.

NICOLAE CEAUȘESCU

PARTIDUL REVOLUȚIONAR AL CLASEI MUNCITOARE DIN ROMÂNIA ȘI LOCUL SĂU ÎN ISTORIA PATRIEI

ION POPESCU-PUȚURI

În curînd vom aniversa 60 ani de cînd organizațiile politice muncitorești din întreaga țară au hotărît, în istoricul Congres din mai 1921, organizarea partidului clasei muncitoare pe temelia României reîntregite — realizată de adunările constituante din anul 1918 — și afirmarea puternică în viața politică a țării a Partidului Comunist Român, care a marcat o etapă nouă, superioară, atît pe plan organizatoric și politic-ideologic în dezvoltarea mișcării muncitorești, cît și în apărarea intereselor fundamentale ale poporului român, pentru făurirea unei României cu adevărat suverane și socialiste.

Față de partidele și grupările politice, mari și mici, de la cele de nuanță conservatoare la cele liberale, național-tărăniste, democratice sau progresiste, care s-au perindat pe scena vieții social-politice românești în decursul timpului și care își aveau programele legate de limitele claselor și păturilor sociale pe care le reprezentau, partidul revoluționar al clasei muncitoare s-a detașat, încă de la apariția sa, în 1893, și-a dovedit viabilitatea și a corespuns cel mai deplin aspirațiilor poporului român, țării întregi.

Spre deosebire de partidele burgheziei și moșierimii românești, partide care și-au adus, în anumite momente, o contribuție, mai mare sau mai mică, la propășirea țării, contribuind la ameliorarea soartei țărănimii române, la afirmarea relațiilor capitaliste în țară, la dezvoltarea învățămîntului și culturii naționale, la democratizarea vieții social-politice românești și nu mai prejos la înfăptuirea atît a unirii celei „mici” din 1859, cît și a celei „mari” din 1918 și la asigurarea neatrînării țării, fapte patriotice care rămîn consemnate în istoria multimilenară a României, mișcarea muncitorească și socialiștii români, apoi partidul revoluționar al clasei muncitoare nu numai că au

susținut, și au participat activ la înfăptuirea dezideratelor fundamentale ale poporului român, dar au dat și un conținut mai adînc acestora. Astfel, partidul politic al clasei muncitoare a cerut rezolvarea cu adevărat democratică a problemei agrar-tărănești, deosebit de acută în regimul burghez, industrializarea rapidă a țării, ca o condiție hotărîtoare pentru înfăptuirea progresului societății românești, dezvoltarea instrucțiunii publice și ridicarea generală a gradului de cultură și civilizație a poporului.

Înarmat cu teoria științifică despre natură și societate, cu materialismul dialectic și istoric, partidul clasei muncitoare din România a avut o viziune clară și asupra perspectivei luminoase a dezvoltării țării și poporului nostru, pe care le-a materializat în documentele sale programatice. Încă de la înființarea sa, și căreia i-a rămas credincios pînă în zilele noastre, ținînd seama, bineînțeles, de etapele de dezvoltare a societății românești. Singurul partid, cel al muncitorilor, și-a pus pe stindardul său de luptă înlăturarea exploatarei omului de către om prin răsturnarea orînduirii capitaliste nedrepte și construirea societății socialiste, care asigură o dezvoltare impetuoasă a forțelor de producție, crearea unei industrie de prim rang și, pe această bază, dezvoltarea și înflorirea orașelor, cooperativizarea agriculturii și continua ridicare a satelor la nivelul orașelor, dezvoltarea învățămîntului și culturii naționale, a artei și literaturii. Toate aceste baze creînd condiții de deplină egalitate și de afirmare a tuturor cetățenilor țării, contribuind la rezolvarea deplină a problemei naționalităților conlocuitoare.

Pe plan internațional, partidul clasei muncitoare a prevăzut promovarea unei politici consecvente de bună vecinătate cu toate statele limitrofe, de egalitate între toate țările, mari și mici, de colaborare și pace trairnică.

Continuator glorios al milenarei lupte de eliberare a poporului român, al eforturilor și al jertfelor sale pentru neafirmarea țării, partidul clasei muncitoare, avînd rădăcinile adînc în solul realităților românești, a conceput, în același timp, ca un partid revoluționar, internaționalist și profund patriotic, aceste istorice transformări în întregimea cadrului național, care să aibă la bază refacerea Daciei străbune prin reunirea tuturor provinciilor istorice românești. Pe acest temel, clasa muncitoare, organizațiile ei au participat **cu vot decisiv** la impresionantele adunări cu caracter constituant și plebiscitar din anul 1918, care au făcut, prin Marea Adunare Națională din 1 decembrie 1918, de la Alba Iulia, România întregită.

Nu este întîmplător faptul că la marele Congres din mai 1921, de la București, consecvent concepției sale inițiale de așezare a României pe vechea temelie a Daciei străbune, partidul comunist a fost primul partid politic din noua țară reorganizat pe cuprinsul României reîntregite.

Îmbinînd magistral activitatea pentru apărarea intereselor celor ce muncesc de la orașe și sate, indiferent de naționalitate, educînd și călăuzind masele muncitoare în lupta împotriva claselor exploatare, pentru libertate, dreptate socială și progres, cu lupta pentru apărarea intereselor fundamentale ale întregului popor, ale țării, pentru asigurarea independenței, integrității și suveranității patriei, Partidul Comunist Român s-a dovedit a fi la înălțimea misiunii sale istorice.

Ca exponent al intereselor naționale ale întregului popor, Partidul Comunist Român a fost și forța mobilizatoare a întregului popor în lupta împotriva pericolului fascist și revizionist, pentru apărarea integrității teritoriale a României, definind cu acuitate obiectivele rezistenței antifasciste. Stegar al intereselor fundamentale ale națiunii, Partidului Comunist Român i-a revenit meritul istoric de a fi fost inițiatorul, organizatorul și conducătorul revoluției de eliberare națională și socială antifascistă și antiimperialistă din august 1944, care a deschis calea construcției socialiste, calea făuririi unei vieți noi și libere pentru poporul nostru.

Privită într-o retrospectivă istorică, vasta activitate desfășurată de Partidul Comunist Român, pusă în slujba intereselor și aspirațiilor celor mai nobile ale poporului, oferă un tablou măreț de realizări și victorii a căror apoteoză o reprezintă, în zilele noastre, făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate pe pămîntul României.

Promotor al tuturor inițiativelor și programelor care contribuie la ridicarea continuă a bunăstării materiale și spirituale, la înflorirea patriei socialiste, precum și la așezarea raporturilor din lumea contemporană pe principii noi, profund democratice, ale respectării independenței, suveranității, egalității și integrității naționale a fiecărui stat, ale neamestecului în treburile interne ale altor state, ale renunțării la forță și la amenințarea cu forță, ale colaborării și păcii în lume, Partidul Comunist Român — de la a cărui organizare pe temelia țării reîntregite se împlinesc 60 de ani — s-a afirmat, în fapt, drept forța politică conducătoare a societății românești.

Adevăratele începuturi ale Partidului Comunist Român — care continuă cele mai înalte tradiții de luptă ale poporului, și are rădăcinile împlinite adînc în mișcarea muncitorească, socialistă din a doua jumătate a secolului trecut — coincid cu începuturile activității partidului muncitoresc călăuzit de gîndirea revoluționară marxistă.

NICOLAE CEAUȘESCU

MOȘTENIREA

ÎNAINȚAȘILOR

„Mulți, foarte mulți din oamenii care au jucat un rol în țară îi datoresc lui Diamant ideile generoase și patriotice. El a format inima și spiritul multora din români”.

În 1883, cînd Ion Ghica scria aceste rînduri, mișcarea muncitorească și socialistă românească depășise de mult faza experimentelor utopice, aflîndu-se în plin proces de organizare și afirmare pe arena politică a țării. Născută în sînul unei societăți angajată pe drumul organizării moderne, legată strîns de masele muncitoare de la orașe, de țărănime și intelectualitatea progresistă, mișcarea socialistă și muncitorească a reprezentat principalul factor dinamizator al progresului, dînd glas celor mai înaintate idealuri sociale și naționale ale poporului.

Încă în a doua jumătate a secolului XVIII, proletariatul în formare s-a manifestat ca o forță socială activă, participînd la marile bătălii sociale și naționale, a organizat acțiuni de clasă împotriva exploatarei. Prin grevele de la manufactura Pociovaliște¹ din anii 1796-1799 și 1803, după cum aprecia Nicolae Iorga, „o adevărată chestie muncitorească se deschide astfel și la noi”.

Muncitorimea, mișcarea socialistă aveau să fie fideli promotori ai celor mai avansate dintre idealurile naționale și sociale ale poporului român, exprimate de mișcările revoluționare ale secolului XIX. Mari momente ale istoriei moderne a poporului român (1821, 1848, 1859, 1877) însumează parti-

¹ Magazin istoric, nr. 12/1969.

ciparea activă a tinerei clase muncitoare — forță socială direct interesată în dezvoltarea țărilor, în realizarea unității naționale și dobândirea independenței. Lucrătorii, cafele, meseriași au susținut programul social și național al revoluției conduse de Tudor Vladimirescu, iar în timpul revoluției din 1848-1849 au fost în primele rânduri ale apărătorilor ei împotriva reacțiunii interne și externe.

În climatul general-favorabil răspîndirii ideilor înnoitoare, mai cu seamă după 1848 și 1859, au prins rădăcini și s-au afirmat noi concepții privind organizarea societății, au început a fi cunoscute idei din operele creatorilor socialismului științific. Exemplul lui Teodor Diamant — fondatorul Societății agronomice și manufacturiere de la Scăieni-Prahova (1835)¹ — a dat un puternic imbold gândirii social-politice și economice românești, în efortul ei de a adapta noul la gîndirea realităților societății noastre. I. Heliade-Rădulescu nota că, aflat în exilul său post-pașoptist, începuse „a căuta cărți care tractau despre socialism”, iar I. Ionescu de la Brad mărturisea cum, din lectura lucrărilor lui Fourier, Proudhon, Saint-Simon ș.a., „m-am ales cu scopul formulat..., acela adică care consistă în îmbunătățirea fizică, intelectuală și morală a clasei celei mai numeroase și sărace”. Ion Ghica, la rîndul său, era interesat de „broșurile economiștilor socialiști”. Participarea multor muncitori și intelectuali (unii dintre ei deveniți socialiști) — Vasile Conta, Mircea Rosetti², George Panu³, Zamfir Arbore⁴, D. Rosetti-Tescanu, dr. N. Russel, Carol Farcaș, Gh. Ungureanu — la activitatea unor secții ale Internaționalei I, a altor români — D. Dobrescu, I. Cernătescu, Gh. Rojniță, C. Haralambie, Al. Cocu, C. Cantacuzino, M.P. Georgescu ș.a. — la apărarea cuceririlor Comunei din Paris⁵, prezența românilor la congrese și reuniuni socialiste internaționale au creat un climat stimulator pentru procesul de organizare a mișcării muncitorești și socialiste din țara noastră.

Încă din perioada începuturilor, proletariatul român și-a pus problema creării unor organizații proprii. S-au format, astfel, asociații profesionale la Brașov, în 1846, și Timișoara, în 1851, apoi la București, Oravița, Reșița, Arad, Turnu Severin, Cluj, Iași. În fortificarea conștiinței de clasă a muncitorilor un rol însemnat l-au jucat primele gazete muncitorești: Tipograful român (1865), Analele tipografice (1869), Uvrieturul și Lucrătorul român

(1872). Ca urmare firească, la 1 octombrie 1872, s-a înființat Asociația generală a lucrătorilor din România⁶, moment care a marcat începutul organizării pe principii de clasă, la scară națională, a proletariatului român. Dealtfel, procesul de întărire a mișcării muncitorești și socialiste a cunoscut în această perioadă evenimente deosebit de importante. Între 1868 și 1871 și în anii următori, la București, Iași, Timișoara, Reșița, Arad, Galați, Ploiești și în alte centre s-au constituit organizații socialiste. Proletariatul, așa cum spunea N. Codreanu, într-o scrisoare adresată lui N. Russel, la 12 august 1875, devenea forța „favorabilă pentru propovăduirea revoluției sociale”.

Muncitori și socialiști, alături de întregul popor, s-au aflat împreună și s-au cunoscut mai bine în marele efort pentru cucerirea independenței de stat, în 1877-1878. Membri ai cercurilor socialiste, ai organizațiilor proletare, masele muncitoare s-au manifestat activ în susținerea dreptului poporului român la viață liberă, de sine stătătoare⁷. Cucerirea independenței depline de stat s-a repercutat pozitiv asupra procesului de continuă dezvoltare a mișcării noastre muncitorești, proces caracterizat printr-o apropiere crescîndă a militanților socialiști de muncitorime — clasa purtătoare a progresului social și național, care preluează pe umerii săi necesitatea istorică de a găsi răspunsuri viabile exigențelor dezvoltării societății românești — în vederea unirii sale într-un singur partid revoluționar. „Cît timp nu sîntem organizați noi înșine — scria C. Dobrogeanu-Gherea, în 1878 —, cît timp... nu ne-am manifestat în fața societății române ca partid, propagandă... nu are nici o importanță”.

Începînd cu anul 1879 mișcarea muncitorească și socialistă din România a intrat într-o nouă etapă, decisivă, pe drumul făuririi propriului partid revoluționar.

În acest an, cînd se împlinesc șase decenii de la organizarea partidului revoluționar al clasei muncitoare pe temelurile statului unitar-național, Magazin istoric își propune să reamintă cele mai semnificative momente ale istoriei mișcării revoluționare din patria noastră, făurirea și evoluția istorică a partidului clasei muncitoare pînă în contemporaneitatea noastră socialistă.

Ion MAMINA, doctor în istorie,
Vasile NICULAE, doctor în istorie

1879

25 și 27 FEBRUARIE⁸. În două ședințe consecutive, la Ploiești și București, are loc o consfătuire a organizațiilor socialiste din România. Scopul:

„unirea grupurilor socialiste” și adoptarea programului ce „va consemna și spiritul și principiile socialismului democratic român în general, tendințele sale în România, precum și statutele societății [organizației]”.

În cadrul primei ședințe este dezbătută schița viitorului program și se alege o

comisie alcătuită din V.G. Manicea, C. Stăucanu, Al. Spiroiu, E. Lupu și C. Gorănescu, care urmează să formuleze programul și statutele noii organizații. În cea de-a doua ședință se mai hotărăște: „a) Sîntem în idee ca societatea noastră să se puie cît mai curînd în comunicație cu celelalte cercuri internaționale

¹⁻⁷, Magazin istoric, nr. 2/1975; 3/1972, 7/1977; 12/1972; 7/1971; 3/1971; 10/1972; 5/1977.

⁸ Toate datele sînt pe stil vechi — n.r.

din străinătate; b) Propunem ca aceste idei fiecare din noi să le propage cât mai intens printre societățile de studenți”.

28 SEPTEMBRIE. Din inițiativa Cercului socialist din Iași apare gazeta bisăptăminală *Besarabia*. Redactori și principali colaboratori: E. Lupu, N. Codreanu, Ioan și Gheorghe Nădejde, C. Dobrogeanu-Gherea, dr. N. Russel. Publicația se preocupă de răspîndirea ideilor socialiste și analizează realitățile românești prin prisma acestor idei. După 15 numere, în decembrie, revista este suprimată sub învinuirea că propagă „idei social-democrate”.

OCTOMBRIE. La Iași, în locuința lui I. Nădejde, se ține primul congres al socialiștilor români. În amintirile sale, *Sofia Nădejde* scrie: „Au luat parte [Zamfir] Arbure, venit anume de la București, dr. Russel, [Hubert] Văleanu, E. Lupu, Theodor Speranția, [Ioan] Calciu, Andrei [Dumitrescu], [Mihail] Pastia, Boniface [Hétrat], frații Nădejde și alții... S-a pus la cale un program. Cum să se dezvolte propaganda socialistă la noi? Unii opinau să se lucreze în școli, pentru a ciștiga tineretul. Alții, să fie luminați muncitorii, adevărații interesați în cauză. Trebuie și una și alta, ziceau alții. Nici armată fără stat major, nici acesta fără armată”.

Principiile programatice socialiste făcuseră obiectul unor vii dezbateri și pînă la acest congres. *Dr. N. Russel*: „Trebuie un program special... Majoritatea [populației] o formează țărani care au și pînă azi portul și mentalitatea vechilor daci. De aceea, nu tot ce e bun pentru proletariatul din Occident se potrivește și săteanului [român]. Teoriile lui Marx trebuiesc bine cîntărite”.

1880

26 OCTOMBRIE. În Capitală, apare ziarul *Înainte* — „organ democratic-socialist și al proletariatului român” (ultimul număr care s-a păstrat este datat 25 ianuarie 1881). Redactor: Titus Dunka¹.

¹ Magazin istoric, nr. 7-8, 9, 10/1968.

1881

MARTIE-IUNIE. Cercul socialist din Iași stabilise pentru 6 martie aniversarea a 10 ani de la Comuna din Paris. *Sofia Nădejde* relatează: „Consulul rus interveni la guvern să împiedice această manifestare, pe care o considerau ca un pretext de a sărbători moartea țarului [Alexandru II, asasinat de anarhiști la 1 martie]... Guvernul, presat de insistențele consulului din Iași, hotărî să dea o lovitură puternică mișcării”. Sînt organizate percheziții și arestări. La 15 martie, consiliul decanilor Universității din Iași, socotind că studenții Alex. Bădărău și C. Mille „profesează în public idei revoluționare”, hotărăște exmatricularea lor, decizie sancționată de Ministerul instrucțiunii publice. Represaliile merg mai departe: la 27 martie, dr. N. Russel, Andrei Dumitrescu și Pavel Axelrod sînt expulzați din țară. Un juriu universitar ieșean judecă procesul fraților Nădejde (2-5 iunie), acuzați pentru ideile lor socialiste, și hotărăște destituirea lui Ioan Nădejde din postul de profesor la Liceul național și suspendarea temporară a fratelui său, Gheorghe, din funcția de profesor la Gimnaziul „Ștefan cel Mare”. În timpul procesului frații Nădejde își manifestă încrederea în viitoarea transformare revoluționară a societății: „O revoluție socială este inevitabilă mai devreme sau mai târziu”. Aceasta „nu poate sfîrși decît prin victoria socialismului”. *Mihail Eminescu*: „Frații Nădejde, de exemplu, sînt amîndoi tineri cu știință de carte; am putea zice că în degetul lor cel mic au mai multă știință decît Costinescu ori Crăciunescu [oameni politici liberali] în capete... [Acești tineri] nu sînt pretinsă nație și pretins popor, ei sînt adevărat popor”.

1 IULIE. Apare la Iași, pînă în mai 1891, revista politică, culturală, științifică și literară *Contemporanul*. Editor — I. Nădejde, împreună cu C. Dobrogeanu-Gherea, Sofia Nădejde, Gh. Nădejde,

Th. Speranția, C. Mille, V.G. Morțun. Alături de aceștia, colaboratori statornici ai revistei sînt: A. Bacalbașa, Șt. Stîncă, I. Păun-Pincio, Șt. Basarabeanu [V. Crăscu], N. Beldiceanu, I. Catina. Revista găzduiește pagini din opera literară a lui Ion Creangă și Nicolae Iorga. Se bucură

În pp. 7, 8, 9: desene după Lumea nouă ilustrată, organ al P.S.D.M.R.

de o largă răspîndire (tirajul său ajunge la circa 6 000 exemplare) atît în cercurile intelectuale, cît și în mediile muncitorești.

C. Mille: „*Contemporanul* era înainte de toate o revistă revoluționară... În această privință *Contemporanul* a umplut un gol și, după *Convorbiri literare*, este revista care a avut mai mult răsunset la sfîrșitul veacului trecut... El a dat unei întregi generațiuni un *vade-mecum* [călăuză] în viață, a furnizat multora... un chip, un metod de a judeca evenimentele sociale”.

Mihail Sadoveanu: „Pe lîngă atacurile de ordin general, asupra unor alcătuiuri politice..., revista avea în grijă să se ocupe de cultura noastră...”

1883

1 FEBRUARIE. Apare la Paris (apoi Bruxelles), pînă în septembrie 1883, revista semnificativ intitulată *Dacia viitoare*, editată de grupul re-

voluționar român, alcătuit din tineri aflați la studii în Franța și Belgia. Într-o ciornă de „declarațiune”, păs-trată de Vintilă C.A. Ro-setti, se scrie: „Subsemnații, prin prezenta declarațiune, ne legăm unii către alții de a da viața și puterile noastre spre săvârșirea scopului ce ne-am propus: reformarea societății actuale... Credem că remediul cel mai bun pentru realizarea scopului nostru este revolu-țiunea. Sintem deci revoluțio-nari... Pentru susținerea și propagarea credințelor de mai sus s-a fondat în Paris ziarul *Dacia viitoare*”. C. Mille precizează: „Revista *Dacia viitoare*, după cum nu-mele o indica, era o publicațiune cu două idealuri: socialis-mul, dar un socialism de adus la îndeplinire într-o Românie mare și liberă”. Revista vor-bește, subliniază redactorii săi, în numele „tînărului partid socialist român”.

15 MARTIE. La moartea lui Karl Marx, presa română publică articole omagiale, închinat celui „mai eminent dintre socialiștii contemporani și unul din cei mai pro-funzi economiști ai timpului nostru”.

15 APRILIE. Apare la Bucu-rești (pînă în august) revista *Emanciparea*, organ al Cer-cului socialist din Capitală. Publică studii de teorie socia-listă, extrase din *Capitalul*, analize asupra sistemului pro-prietății în România. Mili-tează „pentru dezrobirea fra-trilor de același neam”, pentru „constituirea Daciei libere, pe pămîntul căreia să trăiască un popor liber”.

1884

10 APRILIE. Apare, la Iași, *Revista socială* (pînă în august 1887). În paginile ei apar, printre altele, studiile lui C. Dobrogeanu-Gherea: *Karl Marx și economiștii noștri*, *Ce vor socialiștii români*, *Robia și socialismul* etc.

9 DECEMBRIE. Socialiștii inaugurează, în Capitală, Cercul de studii sociale „Drepturile omului”. Din seria conferințelor desfașu-

rate, săptămînal, în Sala „Franzlaru”, pînă la 10 mar-tie 1885; Paul Scorțeanu: *Ce este socialismul*; Filip Ges-ticone: *Despre producțiune*; Al. G. Radovici: *Despre proleta-riatul agricol*; Const. C. Ba-calbașa: *Proprietatea indivi-duală și proprietatea colectivă*; C. Mille: *Socialismul științific și socialismul utopic*.

1885

1 FEBRUARIE. Apare, la București, ziarul *Drepturile omului* (pînă în decembrie 1885, apoi între 1888-1889), organ de presă al cercului cu același nume, primul cotidian socialist din România: „Par-tida socialistă română... are de îndeplinit o muncă uriașă, trebuie să lumineze și să orga-nizeze muncitorii de la sate și de la orașe, trebuie să vie înainte cu un program teo-retic și practic care să arate calea de urmat”.

1886

15 FEBRUARIE. La Brașov (pînă în iunie) apare gazeta *Meseriașul român*, organ al Reuniunii pentru sprijinirea învățăcelilor [ucenicilor] și meseriașilor români din Bra-șov; se preocupă de situația micilor meseriași și a lucrăt-orilor români din Transilvania, de organizarea lor profesională.

MAI. Apare programul Partidei socialiste din Ro-mânia — *Ce vor socialiștii români*, elaborat de C. Do-brogeanu-Gherea, pe baza dezbaterilor anterioare și a experienței luptei organizate a proletariatului. Programul realizează o analiză profundă a realităților social-economice și politice din România, pu-nînd în lumină rolul și sar-cinile partidului politic al clasei muncitoare: organizarea proletariatului în vederea îndeplinirii misiunii sale isto-ric — făurirea societății socia-liste.

1887

IUNIE. La București, apoi și la Iași, Galați, Brăila, Turnu Severin și în alte orașe iau ființă *cercuri muncitorești* — organizații cu caracter po-

litic, care acționează în numele proletariatului organizat și al intelectualiilor socialiști, ca or-ganizații locale ale „Partidei muncitorilor”. Scopul: „Uni-rea tuturor muncitorilor în-tr-un singur mînunchi, în-tr-un partid puternic, care să fie partidul muncitorilor”. Ele se conduc după programul marxist din 1886 și acțio-nează în direcția statuirii exis-tenței partidului muncitorilor.

20 AUGUST.

Circulară adresată de I. Nădejde unor conducători ai mișcării muncit-oarești din alte țări, cunos-cută și de F. Engels: „Țăranii și muncitorii [din România] intră în luptă ca un partid distinct... În curînd vom putea să vă dăm detalii asupra pro-gramului teoretic și practic al partidului socialist român”.

1 NOIEMBRIE. Apare la Iași (pînă la 13 august 1889) gazeta *Muncitorul*, organul de presă al cercului muncitorilor din acest oraș. Gazeta se subintitulează: „organ al Par-tidei muncitorilor”.

12 DECEMBRIE. Apare ga-zeta *Dezrobirea* (pînă la 9 aprilie 1888), organ al Cer-cului muncitorilor din Bucu-rești; se subintitulează „organ al Partidului muncitorilor”. În perioada următoare apar organe de presă ale cercurilor muncitorești și la Brăila (*Lupta*), Galați (*Frăția*), Turnu Severin (*Socialistul*) s.a.

23 DECEMBRIE. Scrisoarea lui F. Engels către I. Nădejde (ca răspuns la circulara socia-listului român din 20 august): „... Cu mare plăcere am văzut că socialiștii din România pri-mesc, în programul lor, prin-cipiile de căpetenie ale teoriei

care a izbutit a aduna într-un mănunchi de luptători pe mai toți socialistii din Europa și din America — e vorba de teoria prietenului meu, răposatul Karl Marx“.

1888

18 IANUARIE. Se dă publicității, la Iași *Manifestul Partidei Muncitorilor*, în vederea alegerilor generale parlamentare: „Partida muncitorilor e nouă în țara noastră, și acum, în aceste alegeri își desfășoară pentru întâiași dată steagul și cheamă pe muncitori la luptă, la câștigarea drepturilor lor, la dezrobire“. În urma scrutinului, V.G. Morțun este ales deputat la Colegiul II Roman; este primul deputat socialist român.

11 MARTIE. Cercul muncitorilor din Iași, către Partidul Muncitoresc Socialist Revoluționar Francez, cu prilejul aniversării Comunei din Paris: „În numele partidei socialiste ieșene, felicităm proletariatul francez pentru mișcarea de la 1871 și ne bucurăm că astăzi partida socialistă e mai tare ca oricând“.

24 MARTIE. *Gazeta Muncitorul* publică *Statutele breslei muncitorilor de pământ din comunele rurale*, moment important în procesul, început încă din 1887, de constituire a unor organizații socialiste la sate, ca secțiuni ale partidului muncitorilor. Ele iau ființă în numeroase comune din județele Iași, Vaslui, Bacău, Roman, Putna, apoi și în Ilfov, Ialomița, Vlasca.

APRILIE-IUNIE. Mari răcoale țărănești în Muntenia și Moldova reprimare de autorități.

9 APRILIE. Cercurile muncitorilor lansează manifeste de solidarizare cu răsculații și de protest împotriva reprimărilor ordonate de guvern. Se organizează manifestații de solidaritate cu răsculații; au loc acțiuni comune de luptă la Galați, Mizil și în alte locuri.

12-14 OCTOMBRIE. În alegerile generale parlamentare, Partida muncitorilor reușește să trimită doi reprezentanți în Parlament: V.G. Morțun (Colegiile II și III Roman) și I. Nădejde (Colegiul III Iași).

Sofia Nădejde: „Propaganda la sate progresase și în toamna anului 1888, I. Nădejde a fost ales deputat la Colegiul III după balotaj. Curtea din Sărărie [locuința familiei Nădejde] era plină de țărani care au trebuit să rămână în oraș pentru balotaj. Cu toată urgia dezlănțuită a zbirilor poliției și a bătașilor guvernului, Nădejde s-a ales. Dar ce muncă au depus tinerii intelectuali, tătarășenii [muncitori din cartierul ieșean Tătarăși] și sătenii!... Alegerea aceasta a dovedit că țărani pricep și pot ceva când li se vorbește pe înțelesul lor“.

Deputații socialiști duc cuvântul clasei muncitoare în forul legislativ al țării. *V.G. Morțun*, la 17 ianuarie 1889: „Noi, ceea ce spunem în gazete și în întrunirile noastre, vi le spunem și d-voastră, înaintea întregii țări. Vă spunem: voim proprietate colectivă și aceasta are să se facă când muncitorul de la țirg și țăranul de la sate va fi stăpîn pe tot rodul muncii sale, când nu va mai fi exploatat cum este astăzi“. *I. Nădejde*, interpellare din 23 noiembrie 1888: „Noi [socialiștii] găsim cauzele eficiente ale răcoalei: în exploatarea neomenoasă a țăranilor de către proprietari și posesori; pe urmă în împilarea și jefuirea de către slujbașii comunali... Apoi mai este o cauză: nepăsarea din partea justiției care nu lua act mai niciodată de jeluirea unor locuitori, de ar fi fost ea cît de întemeiată. [Mai] este și lipsa de orice mijloc legal prin care țăranii să-și arate voința lor“.

1889

14-21 IULIE. Delegația română (Emil Racoviță, D. Voinov, A. Seulescu, I. Procopiu, Dionisie Many) participă la Congresul socialist internațional de la Paris. Raportul prezentat de români înfățișează succesele dobîndite de mișcarea socialistă din România. Sînt aduse în discuție aspecte ale problemei agrar-țărănești, pe baza experienței românești. Socialiștii români votează rezoluția care stabilește ziua de 1 Mai ca zi a soli-

darității internaționale a proletariatului. *Emil Racoviță:* „L-am văzut pe Engels. Pe actul acela al lui Lafargue (ginerelul lui Marx) prin care ziua de 1 Mai a fost proclamată ziua internațională a muncitorilor — după sugestia lui Engels — pe acest act figurează și semnătura mea, tinărul student român de atunci“.

1890

3-24 FEBRUARIE. Se constituie *Clubul muncitorilor* din București, moment important în lupta pentru crearea partidului clasei muncitoare. Cîrînd se întemeiază astfel de organizații la Iași, Ploiești, Galați, Botoșani, Craiova, Bacău, Roman, care editează organe de presă proprii: *Munca* (București), *Critica socială* (Iași), *Înainte* (Roman), *Democrația socială* (Ploiești), *Lucrătorul* (Galați), *Proletarul* (Botoșani).

22 APRILIE. Primul 1 Mai în România². Manifestații au loc la București, Galați, Hir-lău, Iași, Huși, Timișoara, Arad, Brașov, Cluj, Oradea ș.a.

1891

9-11 APRILIE. Alegerile parlamentare se desfășoară într-un climat de ingerințe și abuzuri pe seama candidaților socialiști. Cu toate acestea, V.G. Morțun, obține un nou mandat de deputat, la Colegiul II Roman (reînnoit în 1892 și 1895).

² Vezi amănunte în *Magazin istoric*, nr. 2/1980; 12/1968.

4-11 AUGUST. Delegația „Partidului Muncitor Român” (G. Diamandy, C. Mille, Ioan G. Radovici, Deodată A. Țăranu) participă la Congresul socialist internațional de la Bruxelles. Din raportul delegației române: „Îndreptățirea Partidului socialist român și strînsa sa legătură cu socialismul european constă în aceea că amîndouă părțile au aceleași convingeri, aceleași tendințe, precum stabilirea unei societăți solidare și armonice, a unei societăți în care toate uneltele de muncă vor fi socializate. Cît despre mijloacele prin care s-ar ajunge la acest scop, fiecare va întrebuința pe acele cerute de condițiile speciale ale țării sale... Socialismul român a ajuns să aibă cluburile sale, literatura sa și un partid politic, cărui vechile și noile partide burghize nu ezită de a-i propune alianțe electorale. Acest partid a trimis deja în Parlamentul român reprezentanți și a silit opinia publică să recunoască ființa socialismului român... ca un fapt natural”.

„C. Mille — relatează socialistul francez *Alexandre Zévaès* — a prezidat ședința din 9 august, în care a atras atenția și simpatia socialismului internațional asupra țărilor române...”

1892

5 FEBRUARIE. Se publică *Statutul Cercului de studii sociale*, reînființat la București. Scopul: „studierea aprofundată și amănunțită a ideilor și doctrinelor socialiste de către membrii ce-l compun și răspîndirea lor în afară”.

2 MAI. Ședință a Clubului muncitorilor din București, care hotărăște convocarea forumului socialist național, pentru anul 1893. „Partidul socialist trebuie să-și adune pe toți adepții săi în mînunchi puternice și strîns legate laolaltă. Mai trebuie să studiem bine și cu de-amănuntul toate nevoile țării, să vedem ce anume puncte din vechiul nostru program [Ce vor societățile române] corespund situației de

la noi, ce puncte noi trebuie să mai adăugăm și, mai cu seamă, să stabilim un program practic, bine adaptat cu cerințele și nevoile unei țări agricole ca a noastră”.

21 Iunie. Presa socialistă publică articole de solidarizare cu mișcarea memorandistă a românilor din Transilvania. *Munca*: „Ca socialiști și ca români, noi nu putem decît să protestăm contra prigonirilor ce sufar românii de dincolo de Carpați... Voim o Românie mare și puternică, o Românie însă liberă și alcătuită din cetățeni liberi economici și politicieste”. *Democrația socială*: „Noi, socialiști, care ne ridicăm și luptăm contra tuturor nedreptăților, nu putem decît simpatiza cu cei care iau partea asupriților, și simpatia aceasta a noastră, în cazul de față, ia caracter și mai pronunțat, fiind vorba de niște frați de origine și de limbă”.

NOIEMBRIE. Apare, la Iași, prima traducere în limba română a *Manifestului Partidului Comunist*, realizată de Panait Mușoiu¹.

13 DECEMBRIE. *Munca și Democrația socială* (apoi și *Lucrătorul*) publică *Proiectul de Program al Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România*. Un vibrant apel cerea „tuturor grupărilor socialiste din țară, organelor de publicitate ale partidului socialist și tuturor prietenilor de idei” să adreseze comisiei de redactare „toate observațiile ce vor crede de cuviință”, întrucît „un program economico-politic al unui partid cum e al nostru” trebuie „să fie expresia cea mai desăvîrșită a opiniilor și a cerințelor tuturor membrilor săi”.

1893

Crearea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România (P.S.D.M.R.).

¹ Amănunte în *Magazin istoric*, nr. 2/1968; 3/1968, 4/1973.

31 MARTIE-3 APRILIE. Se desfășoară, la București, în localul Clubului muncitorilor din Piața Amzei, lucrările Congresului de constituire a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România². Congresul dezbate și aprobă *Programul și Statutul* partidului și votează o serie de moțiuni și rezoluții privind direcțiile fundamentale de acțiune viitoare. Programul subliniază rolul istoric al partidului în emanciparea socială a poporului muncitor și în „întemeierea societății socialiste”. Pronunțîndu-se, ca și programul din 1886 (pe care îl continua și dezvoltă), pentru „prefacerea tuturor instrumentelor de muncă în proprietatea colectivă a societății întregi”, programul statornicește și obiectivele de acțiune concretă ale partidului. Ele vizează atît probleme de interes național (dezvoltarea industriei naționale, rezolvarea problemei agrar-țărănești, întărirea capacității de apărare a țării, democratizarea continuă a regimului politic), cît și obiectivele menite a conduce la îmbunătățirea situației economice și social-politice a muncitorilor, țăranilor și a altor categorii sociale exploatate (votul universal, opt ore de muncă, repausul săptămînal, învățămînt obligatoriu și gratuit, impozit progresiv pe venituri, reglementarea raporturilor de muncă în agricultură ș.a.). Prin statut, se stabilește ca partidul să poarte denumirea de *Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România*. Congresul hotărăște editarea unui organ de presă cotidian (din 1894, săptămînalul *Munca* este continuat de cotidianul *Lumea nouă*). Cel dintîi Consiliu General al P.S.D.M.R.: I. Nădejde, V.G. Morfun, Al. G. Radovici, Al. Ionescu, C. Mille.

M. Kogălniceanu

REVELAȚIILE UNEI CORESPONDENȚE

PAUL CORNEA

În discursul de recepție rostit la Academie în 1895, A.D. Xenopol îl caracteriza pe M. Kogălniceanu, cărui fi succedase în înaltul for¹, printr-o formulă memorabilă: „Literator distins, istoric fruntaș, mare creator și încă și mai mare om de stat, Mihail Kogălniceanu a fost una din acele naturi alese ce greu încap câte două alături în un veac, pentru care timpul cît l-a trăit a fost prea scurt și spațiul în care i-a fost învoit să se miște prea neîncă-pător spre a dezvolta urlașa putere a concep-țiilor, cugetărilor și năzuințelor lui“. Cuvin-tele „mare creator și încă mai mare om de stat“, din pasajul de mai sus, introduc o

ierarhizare între aptitudinile excepționalului cărturar, așezînd deasupra tuturor pe aceea de om politic. Chiar pentru cei care nu cunosc întregul dosar al problemei, contribuția lui Kogălniceanu la făurirea Unirii, la cucerirea independenței și organizarea statului național unitar apare hotărîtoare și ieșită din comun, îndreptățind aprecierea lui Xenopol. Ea se impune cu atît mai mult celui care are șansa de a se apropia de Kogălniceanu, de a-l sur-prinde la lucru, în intimitatea gîndurilor și-n spectacolul fascinant al desfășurării persona-lității.

O singură mare partidă — a nației

În ce constă geniul politic al marelui cărturar? Kogălniceanu era un spirit lucid: nu-și lua niciodată dorințele drept realități, detecta ade-vărul sub deghizările de pa-radă și intuia exact alterna-tivele plauzibile. Se străduia să distingă între fapte și o-pinii: „Dacă vrei a face ceva de aplicabil — îl sfătuia pe fratele său Alecu, într-o scri-soare, din 11 octombrie 1848 — fă articole de correspon-denție asupra abuzurilor lui Sturdza; însă nu generalități, *des faits et des faits* [fapte și numai fapte]“. Și,

în continuare: „Observează mai mult, întemeiază-ți pe ceva pozitiv convicțiile... În întîmplările politice ce-mi vei trimite, cînd novitava [ști-rea] este sigură, să îmi pui sigur, iar altmintrele să zici numai că se zice, se spune“. Într-o epocă de sentimenta-lism aprins el își reprezenta eschierul politic ca pe o ba-lanță a raporturilor de forță, în permanentă mutație. Fi-îndcă toți generali învoacă providența, dar bălăile le cîștigă numai cei care acțio-nează ca și cînd aceasta n-ar exista, el prefera să nu con-teze pe șansă, să nu lase ni-mic la voia întîmplării. În același timp, era conștient că, spre a coborî idealul din cerul utopiei și a-l face tangibil, e inevitabilă o oarecare pier-dere de substanță.

Întrucît în ultimii ani am condus o echipă (alcătuită din cercetătorii Petre Costi-nescu, Andrei Nestorescu, Ro-xana Sorescu) care s-a ocu-pat de editarea correspon-denței lui Kogălniceanu (proiec-tată a apare la Editura Aca-demiei), m-am gîndit să ilustrez pe un caz concret activitatea politică a marelui cărturar — și anume folosind materialul epistolar din perioada Unirii (1856-1859). O asemenea confruntare cu istoria e indis-pensabilă de vreme ce esen-țialul la un om politic e cum își traduce în fapt programul. Meritele sale ies în evidență doar în acțiune, în ciocnirea cu oamenii și împrejurările, în efortul de a birui obstaco-lele și în rezultatele dobî-nite. Pentru Kogălniceanu, anii Unirii reprezintă proba

¹ Magazin istoric, nr. 3/1980.

de foc, angajamentul maxim, ocazia descătușării tuturor resorturilor personalității.

Trebuie totuși precizat că deși perioada respectivă e relativ bine ilustrată în ansamblul corespondenței, scrisorile restituie numai în parte uriașa activitate a cărturarului. Ele nu ne permit să întreprindem istoria evenimentului, nici măcar să facem istoricul contribuției lui Kogălniceanu. Importanța lor constă în aceea că ne oferă o imagine de profil, plină de adevăr și culoare, a omului politic, dezvoltându-ne felul său intim de a gândi și a reacționa, modul de a influența evenimentele și de a-și croi, o dată cu destinul, legenda.

Coroșanța ne confirmă că încă din 1854, Kogălniceanu se impune drept cel mai autorizat exponent al voinței populare, drept principalul inițiator și organizator al luptei de zi cu zi pentru înfăptuirea Unirii. Asociind intranșigenta cu flexibilitatea, promptitudinea în decizie cu tenacitatea, imaginația cu verbul inspirat, el se dovedește abil printre interese divergente și ostilități redutabile, găbind de fiecare dată controlovitura nimerită, cuvintele de încurajare ori de oprobriu cerute de împrejurări. Muncește enorm, neglijându-și treburile personale încurcate și neținând cont de semnele de agravare a unei boli pe care o bănuia fatală (un anevrism la inimă): „Lucrez pe zi optsprezece ore, corespunzând cu ținuturile, îndatorînd pe unul cu vreo petiție sau memorandum, cîștigînd pre altul, apărîndu-i procesul gratis, împrumutînd pre alții”.

Îl găsim printre puținii militanți care nu-și pierde capul în clipele grele. După terminarea celor șapte ani de domnie ai lui Grigore Alexandru Ghica, sub călăuză a lui Toderiță Băls, cînd unii începeau să cocheteze cu noua cîrmuire, alții să dea bir cu fugiții, mîrgîindu-se „de a suspina”, Kogălniceanu se străduie să restabilească încrederea în cauză și apelează energic la mobilizarea tuturor forțelor disponibile. În acest sens fi scrie lui C. Negri: „Îmi spui, iubite Negri,

că trăiești în liniște la Ocna [la moșia de la Tirgu Ocna]. Poți și se cuvine oare să fii liniștit cînd țara nu e deloc așa? Cred că te înseși asupra propriilor tale simțăminte. Așa că, dragul meu Negri, de parte să te încurajez a stăruii în izolarea pe care ți-ai ales-o, te îndemn în numele tuturor prietenilor noștri politici, s-o părăsești cît mai degrabă... Căci dacă cei buni se vor abține, atunci țara va ajunge să fie guvernată de netrebnici, iar posteritatea fi va judeca sever pe defetisti”.

Remarcabilă, îndeosebi, ne apare capacitatea de a manevra tactic, de a face concesii fără a compromite principiile, de a stabili prioritățile necesare fiecărei faze a luptei. Însărcinat cu redactarea memoriului cuprinzînd doleanțele românilor, el enunță revendicările esențiale (Unirea, neutralitatea, autonomia, sistem reprezentativ bazat pe proprietate), cu grija de a evita chestiunile litigioase, ca de pildă, aceea a alege-rii capului statului (pe care unii îl voiau ereditar, alții, ales) ori a împroprietăririi țăranilor. Planul său este „de a uni toate partizile într-o singură mare partidă, aceea a nației” (18 februarie 1856).

După alegerea Divanurilor ad-hoc¹, Kogălniceanu îi sfătuiește pe liberalii radicali munteni să se abțină de la excese de limbaj: „Nu vedeți cum politica este versatilă, nu vedeți că ideea Unirii are *sa hausse et sa baisse* [creșteri și scăderi] la Bursa diplomaților? De ce dar să mai îngreuiem poziția?... Voi mai ales cari aveți nume revoluționar, spre a mă servi de expresia anglo-turcă-austriacă, fiți cît se poate de modești...” (28 octombrie 1857). În genere, colaborarea cu fruntașii de peste Milcov îl preocupă pe Kogălniceanu în mod deosebit — e una dintre chestiunile cărora le acordă o importanță majoră — și pe drept cuvînt. Dar spre a ajunge la o conlucrare nu era chiar atît de simplu. Acționînd cu tact și răbdare, străduindu-se să scoată provizoriu de pe rol punctele prea controversate și să elucideze

chiar și cele mai mărunte neînțelegeri, Kogălniceanu parvine la o colaborare apropiată cu muntenii. Faptul acesta, poate nu e de prisos s-o spunem, va avea o influență determinantă asupra întregului proces de înfăptuire a Unirii.

Între consimțămîntul puterilor și voința națiunii

Evaluînd lucid politica internațională ca o luptă de împărțire și reîmpărțire a sferelor de influență, Kogălniceanu își dă seama înaintea altora, și mai profund decît toți ceilalți, că atitudinea marilor puteri față de Unire era dictată de interese și nu de considerații umanitare. De aceea, nu se lasă amăgit de vorbe frumoase și declarații altruiste de intenție. El sesizează că Austria vrea să profite de vidul de putere creat prin înfrîngerea Rusiei țariste în războiul Crimeii și să-și întindă tentaculele în Balcani. Îi denunță, ca atare, tendințele expansioniste, fără să menajeze diplomația anglo-franceză, care făcea jocul politicii țariste: „Astăzi, după încheierea păcii, cînd austriacii mențin pe domnitori și statu-quo-ul prin forța baionetelor, cînd puterile occidentale care au promis mult n-au împlinit nimic, cînd Turcia, neputincioasă, ca totdeauna, ține să ne guverneze prin firme, Rusia are cîmpul liber: aceasta o datorează Europei” (21 aprilie 1856).

Cu via-i înțelegență și simțул neîntrecut al contextului istoric, Kogălniceanu își dă seama de rolul major pe care-l joacă în viața contemporană presa, ca factor de mobilizare a opiniei și de influențare a centrelor de decizie. De-aici stăruința de a folosi toate mijloacele spre a întări și a sporii eficiența propagandei cauzei românești în publicațiile de prestigiu ale Apusului. El însuși furnizează știri și indică teme care ar putea face obiectul unor articole în presa străină: „Atacă pe turci și chiar pe acei

¹ Magazin istorie, nr. 1/1974, 4/1975.

ce s-au unit cu ei... Stigmatizează și pe acei infami candidați la domnie, cari ca corbii în viforul obșteșc vād se-
nin în mijlocul doliului țării întregi" (2 martie 1856).

Acțiunile de luminare a opiniei publice, Kogălniceanu îi adaugă o adevărată ofensivă pe plan diplomatic, folosind cele mai variate mijloace de presiune. Când Văgariță falsifică listele electorale¹, sigur pe sprijinul Austriei, Turciei și al Angliei, Kogălniceanu trimite emisari la Bulwer, comisarul englez de la București, spre a-l informa de fărâdelegile caimacamului și a-i aminti că în calitate de semnatară a Tratatului de pace de la Paris (1856)², Anglia a garantat libera exprimare a dorințelor românilor. Or „marea Englețară n-ar putea accepta să ni se răpească ceea ce ea însăși ne-a recunoscut" (20 iunie 1857).

În genere, ar merita detaliată strategia, în același timp energică și plină de finețe, pe care Kogălniceanu o preconizează spre a dejuca manevrele caimacamului și a contracara activitatea comisiei marilor puteri în însărcinată să propună reorganizarea țărilor române. Comisia trăgăna lucrurile, membrii ei fiind interesați să-și lungească șederea la București. De altă parte, diplomații se sinchiseau mai puțin de problemele românești și mai mult de obținerea a maximum de avantaje pentru statele pe care le reprezentau, călcând astfel autonomia principatelor, consfințită prin Congresul de la Paris. În plus, ei sufereau influențe nefaste din partea anturajului foștilor domnitori, Bibescu și Știrbei.

În această situație dificilă, care-l stimulează parcă desfășurarea personalității, Kogălniceanu se întrece pe sine: redactează memorii de protest, alimentează propaganda peste hotare, face vizite la București, pledând cauza unionistă, preconizează trimiterea de emisari în marile capitale apusene. E necesar — îi scrie moldoveanului unionist Cozadini — „ca unii din noi

și din cei mai colțoși să meargă la Paris" (28 ianuarie 1858). În mod firesc, gândurile sale se îndreaptă către Ion Ghica prietenul și colaboratorul apropiat din vremea *Proșăvirii*, cunoscut ca un om abil și moderat, dar străin de agitațiile momentului prin poziția sa de bei al însulei Samos³. Scrisoarea trimisă lui Ghica e o apodoperă de persuasiune amicală: „Cu cât ești mai stimat, cu cât ți se apreciază mai mult talentele și capacitățile, cu atât sîntem mai îndreptățiți să apelăm la patriotismul tău și să-ți cerem colaborarea... De ce, dragul meu Ghica, nu te-ai duce la Paris? Considerat de toți oamenii de bine din Țara Românească și Moldova, și ca de o mare parte a diplomației europene, spirit conservator și progresist în același timp, ești efectiv în stare să aduci servicii imense țării noastre" (28 ianuarie 1858).

Un alt aspect semnificativ al activității unioniste a lui Kogălniceanu îl constituie recursul la mase. Înțelegând că, în ultimă instanță, înfăptuirea Unirii nu depindea de consimțământul marilor puteri, ci de voința națiunii, el caută să inoculeze marea idee în fiecare cuget și să asocieze poporul la acțiunile întreprinse. Astfel, pentru a protesta contra deciziilor Conferinței de la Constantinopol, antecesoarea Congresului de la Paris, care părea că sacrifică dreptul principatelor la autonomie, redactează un memoriu pe care solicita semnături. Succesul e fulgător: 300 persoane semnează în prima zi. „În două, trei zile cred că tot ce va ști scrie, va iscăli" (2 martie 1856).

Principalul instrument de propagare a cauzei unioniste în rîndul maselor îl constituie însă gazeta *Steaua Dunării*, înființată de Kogălniceanu la 1 octombrie 1855. Ea urma să devină „centrul mișcării politice și intelectuale a celor două principate" (19 decembrie 1855). Lui C. Negri îi dezuia răspunderea morală pe care și-o asumase — și textul e caracteristic pentru etica omului politic: „Cînd

m-am hotărît să public această gazetă, mi-am pus mîna pe inimă și mi-am făcut examenul de conștiință, întrebîndu-mă dacă eram în stare să împlinesc sarcina pe care mi-o impusesem: aceea de a mă călăuzi exclusiv după marile principii care trebuiau să stea nu numai la temelia oricărui stat, ci și a oricărei societăți; a face să amuțescă resentimentul, ca și prietenia, a da fiecăruia ceea ce merită" (19 decembrie 1855). Pornită sub cele mai favorabile auspicii, cu 700 abonați, *Steaua Dunării* e însă hărțuită de foarfecele cenzurii și, în cele din urmă, după multe peripeții, e suprimată. Kogălniceanu recurge atunci la alte măsuri „... tot atât de legale însă mai energice" (10 septembrie 1856), între care înființarea unei ediții franceze, la Bruxelles, a foii *Steaua Dunării, L'étoile du Danube*.

Deosebit de revelator pentru felul în care Kogălniceanu gîndea contactul cu masele e textul unei scrisori ceva mai tardive, de după Unire. Nemulțumit că publicația, reapărută într-o nouă ediție, utiliza un stil pretențios, inadecvat cerințelor publicului, el cere redactorilor cu insistență să scrie „într-o limbă înțeleasă de cei mulți" (sublinierea îi aparține): „Vă conjur în numele ideilor liberale — adaugă marele cărturar —, care trebuiesc a fi răspîndite în limba cea mai populară, mai presus de toate căutăți a fi înțeleși. Noi nu scriem gramatică, ci o evanghelie. Trebuie dar să fie înțeleasă de toți" (2 august 1859).

Am putea înmulți ilustrațiile, dar, desigur, în lumina a ceea ce ne-am propus, nu numărul exemplarelor contează ci exemplaritatea lor. Corespondența anilor 1856-1859 luminează puternic, deși incomplet, activitatea multilaterală, energia, inteligența și patriotismul marelui om politic. În calea destinului său, înfăptuirea Unirii constituia doar o etapă, una dintre cele mai frumoase și mai împlinite ale lungii dar dramatice și uneori amare sale existențe.

¹⁻³ Magazin istoric, nr. 5/1975; 7/1975; 7, 8/1978.

„VECHILE DREPTURI ALE ȚĂRII” ȘI LĂRGIREA AUTONOMIEI ÎN EPOCA UNIRII

MATEI IONESCU

Mai mult ca oricând, în epoca Unirii Principatelor au avut loc ample dezbateri internaționale — la nivelul șefilor de state, la nivel guvernamental și diplomatic — asupra stării de jure și de facto în care se aflau cele două țări române în raport cu puterile europene și, mai ales cu Imperiul otoman; numeroasele reglementări internaționale și temerarele acte politice interne românești din această perioadă¹, au provocat, vii discuții între oameni politici, diplomați și istorici, al căror ecou s-a prelungit apoi pînă în secolul nostru. Esența problemei consta, pe de o parte, în modul ambiguu în care marile puteri și, bineînțeles, Poarta, au tratat — voit și interesat — autonomia trecută și prezentă a principatelor române — și, pe de altă parte, în efortul românilor nu numai de a demonstra cu claritate existența acestei autonomii, ci și de a o lărgi neconținut pe drumul spre independență. Notele de subsol aparțin redacției Magazin istoric.

O realitate incontestabilă

Din vremea Tratatului de la Kuciuk-Kainargi (1774) și pînă în epoca Unirii, Poarta și Rusia țaristă au recunoscut public, în toate tratatele și convențiile semnate între ele, vechile drepturi de autonomie ale țărilor române, adică existența tratatelor încheiate în secolele precedente între sultani și domnitorii munteni și moldoveni, tratate denumite și vechile drepturi ale țării sau, după o terminologie străină, capitulații. Ambele imperii au recunoscut astfel existența în fapt a „vechilor drepturi ale țării”, a tratatelor (sau capitulațiilor), încheiate în secolele precedente între sultanii turci și domnitorii români, capitulații care sînt menționate expres în actele internaționale dintre cele două puteri. La cele două semnături menționate, s-au raliat, ulterior, semnăturile tuturor marilor puteri europene. Așadar, discuția din secolul nostru, despre autenticitatea capitulațiilor este pur academică, din moment ce — la timpul respectiv — toate puterile interesate au confirmat, în repetate rînduri prin semnături angajante, existența acestor vechi drepturi românești, deci, implicit, și a autonomiei de fapt românești.

Trebuie totuși să remarcăm că în aceleași tratate în care se recunoșteau vechile drepturi de autonomie consfințite în tratatele româno-otomane, recunoașterea era, uneori, legată de alte capitulații încheiate de Imperiul otoman cu țările creștine europene în eul mediu, semnificînd acordarea unor privilegii, de obicei comerciale, țărilor apusene. Această apropiere între capitulațiile cu țările apusene și cele încheiate între Poartă și țările române au generat interpretări elastice, ambiguități, în funcție de interesele de moment ale marilor puteri asupra problemei centrale: erau sau nu principatele parte integrantă a Imperiului otoman?

Opunîndu-se, de pildă, la aplicarea articolului XI din Tratatul de la Kuciuk-Kainargi, care dădea Imperiului țarist dreptul de a înființa consulate „în toate locurile” din Imperiul otoman „unde Curtea Rusiei va crede de cuviință”, Poarta a încercat să scoată principatele române de sub efectele acestei stipulații, prevalîndu-se de faptul că ele nu făceau parte din Imperiul otoman². Poarta declara textual „de cînd se află sub stăpînirea otomană, ele [Principatele] au avut un regim deosebit de al celorlalte provincii ale imperiului. Este o cîrmuire deosebită de celelalte și în care ofițerii ogeacului nu se amestecă. Din timpul cuceririi acestor provincii nu s-au așezat acolo judecători musulmani”. (I.C. Filitti: *România față de capitulațiile Turciei*, București, 1915, pp. 130-131, citat după V.A. Urechia, *Istoria României* vol. I, 181 sc.)

¹ Începînd cu nr. 1/1975 și continuînd tot anul 1975 și 1976, *Magazin istoric* a publicat o suită de documente consacrate activității diplomatice desfășurate de români, altă în țară et și peste hotare, în vederea recunoașterii și lărgirii autonomiei principatelor, inclusiv a dreptului lor de a se uni într-un singur stat, organizat pe baze moderne.

² *Magazin istoric*, nr. 7/1977.

Considerînd, dimpotrivă, țările române ca parte integrantă a Imperiului otoman, Rusia țaristă a ocupat principatele, în vara anului 1853, încercînd să justifice această măsură ca răspuns nu al acțiunii ostile ei în principate, ci ca o replică la apropierea flotei anglo-franceze de Dardanele!

Inițial, puterile occidentale au sfătuit Poarta să nu considere această invazie ca un *casus belli*, argumentînd că nu era vorba de invazia unor provincii otomane propriu-zise. În intervalul scurs pînă la sfîrșitul războiului Crimeii și Tratatul de la Paris, asistăm însă la o interpretare opusă: prin protocolul Conferinței ambasadurilor de la Constantinopol din 11 februarie 1856, semnat de Turcia, Franța, Anglia și Austria se hotăra că ambele principate fac parte integrantă din Imperiul otoman și deci domniilor lor urmau să fie numiți de Poartă. Dar prin Tratatul de la Paris (30 martie 1856), statutul internațional al principatelor nu mai era definit atît de tranșant, ci într-o formulă mult atenuată, aparent mai favorabilă românilor¹. După ce articolul 9 declară că nici una din puterile semnatare nu avea drept să se amestece, fie colectiv, fie în parte, în raporturile sultanului cu supușii săi și nici în administrația lăuntrică a împărăției turcești, în articolul 26, privitor la principate, se dispunea ca organizarea lor să fie înlocuită de puterile contractante, țările române neînfrînd deci în rîndul statelor supuse sultanului și administrației sale. „Poarta — scria A.D. Xenopol — recunoaște această stare de lucruri, căci altfel pentru ce ar fi stăruit ea așa de mult ca Delta Dunării, care la început era să fie alipită cu Moldova, să se încorporeze împărăției sale, dacă principatele române n-ar fi fost decît niște provincii turcești. În sfîrșit, cum s-ar fi împăcat ideea unei depline suveranități a Turciei asupra principatelor cu condiția cuprinsă în articolul 24 privitoare la convocarea unor Divanuri ad-hoc care să arate dorința principatelor asupra viitoarei lor organizări politice?” (A.D. Xenopol *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. XII, Iași, 1896, pp. 146-147). În sfîrșit, articolul 22, care definea poziția internațională a țărilor române, preciza ca „Principatele Moldovei și Valahiei vor urma înainte a se bucura, sub suzerani-

Detaliu dintr-o litografie de Carol Popp de Szathmari simbolizînd Unirea Principatelor

tatea Porții și sub garanția puterilor contractante, de privilegiile și imunitățile în a căror stăpînire se află”. Această stipulație ne-ar face să credem că din acel moment înainte, interpretările labile în legătură cu autonomia țărilor române vor dispărea.

„După ale noastre interese”

Românii aveau să se arate însă foarte precauți și neîncrezători în cele șapte puteri garante. În legătură cu aceasta se cuvine să subliniem unele diferențe între poziția Divanurilor ad-hoc ale Moldovei și Munteniei. Nu este vorba de cele patru puncte care includeau și Unirea și care, la 9/21 octombrie, erau formulate astfel de Divanul Munteniei: „1) Garantarea autonomiei Țării Românești și a drepturilor sale internaționale, astfel precum ambele sînt definite prin capitulațiile încheiate între țările române și Sublima Poartă suzerană în anii 1393, 1460 și 1513, precum și neutralitatea teritoriului moldo-român; 2) Unirea Munteniei și Moldovei într-un singur stat și sub o singură cîrmuire; 3) Principe străin cu ereditatea tronului, ales din una din dinastiile domnitoare din Europa, ai căruia moștenitori născuți în țară să fie crescuți în religia ei; 4) Guvern constituțional re-

prezentativ și, potrivit cu vechile obiceiuri ale țării, o singură adunare obștească, întemeiată pe o largă bază electorală, astfel ca să reprezinte interesele generale ale populației românești”².

Printr-un memoriu, care detalia aceste hotărîri, adresat Comisiei europene de la București³, Divanul ad-hoc al Țării Românești arăta că își considera misiunea încheiată și că „națiunea românească nu are alte dorinți de rostit”. „Divanul Munteniei — scria Xenopol — se abate în totul de la prescrierile Congresului [de la Paris] și de la înțelesul dat acestora de diplomații celor 7 puteri, rostindu-se numai asupra poziției exterioare a țării lor și refuzînd a intra în dezbaterile întrebărilor interne... Principatele fiind declarate autonome, Divanul muntenesc se întemeia tocmai pe acest principiu al autonomiei pentru a respinge amestecul străinilor în afacerile sale lăuntrice. Recunoașteți-ne autonomia și deci lăsați-ne să ne întocmim înlăuntrul

¹ În *Magazin istoric*, nr. 7/1975, publicăm textul integral al Tratatului de pace de la Paris în care șase din cele 34 articole cuprindeau dispoziții privitoare la principate, datorită contradicțiilor dintre cele șapte puteri (fiecăre urmînd propriile obiective în spațiul carpato-danubian) Congresul a adoptat hotărîrea de a se consulta poporul român asupra propriilor dorințe (articolul 24), ceea ce a avut drept efect convocarea Adunărilor (Divanurilor) ad-hoc.

² Propuneri formulate în ziua de 8 octombrie 1857 de C.A. Kretzulescu, în ședința Divanului ad-hoc al Munteniei. În Divanul Moldovei formularea lor fusese făcută cu o zi mai înainte, 7 octombrie 1857, de către Mihail Kogălniceanu.

³ *Magazin istoric*, nr. 8/1975.

nostru după ale noastre interese! Românii apoi mai cereau Unirea. De la primirea sau neprimirea acestei cereri, atrăna în totul organizarea internă, care, în cazul cînd Unirea ar fi fost primită, trebuia să fie altfel întocmită decît atunci cînd ambele țări rămîneau despărțite și anume, în acel caz, organizarea internă a țărilor unite trebuia să se facă prin o adunare comună a ambelor principate¹.

Printr-o adresă din 16 noiembrie 1857, Comisia europeană întreba pe un ton amenințător dacă Divanul stăruia asupra hotărîrii sale de a nu mai rosti alte doleanțe, întrebare la care primea răspunsul ferm că Divanul consideră că și-a încheiat misiunea. Comențind adresa Comisiei europene, I.C. Brătianu spunea atunci: „Cum am putea noi revizui legile și statutele în ființă, înainte de a cunoaște statul pentru care aceste legi și statute ar fi destinate?”.

În vreme ce Țara Românească își exprima poziția în acest fel, în hotărîrea Divanului din Iași s-a introdus și un punct privind eliberarea clăcașilor — dorință firească și în consens cu evoluția social-economică a principatelor, dar inoportună în etapa în care se găseau ele și pentru documentul la care ne referim. Avînd în vedere interesele din acel moment ale tuturor românilor, poziția de principiu a Divanului Munteniei vădea o deosebită maturitate politică. Pentru că, oricît de îndreptățit era strigătul de luptă și disperare al țăranilor, el se adresa — dacă ar fi fost admis — cu precădere străinilor, mai concret celor patru împărași și trei regi care guvernau cele șapte puteri garante și unei armate de miniștri și diplomați, în majoritate nobili. Eliberarea din iobăgie nu putea să fie, și nici n-a fost, dealtfel, un dar al străinilor, ci un act al românilor înșiși.

Nici permisiunea, dar nici interdicția

Convenția de la Paris din august 1858, hibrid rezultat din compromisul dintre puterile garante, a fost calificată ca un act „nici pentru unire, nici pentru neunire”, iar Vasile Boerescu spunea că ea favorizează „o semi-unire”. La art. 2, Convenția părea totuși destul de clară în privința autonomiei românești: „În puterea capitulațiilor date de sultanii Baiazid I, Mahomed II, Selim I și Soliman II, care constituie autonomia lor, reglementînd relațiile cu înalta Poartă și pe care mai multe hotărîșuri, și mai cu seamă cel din anul 1834, le-a consfințit; asemenea, în conformitate cu art. 22 și 23 ale Tratatului încheiat la Paris, în 30 martie 1856, principatele vor urma a se bucura, sub garanția colectivă a puterilor contractante, de privilegiile și imunitățile în a cărorplinire se află. Prin urmare, principatele se vor administra liber și fără nici un amestec din partea înaltei Porți, în marginile stipulate prin învoirea puterilor garante cu Curtea Suzerană” (*Acte și documente relative la isto-*

ria renașterii României, vol. VII, București, 1892, pp. 307-308). În articolul 8 exista însă un paragraf apt la interpretări, care a și adus, dealtfel, mari prejudecii materiale principatelor. „Ca și în trecut — se spunea în acest paragraf — tratatele internaționale care se vor încheia de către Curtea Suzerană cu puterile străine vor fi aplicabile în principate încît nu ar vătămă imunitățile lor¹. Cu alte cuvinte, capitulațiile dintre Imperiul otoman și alte puteri creștine și apoi tratatele care le-au înlocuit, deveneau aplicabile de către puterile garante în Principate ca și în Imperiul otoman, limita imunităților principatelor urmînd a fi judecată — după articolul 9 al Convenției — tot de puterile garante!

Deși Convenția de la Paris menționa clar că este vorba de două state separate, cu domni și adunări separate, românii, din motive tactice, au lăsat să se înțeleagă că ar aplauda aceste hotărîri. Abia cîteva luni mai tîrziu, puterile garante au început să se dumirească de ce și Ion Brătianu și Vasile Boerescu și alți uniونيști primiseră hibridul din august 1858. De fapt, ei aprobau nu ceea ce scria, ci ceea ce nu se afla scris în convenție, și anume, *nici permisiunea, dar nici interdicția ca aceeași persoană să fie aleasă pe tronul ambelor principate!* De aceea, la acuzația că, alegîndu-l pe Alexandru Ioan Cuza în ambele principate, s-ar fi încălcat Convenția de la Paris, Vasile Alecsandri declara la Foreign Office: „O maximă a codului politic declară că tot ce nu-i oprit este permis și vîzînd că Convenția nu ne oprește de a alege același domn în ambele principate, am înlesnit aplicarea ei” (V. Alecsandri: *Călătorii — misiuni diplomatice*, ed. III comentată de Al. Marcu, Craiova, pp. 246-255). Trebuie spus că Unirea Principatelor reprezintă cel mai grăitor și spectaculos pas pe calea independenței românești. Act politic generat tocmai de statutul de autonomie și care în absența acestuia ar fi fost greu de închipuit. Prin Unire, vechile capitulații, Tratatul și Convenția de la Paris au fost astfel depășite, cu toate că atît înainte cît și după Unire ele au fost invocate — din motive tactice — la fiecare pas.

Trepte spre cucerirea independenței depline

Timp de aproape trei ani — pînă la recunoașterea Unirii de către puterile garante — structurile interne ale țării au rămas aproape intacte. Din această perioadă sînt totuși de reținut două momente, edificatoare pentru modul în care marile puteri priveau autonomia României și în care înțelegeau să-și respecte semnăturile pe tratate. Astfel, în tratatul de comerț încheiat de Anglia și Franța cu Poarta, tratat intrat în vigoare la 1 octombrie 1861, teritoriul românesc era asimilat,

¹ *Magazin istoric*, nr. 10/1975, unde se publică și textul integral al Convenției de la Paris, din 9 august 1858.

din punct de vedere vamal, cu provinciile Imperiului otoman; articolul 20 specifica, de altfel, că tratatul „va avea o tărie pe tot teritoriul turcesc, inclusiv Egiptul, dependențele africane, Moldova și Muntenia (*Anale economice*, I-IV, 1862).

Pe de altă parte, în 1862, consuli străini din București, neputând răspunde care din capitulațiile încheiate de statele lor cu Poarta ar putea fi aplicate principatelor, au găsit mai comod să elaboreze, sub titlul *Regulament pentru exercițiul jurisdicției consulare*, o reglementare cu totul nouă, în care majoritatea dispozițiilor nu se aflau în nici una din capitulațiile dintre Imperiul otoman și statele apusene. Dar nu numai la atât; într-o epocă în care Tratatul și Convenția de la Paris, aprobate de toate puterile garante, desființaseră de mult Regulamentele organice — consuli acestorași puteri invocau, din nou, prevederea din 1832 care scutea de patentă pe comercianții angroșiști supuși străini! (Arhivele statului București. Microfilme Franța, rola 44, f. 183-200. Consutul Franței către Moustier. Iași, 26 III 1869).

După 24 ianuarie 1862¹, odată cu realizarea și a unirii administrative a principatelor încep măsurile care au dus la marile reforme din anii 1863-1865 și care au readus în debaterile internaționale caracterul autonomiei noului stat român.

În 1863, a fost votată noua lege a patentelor, care marca sfârșitul oficial al situației privilegiate, pe tărîm fiscal, a supușilor străini, pînă atunci scutiți de impozit (*Monitorul* — Jurnal oficial al Principatelor Unite Române, nr. 62, 27 martie 1863). Actul a stîrnit proteste, demersuri, presiuni din partea consulilor puterilor garante față de domnitor. Consuli au invocat din nou capitulațiile lor cu Poarta și situația de privilegiați în Imperiul otoman; li s-a răspuns că supușii străini trăiesc și cîștigă averi în România, și nu în Imperiul otoman. Străinilor li s-au acordat totuși unele păsuiri care s-au prelungit, în fiecare an, pînă în 1867. Principiul fusese însă cîștigat și astfel regimul jurisdicției consulare — derivație a capitulațiilor acordate de Poartă puterilor europene creștine, primise lovitură principală.

La sfârșitul anului 1863² s-a realizat una din reformele interne cele mai radicale și cu cel mai mare răsunet internațional din timpul domniei lui Cuza și a guvernului Kogălniceanu: secularizarea averilor mănăstirești. Mai mult de un sfert din teritoriul agricol și forestier al țării a intrat, astfel, în stăpînirea statului român. Aproximativ jumătate din această avuție imensă fusese admini-

strată și exploatată de ierarhia clericală străină din Orientul ortodox, balcanic și afro-asiatic. Act temerar al manifestării autonomiei, secularizarea a provocat reacția atît a Cancellariei de la Petersburg cît și a Patriarhiei de la Constantinopol. Cuza a rămas însă ferm pe poziții știind că se sprijină pe unanimitatea poporului și pe majoritatea covârșitoare a factorilor politici interni. Din punct de vedere juridic, actul era inatacabil; un diplomat francez îl rezuma perfect, în 1863, într-un raport către Drouyn de Lhuys, ministrul de externe al Franței: „Pretinsul drept de proprietate al Sfințelor locuri este încă și mai greu de susținut din punct de vedere al legilor și obiceiurilor țării. Legile moldo-valahe n-au permis niciodată străinilor să posedă proprietăți în principate; această dispoziție a legislației române n-a încetat niciodată să fie în vigoare; ea există încă și azi (abia în 1864 s-a dat drept străinilor de a posedă imobile — *M.I.*). În zadar călugării greci caută să disimuleze calitatea lor de străini, spunîndu-și [că sînt] apți să posedă [imobile] cu același titlu ca și ceilalți supuși ai sultanului. Fiindcă tocmai împotriva supușilor sultanului, interdicția a fost cel mai riguros susținută; nu numai că supușii otomani n-au avut niciodată dreptul de a dobîndi pămînturi în provinciile dunărene, dar ei n-au avut nici măcar dreptul de a locui și de a se fixa pe pămîntul românesc; capitulațiile acordate de Poartă principatelor o recunosc formal”. Singura calitate a acestor călugări — conchidea diplomatul francez — a fost aceea „de administratori beneficiari”, recunoscută în această accepție chiar și sub fanarioți (Charles Tissot către Drouyn de Lhuys, 22 iunie 1863 — Iași. Arhivele statului. Microfilme Franța, rola 44, f. 61-86).

Un mare merit în impunerea acestei legi se cuvine trimisului lui Cuza la Poartă, Costache Negri și girantului agenției diplomatice din Constantinopol, Nicolae Bordeanu, care au reușit — cu abilitate — să izoleze, în conferințele ambasadorilor de la Constantinopol, pe patriarh și pe sprijinitorii lui de la Petersburg, astfel încît puterile neortodoxe au concedat la un compromis, la care s-a raliat, în cele din urmă, și Imperiul rus. Deci temerarul act de autoritate al românilor în domeniul legislației interne a reputat un strălucit succes, în ciuda complicațiilor internaționale. El avea să fie urmat, la 2 mai 1864, de acțiunea prin care guvernul lui Cuza a modificat cu de la sine putere însăși Convenția de la Paris, măsură care, de asemenea, a fost pînă la urmă acceptată de marile puteri.

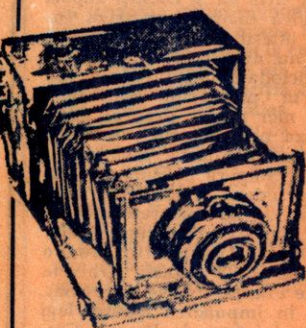
Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris este de fapt, prima Constituție a României făurită de români. Motivînd această măsură, la 2 iulie 1864, Cuza se adresa țării în felul următor: „Românilor, trebuie să v-o spu și voi singuri o puteți constata, România numai de astăzi intră în autonomia sa dinlăuntru, cuprinsă în vechile noastre capitulații încheiate cu Înalta Poartă și garantate prin Tratatul de la Paris. Pînă acum, această

¹ La 4 decembrie 1861, ca urmare a hotărîrii Conferinței Intrunite la Constantinopol (13 septembrie-4 decembrie), Poarta a dat un firman prin care recunoștea unirea administrativă și politică a principatelor. În cadrul solemn, aniversar, documentul a fost adus la cunoștință opiniei publice de către domnitorul Cuza, cu ocazia deschiderii lucrărilor Adunării legislative, la 24 ianuarie 1862. *Magazin istoric*, nr. 4/1976.

² Proiectul pentru secularizare, prezentat la 13 decembrie 1863, a fost votat fără modificări. *Magazin istoric*, nr. 5/1976.

(Continuare în p. 45)

În „Casina” de la Alba Iulia, la 1 decembrie 1918

Aparat de fotografiat,
aparținând lui
Samoilă Mitră,
cu care au fost immortalizate
numeroase instantanee
în zilele Marii Uniri

Printre cei care, la 1 decembrie 1918, au fost martori la actul istoric de la Alba Iulia, ce a consfințit victoria poporului român în lupta sa pentru desăvârșirea statului național unitar, s-a aflat și Felicia Stoica (Pop), astăzi în vîrstă de peste 70 ani. Tatăl său, inginerul Aurel Stoica, nepot de soră al lui Ioan Rațiu¹, fusese ales în Consiliul Național Român din Alba Iulia și fotografiile de epocă ni-l prezintă alături de ceilalți membri ai acestui organism. Familia Stoica locuia în Alba Iulia într-o casă aflată pe strada Bisericii nr. 17 (azi Bănuțiu nr. 17), clădire ce fusese pusă la dispoziție, în acele zile, unora din conducătorii operei de pregătire și de realizare a Unirii.

Aici a fost găzduit dr. Ștefan Cicio Pop, membru al Consiliului Național Român Central (C.N.R.C.), cu sediul la Arad, sosit la Alba Iulia pentru a sprijini Consiliul Național Român local în acțiunea de organizare a Marii Adunări Naționale. În ziua de 30 noiembrie 1918, în această casă a avut loc o ședință restrînsă la care au participat Gh. Pop de Băsești, Vasile Goldiș, Ștefan Cicio Pop și alți frunțași pentru a discuta anteproiectul de rezoluție, după care au

plecat, împreună, către ora 20, la ședința specială a C.N.R.C. pentru definitivarea, împreună cu socialistii, a rezoluției pentru Adunarea de a doua zi.

Felicia Pop — pe atunci în vîrstă de 10 ani — își amintește că mama sa a rugat-o să-și facă un album în care au semnat personalități de seamă prezente la Alba Iulia, printre care Vasile Goldiș, Gh. Pop de Băsești, Ștefan Cicio Pop, care a adăugat „președintele Adunării Naționale de la Alba Iulia”. Ștefan Cicio Pop a rugat-o, mai tîrziu, să-i pună la dispoziție albumul pentru a dovedi că el prezidase adunarea, deoarece adevăratul președinte, Gh. Pop de Băsești, foarte bătrîn și bolnav, într-o stare de puternică emotivitate, nu a putut rosti în adunare decît următoarele cuvinte: „Slobozește doamne pe robul tîn care și-a văzut visul cu ochii”.

Felicia Pop ne-a povestit cum, în dimineața de 1 decembrie, veneau oamenii din sate pentru a aduce un omagiu frunțașilor luptei pentru unitate națională găzduiți în acele zile în locuința lor. „Printre oameni — ne spu-

¹ Magazin istoric, nr 7-8/1978.

În rîndul întii,
Felicia, o fetiță
de 10 ani,
cea căreia obișnuia
să i se spună
„copilul răsfățat
al celdăii
Marelui Mihai”

Detaliu dintr-o fotografie din timpul înfăptuirii Unirii din 1 decembrie 1918

ne dînsa — exista o unitate nemaicunoscută, un entuziasm de nedescris, o efervescență care pusesse stăpînire pe toată lumea. Cîntecele naționale răsunau pretutindeni, se auzea *Deșteaptă-te române*, și oamenii purtau steaguri și pancarte, butoni și cocarde tricolore”.

Din fața casei Stoica a pornit cortegiul oficial de trăsuri însoțite pe două părți de țărani călări, îmbrăcați în frumoase costume naționale, care se îndrepta spre Cetate. Într-una din trăsuri era și Felicia Pop care a intrat împreună cu tatăl său în „Casina” din Alba Iulia, în mijlocul celor 1 228 delegați și a ascultat, păstrînd în inimă pentru toată viața, hotărîrea supremă de unire a Transilvaniei cu România. Ea păstrează, printre altele, o fotografie — unică poate — una dintre acelea executate atunci de „fotografii Unirii”, Samoilă Mirza. Fotografia înfățișează o mulțime de oameni adunați în ziua de 10 decembrie 1918, pentru a sărbători marele act istoric.

Herbert RABINOVICI

CARTI SOSITE LA REDACTIE

Julian Teodoroiu — REPERE ÎN TEORIA PUTERII DE STAT

LA DEFENSE NATIONALE

Populație și societate

● **Dumitru Berciu — DE LA BUREBISTA LA DECEBAL** (ediția a II-a, revăzută și completată).

Editura politică, București, 1980, 108 pp., 4 lei: *viața social-politică și civilizația strămoșilor poporului român, între sec. I î.e.n. și II e.n.*

● **Ariton Vraciu — LIMBA DACO-GETILOR.**

Editura Facla, Timișoara, 1980, 219 pp., 13 lei: *contribuții la cunoașterea trăsăturilor specifice și a locului idiomului daco-get în cadrul familiei indo-europene din care făcea parte.*

● **Ion Donoiu — MONEDE DACO-GETE ȘI EFIGII ROMANE.**

Editura militară, București, 1980, 204 pp., 80 lei: *din tezaurele monetare descoperite pe teritoriul țării noastre.*

● **Șerban Bobancu, Cornel Samoilă, Emil Poenaru — CALENDARUL DE LA SARMIZEGETUSA REGIA.**

Editura Academiei, București, 1980, 190 pp., 11 lei: *vezi și Magazin istoric, nr. 6, 7/1977.*

● **DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA MILITARĂ A POPORULUI ROMÂN** (sub egida Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară).

Editura militară, București, 1980, 438 pp., 31 lei: *312 materiale de arhivă din perioada 1-3 septembrie 1944.*

● **THE ARMY AND THE ROMANIAN SOCIETY** (coordonator colonel dr. Al. Gh. Savu).

Editura militară, București, 1980, 444 pp., 27 lei: *studii privind armata și societatea românească.*

● **LA DEFENSE NATIONALE DANS LA PENSÉE ROUMAINE** (volum întocmit de Maria Georgescu, Mihai Retegan, colonel Constantin Căzănișteanu, colonel dr. Al. Gh. Savu).

Editura militară, București, 1980, 468 pp., 28 lei: *pagini din gândirea românească privind apărarea națională.*

● **NOUVELLES ÉTUDES D'HISTOIRE.**

Editura Academiei, București, 1980, 386 pp., 30 lei: *studii de istorie modernă și contemporană a României, publicate în cinstea celui de-al XV-lea Congres Internațional de științe istorice.*

● **POPULAȚIE ȘI SOCIETATE, VOL. III, IV** (sub redacția acad. prof. Ștefan Pascu).

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980 vol. III — 204 pp., vol. IV — 224 pp., 19,50 lei: *lucrările colocviului internațional de demografie istorică (Cluj-Napoca, septembrie 1977).*

● **Csetre Elek, Imreh István — ERDELY VÁLTOZO TÁRSADALMA 1767-1821.**

Editura Kriterion, București, 1980, 144 pp., 5 lei: *structurile sociale din Transilvania în ultimele decenii ale feudalismului.*

● **Hermann Oberth — BRIEFWECHSEL, VOL. I** (ediție îngrijită de Hans Barth).

Editura Kriterion, București, 1980, 296 pp., 15,50 lei: *corespondența din anii 1922-1954 a savantului originar din România, unul dintre întemeietorii astronauticii.*

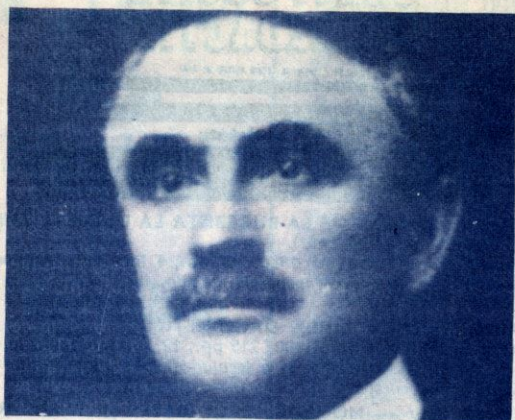
● **Venczel József — AZ ÖNISMERET ÚTJÁN.**

Editura Kriterion, București, 1980, 192 pp., 12,50 lei: *studii și cercetări sociale.*

● **Julian Teodoroiu — REPERE ÎN TEORIA PUTERII DE STAT.** Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1980, 224 pp., 6,75 lei.

● **Constantin Sirbu — PRIVELIȘTI IUGOSLAVE.**

Editura Sport-Turism, București, 1980, 176 pp., 9,25 lei.

ÎNSEMĂRI

IOAN URSU

În ședința secțiilor istorică și științifică ale Academiei române din 24 mai 1910, președintele Academiei, Anghel Saligny, anunță ordinea de zi: „Alegerea d-lui Iorga ca membru activ și a d-lor dr. C. Levaditi, Ștefan Longinescu și Ioan Ursu ca membri corespondenți”.

Propunerea cit și expunerea pentru alegerea marelui istoric Nicolae Iorga sînt citite de A.D. Xenopol. Tot el citește și expunerea pentru alegerea lui Ioan Ursu, doctor în filozofie (secția istorie) al Universității din Berlin și profesor suplinitor la catedra de istorie medie și modernă de la Universitatea din Iași: „D-l Ursu, care are vîrsta de 33 ani, este un tînăr foarte rîvnitor pentru științele istorice, care s-a distins pînă acum prin mai multe lucrări de valoare. A început cariera sa de istoric prin un studiu asupra Relațiilor dintre Moldova și Polonia, care a fost premiat de Universitatea din București. După aceea, obținînd prin concurs o bursă pentru istorie, a făcut studii la Berlin și la Paris, făcînd și în Italia o călătorie de cercetări documentare. A trecut doctoratul în filozofie la Berlin,

susținînd ca teză capitolul I din scrierea sa mai cuprinzătoare: Die auswärtige Politik des Peter Rareș Fürst von Moldau [Politica externă a lui Petru Rareș, principele Moldovei]. Însăși cartea d-lui Ursu dovedește o erudiție bogată și nouă, folosindu-se de multe izvoare pînă acum neutilizate...

A doua lucrare [de fapt, a treia] a d-lui Ursu, scrisă în limba franceză, are de obiect: La politique orientale de François Ier [Politica orientală a lui Francisc I] cuprinzînd 204 pagini. Asupra valorii acestei cărți credem că ea reiese în destul din criticile și dărrile de seamă, destul de numeroase, inserate în revistele franceze...

A patra lucrare este editarea unui cronicar italian, Donado da Lezze, Historia Turchesca, tipărită de Academia română după cercetarea importantă a acestui izvor de către o comisie, compusă din d-nii Kalinderu și Onciul. Mai multe recenzii din revistele italiene arată însemnătatea acestei publicații a d-lui Ursu. A cincea lucrare este un rezumat al cronicarului da Lezze, inserat în revista Archivio veneto, XIX, partea I, 1910.

Credem că meritele și înțelese cunoștințe ale d-lui Ioan Ursu, documentate prin lucrările sale în mai multe limbi europene și în românește, îl califică îndestul pentru a fi primit în secția noastră ca membru corespondent¹.

A doua zi, I. Ursu a fost ales în forul academic.

Născut la 14 octombrie 1875¹, în comuna Cața, județul Tirnava Mare (azi jud. Brașov), deci într-o localitate dintr-o străveche provincie românească, care se afla sub asuprire străină, Ioan Ursu a desfășurat o amplă activitate pe plan politic și cultural pentru desăvîrșirea unității naționale de stat a poporului român.

Pentru cel care avea să devină istoricul și militantul politic I. Ursu, viitorul poporului român nu putea fi asigurat decît prin rezolvarea celor două deziderate fundamentale: desăvîrșirea unității naționale și lichidarea dezechilibrului social, cu alte cuvinte, consolidarea statului național prin introducerea unor reforme cu profund caracter democratic. „Nu va fi glorie și mulțumire mai mare — scria el — decît dacă noi, tinerii, ne vom închina viața luptînd pentru nimicirea dezechilibrului social în lăuntrul granițelor de azi ale statului...“ Odată cu declanșarea primului război mondial, el și-a intensificat activitatea, atît în țară

cît și în Franța și Italia, pentru ideea care însuflețise atîtea generații — unirea cu țara.

Alături de recunoscuta activitate științifică și politică, tînărul istoric ardeleana desfășurat și o prodigioasă activitate didactică pentru care, după cum singur mărturisea, avea mare pasiune: „M-am hotărît să mă dedic singurei cariere pentru care simțeam vocațiune: profesoratul“. Și, într-adevăr, ca profesor, mai înții la diferite licee din țară, iar apoi la catedra de istorie medie și modernă de la Universitatea din Iași, și-a cucerit elevii și studenții — cum remarcă prof. Dimitrie Pompeiu — „prin frumoasele lui prelegeri, însuflețite întotdeauna de un cald patriotism“. Acest lucru s-a datorat și faptului că el i-a avut ca profesori pe Dimitrie Onciul² și Nicolae Iorga³, de la care a deprins atît metoda riguroasă de lucru, cît și înțelegerea istoriei nu numai ca pe o disciplină științifică, ci și ca pe un instrument esențial în educația tinere-

tului, ca pe o veritabilă armă în apărarea intereselor naționale.

De profesorul D. Onciul îl va lega o strînsă și afectuoasă amicitie pînă la sfîrșitul vieții acestuia. Corespondența dintre ei este probatorie în acest sens. Astfel, într-o epistolă trimisă din Veneția (16 iunie 1908), Ursu îi relatează marelui istoric moldovean: „Am trimis 500 corjoane lui Konegen [editor în Viena] pentru a începe tipărirea bietului Rareș [este vorba despre cartea Politica externă a lui Petru Rareș, principele Moldovei]. Acest fapt mi-a umplut inima de bucurie... și înseamnă un punct hotărîtor în cariera mea. Voi putea aduce astfel la lumină două din cele trei lucrări pregătite. Simt, pe de altă parte, mare bucurie și pentru că-mi pot realiza o veche dorință ce-am avut-o, [aceea] de a vă arăta în public recunoștința mea pen-

Universitatea din Berlin la începutul sec. XX

tru interesul părintesc ce mi l-ați arătat ca profesor și ca om, dedicîndu-vă una din lucrările mele. Sper că îmi veți acorda permisiunea de a vă dedica pe Rareș“.

Sentimentele de recunoștință arătate de Ioan Ursu lui Onciul se integrează, de fapt, sentimentelor de prietenie ce le-a păstrat multor colegi și oameni de seamă ai epocii, dovedind căldura și entuziasmul său pentru tot ce avea un caracter încurajator în lupta pentru cultură și știința românească. Pentru că atît D. Onciul, cît și D. Gusti, D. Pompeiu, E. Lovinescu, Tr. Lalescu, Șt. Longinescu, Gh. Ghibănescu, S. Mindrescu și mulți alții cu care era prieten, au însemnat tot atîtea minți luminate pentru patrimoniul cultural și științific al țării noastre. Se apropiase și de marele istoric A.D. Xenopol care, deși la început l-a privit cu rezerve, puțin mai tîrziu i-a arătat toată căldura, prețuind la tînărul istoric ardelean firea „deschisă, studioasă și, mai ales, cu totul închinată dragostei de neam“.

Față de studenții de la Iași, și mai tîrziu de cei de la Cluj și București, Ursu a avut o atitudine extrem de apropiată. Spre exemplu,

1-3 Magazin Istoric, nr. 8/1975; 4/1973; 11/1975, 7/1978, 4/1979.

regretatul academician Petre Constantinescu-Iași a relevat deseori că lui Ioan Ursu — om cu larg spirit democratic — îi datora promovarea sa ca istoric, într-un moment în care unii profesori de la Universitatea din Iași nu l-au acceptat teza de licență pe motiv că ar fi „de stînga“.

După Marea Unire din 1918, pentru înfăptuirea căreia Ioan Ursu, alături de alți patrioți români, și-a adus o contribuție activă, el a crezut că e o datorie de ardelean „să ceară a fi transferat [ceea ce a și făcut în 1919] spre a profesa de pe o catedră de istorie, în Universitatea românească din Cluj“ (D. Pompeiu), proaspăt organizată și unde a funcționat pînă în anul 1923.

Ioan Ursu a depus eforturi susținute pentru a încuraja și promova pe multiple planuri, cultura românească, în special în centrele românești care stătuseră sub asuprire străină. Astfel, din inițiativa lui, în 1921, s-a clădit un nou local pentru Gimnaziul de stat din comuna Cohalm, jud. Tirnava Mare (azi orașul Rupea din județul Brașov). Totodată, datorită donației făcute de el în bani și în cărți, pe lângă gimnaziu s-a fondat o bibliotecă. Ministerul instrucțiunii, prin secretariatul general din Cluj, într-o adresă din 18 octombrie 1921, își exprima „mulțumirea pentru jertfa adusă de dl. profesor [Ursu] culturii românești în această localitate. Biblioteca nou înființată va purta numele «Biblioteca profesor universitar Ioan Ursu»“.

Pe coordonatele aceleiași politici culturale, el a depus eforturi, incununate de succes, pentru înființarea Universității populare din Cluj, „în dorința de a contribui — după cum mărturisea în cuvîntarea rostită la 28 ianuarie 1923, în aula Universității din Cluj, cu

ocazia deschiderii Universității populare — cît de puțin la formarea unei societăți mai bune, care să considere materia ca mijloc și sentimentele frumoase ca scop... Scopul urmărit de noi e: răspîndirea cunoștințelor utile pentru viață, într-un chip plăcut și, odată cu aceasta, sugerarea sentimentelor frumoase, care să ne dea în viitor cetățeni înarmați cu cunoștințe, dar și cu sentimente, deci o societate mai bună, în care omul să aibă de luptat cu mai puține răutăți și să fie fericit“.

După moartea profesorului D. Onciul, în octombrie 1923, Ioan Ursu a preluat catedra de istoria românilor a Universității din București. Din păcate, pentru puțin timp, întrucît numai după doi ani, la 6 octombrie 1925, pe neașteptate, i s-a curmat firul vieții.

În perioada cînd era profesor la Cluj a început să-și redacteze memoriile. Ele încep din anul 1904 și se opresc la 27 august 1916. Volumul rămas este intitulat Pentru România Mare și el reprezintă însemnări referitoare la evenimentele care au concurat la desăvîșirea unității de stat a României. Dincolo de unele elemente subiective, de păreri personale, aceste însemnări constituie documente prețioase pentru a înțelege mai bine și complet epoca respectivă.

Publicăm în acest număr al revistei noastre cîteva fragmente din însemnările lui I. Ursu, din perioada 1904-1910.

Titlul și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric; intervențiile explicative sînt marcate prin paranteze drepte, iar întreruperile — prin trei puncte.

Ioana URSU,
Mihai RETEGAN,
Dumitru PREDA

Cauza cea mare

Istoria m-a făcut să înțeleg imediat soarta tragică a neamului românesc care rămăsese pînă în vremurile noastre împărțit în mai multe state.

Ca fiu al unui popor rob, am simțit și mai mult tragicul acestei situații și în curînd mi s-a cristalizat credința că aveam misiunea să lupt din tot sufletul și cu toată energia pentru sfîrșirea granițelor care despărteau pe fiii aceluiași popor. Căci un istoric nu putea să nu înțeleagă că procesul care a dus la realizarea unității Italiei și a Germaniei trebuia să-și facă cursul firesc și să aibă ca urmare naturală unitatea tuturor popoarelor care au rămas sfîșiate de granițe. Era epoca cînd statele trebuiau clădite pe baza principiului național. Unirea tuturor ro-

mânilor într-un singur stat era un imperativ al vremurilor în care trăiam.

Am căpătat deci convingerea că realizarea unității noastre naționale era o chestie de timp și că generația mea avea misiunea cea grea ca să aducă jertfele necesare pentru ca să poată vedea acest vis sfînt realizat.

Mai ales ca ardelean, simțeam că am datoria să nu mă sustrag de la nici o jertfă pentru ca să contribui la pregătirea sufletelor românilor pentru cauza cea mare. Alt-cum conștiința mea nu putea fi împăcată. Căci un istoric născut dintr-un popor rob, care își forma instrucția și educația cu ajutorul statului în țara liberă [România] — menită să aibă rolul pe care l-a avut Sardinia în unitatea Italiei — nu putea să nu-și în-

țeleagă misiunea și să se susțină de la prunca vremurilor pe care trebuia să le priceapă.

După terminarea Universității [din București], în 1898, am lucrat în toate ocaziile, în școală și în afară de școală, pentru ca să întăresc conștiința națională, ca profesor de istorie la liceele din Brăila și Piatra Neamț. Mi se părea însă cercul prea îngust și de aceea am făcut toate eforturile ca să obțin o bursă în străinătate care să-mi dea posibilitatea să mă pregătesc și mai bine pentru lupta cea mare. În 1903, în urma unui concurs, am obținut bursa dorită pentru studiile istorice în Germania.

În toamna anului 1903, m-am înscris la Universitatea din Berlin. Noul mediu mi-a cimentat și mai temeinic con-

vingerile formate în România... Căpătasem convingerea că România, în forma ei geografică de semilună, era incapabilă de viață, căci era expusă să fie cu ușurință tăiată în două de dușmanul care ar ataca-o din Ardeal... Se vedea clar că România era numai o parte dintr-un cerc care trebuia să fie granița firească a poporului românesc, cu atât mai ales că acest popor forma o extraordinară unitate geografică. Toate rîurile care udă ținutul românesc izvoară și se pierd în alte ape numai pe pămînt românesc. Centrul acestei perfecte unități geografice îl formează platoul Ardealului...

Toate aceste convingeri formate în mediul favorabil din țară, care personifica unirea, trebuiau să-mi sugereze și căile pe care aș fi putut să lucrez pentru aducerea la îndeplinire a visului ce mă frămînta. Noua mea patrie, România, era legată din punct de vedere politic de sistemul Puterilor Centrale. Între Austro-Ungaria și România exista o alianță politică încă din 1883, iar ungurii vegheau ca sistemul dualismului, care le garanta privilegiile, să rămînă nealterat. Ei puseseră mina pe frînele politicii externe ale monarhiei dualiste și împiedicau orice manifestare a ideii unirii dintre românii ardeleni și România. Tocmai pentru ca să împiedice formarea unui curent iredentist, diplomația austro-ungară a atras România în sfera de influență a monarhiei dunărene [Austro-Ungaria], pentru ca să fie cu atât mai ușor supravegheată și împiedicată să se pregătească sufletește pentru ideea care era în spiritul timpului. O societate care ar fi avut ca program *unirea politică* n-ar fi putut să existe nici 24 de ore fără ca să nu protesteze diplomația ungurească, care își avea organele ei de spionaj în toate orașele mari ale României.

În astfel de condiții, o acțiune pe față pentru ideea unirii politice a unei societăți organizată pentru acest scop era imposibilă, căci crea de la început greutăți diplomatice guvernului. Mi se părea mult mai potrivită ideea fondării unei societăți secrete, care să

pregătească lumea românească de pretutindeni pentru jertfele mari ce vor trebui făcute ca idealul unirii politice să fie întrupat.

Încă în iarna anului 1904, am sondat pe numeroșii mei colegi români de la Universitatea din Berlin și de la Școala politehnică organizați în „Societate academică”. În martie, am convocat la mine acasă pe o parte din ei și după discuții îndelungate mulți dintre ei au acceptat ideea, sugerată de mine, de a întemeia o societate secretă, care să aibă ca scop unirea politică a tuturor românilor. La 2 martie 1904, s-au înscris la cei prezenți statutele societății, care, în curînd, au fost acceptate de 30 de membri, în cea mai mare parte studenți de la universitățile germane. Cei mai mulți dintre ei sînt azi personalități de frunte și și-au făcut datoria în cel mai mare grad pentru ideea pentru care am jurat. Citez articolul întîi din statutele originale ale acestei societăți secrete numită „România Mare”: „Se înființează o societate secretă cu numele «România Mare», cu scopul de a întări națiunea românească de pretutindeni pe terenul economic, cultural — în sens românesc —, militar și politic, întărire care să ducă la realizarea idealului suprem și unic ale societății: unirea politică a tuturor românilor”.

Celelalte opt articole priveau organizarea societății. Fiecare membru trebuia să depună jurămint în scris că va păstra secretul persoanelor și se va devota ideii unirii politice a tuturor românilor.

În primăvara anului 1904, am părăsit Universitatea din Berlin și m-am înscris la Universitatea din München, unde ca președinte al Societății studenților, am sugerat neconștient idealul pe care jurasem și am cîștigat mulți aderenți, care au devenit foarte stăruitori propagandiști ai ideii unirii politice a românilor.

În 1905, m-am reîntors la Universitatea din Berlin, unde colegii m-au ales președinte al „Societății academice” al cărei președinte de onoare era ministrul României la Berlin, Alexandru Beldiman, care se interesa în

chip deosebit de societate. Venea foarte des în mijlocul nostru și arăta multă simpatie curentului național care predomină în societate.

În aprilie, dl. Beldiman a patronat o serbare organizată de societate, cu care ocazie am ținut conferința *Cauzele de căpătenie ale căderii și mîririi noastre în trecut*, în care am făcut aluzie la chestiunea ce se agita prin rîndurile noastre: „...Numai prin sacrificii și printr-o concentrare conștientă a tuturor forțelor națiunii se poate realiza greaua noastră misiune, pe care sîntem datori a o îndeplini, dacă nu vrem să cădem în rîndul acelor popoare nedemne față de care cuceritorul străin nu găsește decît dispreț, iar istoricul nici un cuvînt de scuză”.

Ziua aniversării revoluției românilor din Ardeal, 3-16 [3-15] mai [1848], am serbat-o cu o deosebită solemnitate și în acest an ca și în anul trecut la München. Căci am ținut să se facă obicei ca această zi să fie considerată ca sărbătoare a tuturor românilor și să fie serbată prin o ședință festivă.

Sub același acoperiș

Anul nou 1907 Societatea l-a serbat împreună cu ministrul Beldiman și cu Take Ionescu, care venise în calitate de ministru [de finanțe] într-o misiune la Berlin.

Take Ionescu ne-a ținut o frumoasă vorbire prin care ne îndemna să luăm ca exemplu calitățile bune ale poporului german, care se rezumă în muncă, spirit de organizare și patriotism. Eu i-am răspuns că noi, tinerii, vom lua ce e bun de la poporul german și nu vom uita că generația noastră are greaua misiune de a face să dispară cele trei rele, de care suferă neamul românesc și anume: 1) dezechilibrul moral, 2) dezechilibrul în proprietatea rurală, 3) dezechilibrul granițelor.

Era pentru întîia oară că puneam pe față chestiunea care mă frămînta în orele libere pe care mi le lăsaus ocupațiile mele intense.

Începutul era făcut. De acum înainte nu va rămînea ocazie fără să spun pe față,

cu toată claritatea și tăria, necesitatea realizării unității naționale.

Cea dintîi ocazie mi-a dat-o ziua de 24 ianuarie 1907 — ziua [aniversării] unirii principatelor — cînd am ținut discursul în care, printre altele, spuneam:

„Jumătate din neamul nostru de azi își cheltuiește puterile și își varsă singele pentru un steag care nu e al lui... Pentru orice popor conștient, unirea definitivă este nu numai o chestiune de demnitate, ci și de progres. La noi, pe lingă că ar fi o chestiune de demnitate și de progres, unirea mai este și o chestiune de existență... Nu din o însuflețire romantică, nu din o sentimentalitate oarecare vin să vorbesc de ideea unirii definitive, ci din o rece raționare a condițiilor de existență a neamului nostru privit, după concepția universală de azi, ca un întreg... Nu va fi glorie și mulțumire mai mare decît dacă noi, tinerii, ne vom închina viața luptînd pentru nimicirea dezechilibrului social înălțînd granițelor de azi ale statului, în primul rînd, iar în al doilea rînd, pentru a sfărîma altă caracteristică medievală: despărțirea de graniți a poporului nostru. Cerul să facă ca să nu murim pînă nu vom vedea aceste două mari idealuri realizate...”

Dezechilibrul social de care am amintit în cuvîntare și pe care l-am documentat cu cifre — 1 milion de țărani posedau 3 milioane de hectare, pe cînd aproximativ 1 000 de proprietari mari erau stăpîni pe circa 4 milioane hectare — era atît de acut încît n-a înțrîziat, ca orice boală gravă, să-și ajungă criza. E însă de remarcă că oamenii noștri de stat, mai toți latifundiași sau bogătași, nu și-au dat seama de existența acestei boale, care amenința însăși existența statului. Din depărtare, în afară de țară, s-au putut vedea lucrurile mai clar. „E deci timpul suprem. E ceasul 11 1/2 — ziceam eu în cuvîntarea amintită [din 24 ianuarie 1907] —, ori ne reformăm, ori pierim”.

În adevăr, n-au trecut nici două luni și am asistat la cea mai zguduitoare dramă. În martie 1907, s-au revoltat țăr-

ranii de la un capăt al țării la altul. Focul s-a întins în cîteva zile din Moldova pînă în Oltenia, ceea ce dovedește că boala își ajunsese criza.

Faptul acesta și, în special, reprimarea mi-au produs o depărire extraordinară. Tocmai mă întorseam din Berlin unde îmi trecusem doctoratul și mă retrăseseam în satul meu natal din Transilvania pentru ca să mă întăresc fiziceste. Acolo am aflat de groaznicul eveniment. El mi-a produs atît de mare zguduire sufletească, încît multe luni după aceea — deși părăsisem țara pentru a face cercetări istorice în arhivele din Paris — nu mi-am venit cu totul în fire. Căci nicăieri nu mi-am dat mai bine seama de cauzele dezechilibrului social și ale revoluției țărănilor ca la Paris. În cafenelele de lingă Sorbona se puteau vedea, pînă noaptea tîrziu, numeroși români cu grămezi de aur pe masă jucînd cărți în societatea femeilor pierdute! Era aurul stors din sudoarea țăranelor români pe care marele proprietar sau arendașul îl trimitea odraslei sale ca să se lumineze la Paris. Zguduirea dramă din țară n-a impresionat pe acești tineri ușuratici. Ei și-au continuat goana după plăcerile materiale, fără ca să fi învățat nimic din revoluția țărănească...

Abia în toamna anului 1908, m-am întors în țară, unde mi-am putut relua firul întrerupt cu doi [ani] înainte. Cele două luni cît am stat profesor la Liceul „Sf. Sava” nu le-am lăsat să treacă, fără a lucra în sensul convingerilor mele. Cu ocazia serbării patronului liceului am fost delegat să țin conferința festivă. M-am folosit de acest prilej, fiind de față numeroși profesori de la diferite licee din București și secretarul general al Ministerului instrucției, ca să arăt principile care trebuie să călăuzească liceele noastre.

În licee se dădea instrucție fără ca factorii respectivi să fie călăuziți de principii în jurul cărora să se concentreze toată activitatea. Ca scop al

învățămîntului din licee, după pedagogii noștri, inspirați de C. Dimitrescu-Iași [rectorul Universității din Iași], s-a formulat *pregătirea elevului pentru lupta pentru existență*. Eu am arătat că această formulă poate fi bună la popoarele care și-au îndeplinit misiunea istorică. Noi însă vom trebui să facem în viitor sacrificii pentru a ne îndeplini misiunea.

„În îndeplinirea acestei misiuni istorice — ziceam atunci — statul nostru e chemat de logica de fier a necesității să aibă rolul pe care l-a avut Sardinia în Italia. Pentru ajungerea acestui ideal, liceul e menit să joace un rol hotărîtor...”

Scurtă vreme după aceasta, am părăsit Capitala pentru a-mi lua în primire postul de profesor suplinitor la catedra de istorie de la Universitatea din Iași...

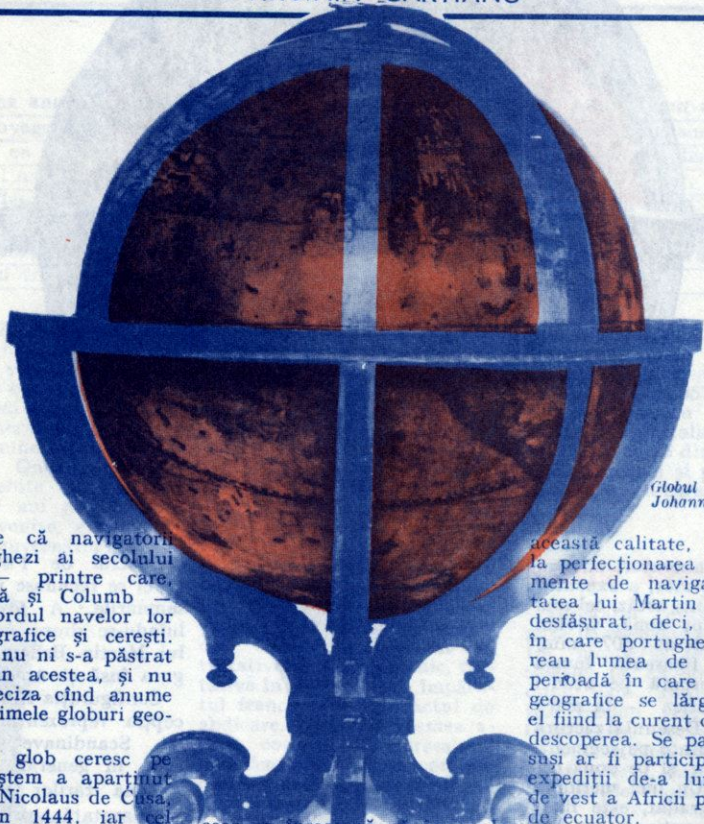
La 28 martie 1910, am ținut în aula Universității, înaintea unui numeros public, conferința *Conștiința națională*. Deși atmosfera printre intelectuali nu era tocmai favorabilă, totuși n-am ezitat să pronunț cuvintele următoare: „... Noi n-avem nevoie să cucerim teritorii străine, ci pentru noi e chestiune de existență să ne sporim puterile de producție adunînd toate forțele productive, cele mai pline de vitalitate ale neamului nostru, sub același acoperiș.

În al doilea rînd, țara noastră, cu forma ei de seceră, de semilună, nu e geograficeste completă și prezintă dificultăți și pentru comunicație și pentru apărare. Ea nu e decît prelungirea naturală a celui platou în formă de cunună, care e Țara Ardealului. Căci tocmai cum la un organism coastele pleacă de la coloana vertebrală, tot așa din platoul acesta izvorăsc în toate direcțiile riurile care scaldă toate ținuturile pe care le stăpînește neamul nostru. Platoul acesta a fost totdeauna adăpostul rasei noastre și el va trebui să fie și în viitor centrul vieții noastre naționale, oricare ar fi eforturile contrarii ale dușmanilor noștri seculari...”

Aceste idei au fost cu simpatie privite de mase. În general, în România masele erau mai coapte pentru asimilarea lor.

ȚĂRILE ROMÂNE PREZENTE PE CELE MAI VECHI GLOBURI GEOGRAFICE

Dr. VIRGINIA CARTIANU

Globul geografic al lui
Johann Schöner...

Se știe că navigatorii portughezi ai secolului XV — printre care, fără îndoială și Columb — aveau la bordul navelor lor globuri geografice și cerești. Din păcate, nu ni s-a păstrat nici unul din acestea, și nu se poate preciza când anume au apărut primele globuri geografice.

Cel dintîi glob ceresc pe care-l cunoaștem a aparținut cardinalului Nicolaus de Cusa, menționat în 1444, iar cel mai vechi glob terestru lui Martin Behaim; pe el este menționat anul 1492, anul descoperirii Americii de către Columb.

Vizitînd Muzeul din Nürnberg, renumitul Germanisches Nationalmuseum, am văzut acest glob, aflat în sala 35 a muzeului, sală care îi este rezervată în întregime. Am constatat cu bucurie că pe el sînt menționate și țările române, Moldova și Valahia,

ceea ce înseamnă că în anul 1492 ele erau binecunoscute și de către geografii și navigatorii din Occident.

Martin Behaim a fost navigator. S-a născut la Nürnberg, într-o familie originară din Boemia, la o dată controversată, 1436 sau 1459, și a murit la Lisabona, în 1507. A călătorit în Portugalia pentru afaceri comerciale, devenind acolo consilier științific al regelui Ioan II (1481-1495) pentru probleme de navigație; în

această calitate, a contribuit la perfecționarea unor instrumente de navigație. Activitatea lui Martin Behaim s-a desfășurat, deci, în perioada în care portughezii descopereau lumea de peste mări, perioadă în care cunoștințele geografice se lărgeau repede, el fiind la curent cu ceea ce se descoperea. Se pare că el însuși ar fi participat la cîteva expediții de-a lungul coastei de vest a Africii pînă aproape de ecuator.

În 1487, Bartolomeo Diaz (1450-1500) va continua același drum, va trece de Capul Bunei Speranțe, iar după alți 12 ani, Vasco da Gama (1469-1524) va întreprinde prima călătorie pînă în India, ocolind Africa prin sud.

La întoarcerea din expediția africană, regele Ioan II l-a înnobit pe Martin Behaim și i-a dat mai multe însărcinări importante. El a trăit și cîteva ani în insulele Azore,

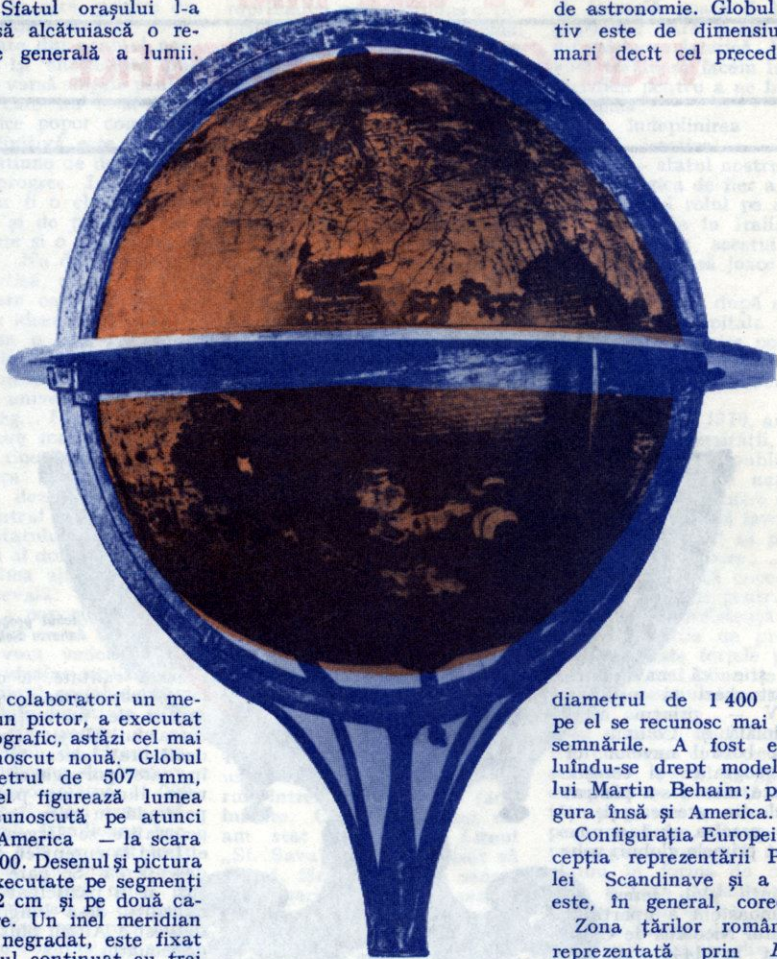
unde socrul său era guvernator.

În 1492 a revenit pentru scurt timp la Nürnberg, pentru a rezolva o moștenire și, dat fiind renumele său de geograf, Sfatul orașului l-a solicitat să alcătuiască o reprezentare generală a lumii.

conține unele aproximații și erori inerente epocii.

Cum rezultă din inscripția din jurul ștemei orașului Nürn-

Karlstadt în 1477 și mort la Nürnberg în 1547). Schöner a fost profesor de matematici la gimnaziul din Nürnberg; a avut o tipografie proprie, în care și-a publicat lucrările sale de astronomie. Globul respectiv este de dimensiuni mai mari decât cel precedent, cu

Luîndu-și colaboratori un meseriaș și un pictor, a executat globul geografic, astăzi cel mai vechi cunoscut nouă. Globul are diametrul de 507 mm, iar pe el figurează lumea care era cunoscută pe atunci — fără America — la scara 1/25 200 000. Desenul și pictura au fost executate pe segmenți de 2 x 12 cm și pe două calote polare. Un inel meridian din oțel, negradat, este fixat pe suportul continuat cu trei picioare. Alt inel orizontal, tot din oțel, îmbrățișează inelul meridian. Spre a se putea studia geografia globului, muzeografil au realizat, prin fotografiere și mărire, planșere din 92 planșe, expuse pe unul din pereții sălii.

Pe planșa 18 se pot vedea conturul Mării Negre și al unor riuri, iar denumirile de *Moldau* și *Valachei* sînt înscrise clar. Reprezentarea

...și cel al lui Martin Behaim

berg, stemă desenată pe globul respectiv, sursele principale folosite de Martin Behaim, au fost lucrările lui Ptolemeu, Strabon, Pliniu și Marco Polo.

Într-o altă sală, a aceluiași muzeu, ne-a reținut atenția un glob geografic executat de Johann Schöner (născut la

diametrul de 1 400 mm și pe el se recunosc mai clar însemnările. A fost executat luîndu-se drept model cel al lui Martin Behaim; pe el figurea însă și America.

Configurația Europei, cu excepția reprezentării Peninsulei Scandinave și a Rusiei, este, în general, corectă.

Zona țărilor române este reprezentată prin *Euxinus Pontus* și *Dunăre*, precum și prin diferite riuri; se vede însemnarea *Valachia*.

Prezența țărilor române pe aceste două globuri geografice, cele mai vechi ce s-au păstrat, reliefează o dată în plus, că încă de acum 500 ani ele aveau o importanță economică și politică deosebită, de vreme ce figurau pe o reprezentare a întregii lumi cunoscute pe atunci.

1834: UN MAREȘAL AL LUI NAPOLEON

ÎN BANAT ȘI TRANSILVANIA

PETRE FLOREA

În toamna anului, 1837, librării parizieni ofereau cititorilor patru volume dintr-un jurnal de călătorie: Voyage du Maréchal Duc de Raguse en Hongrie, en Transylvanie, dans la Russie méridionale, en Crimée et sur les bords de la Mer d'Azoff, à Constantinople, dans quelques parties de l'Asie-Mineure, en Syrie, en Palestine, et en Egypte, al cărui autor, August-Frédéric-Louis Viesse de Marmont, duce de Ragusa, străbătuse cu câțiva ani în urmă și o parte a teritoriului românesc, despre care scria în primul volum al cărții sale. Bucurându-se de un deosebit succes la public, cartea lui Marmont apărea curînd și la Stuttgart, în versiune germană, iar, în 1839, editorul francez trăgea al treilea tiraj.

In 1837, cînd debuta ca scriitor, ducele de Ragusa, în vîrstă de 63 ani, era un nume cunoscut în țara sa și nu numai acolo. Ajuns la gradul de general, încă în 1804 primise din mîna lui Napoleon Legiunea de Onoare, pentru merite deosebite în meseria armelor; doi ani mai tîrziu, Marmont devenise, grație tot împăratului, guvernator al Dal-

mației, remarcîndu-se ca bun organizator, motiv pentru care Bonaparte îi conferise pomposul titlu de duce de Ragusa; în 1809, obținuse bastonul de marșal, iar trei ani mai tîrziu se confruntase cu generalul englez Arthur Wellesley (viitorul duce de Wellington) la Salamanca, în Spania, în fața căruia pierduse. La Leipzig, în „Bătălia Națiunilor”, luptase lîngă Napoleon, iar în 1814 apăruse Parisul de coaliția antinapoleoneană. După prăbușirea lui Bonaparte, ducele de Ragusa intrase în tratative cu fostul inamic, tratative în urma cărora împăratul francez semnase actul de abdicare. Încă din vremea aceea, contribuția mareșalului la evenimentele defavorabile împăratului pe care-l slujise fusese comentată negativ.

La scurt timp, Marmont devenea pair al Fratei datorită unui Bourbon, Ludovic XVIII. Începînd de atunci, el avea să fie un stîlp al Restaurației, pe care, în 1830, o apăra cu arma în mînă împotriva răsculaților, ca guvernator al Parisului, dar este înfrînt și îl va urma pe Carol X într-un lung exil, începînd la Viena și încheiat la Veneția, unde, dealtfel, avea să și moară, în 1852.

În acești ani din urmă, August-Frédéric-Louis Viesse de

Marmont s-a dedicat redactării celor nouă volume ale memoriilor sale, apărute postum, în 1856-1857 — și care în 1857-1859 au fost editate și în limba italiană —, tipăririi unor ediții din Xenofon și Cezar, precum și publicării unei lucrări cu caracter militar.

Măreția Sarmizegetusei

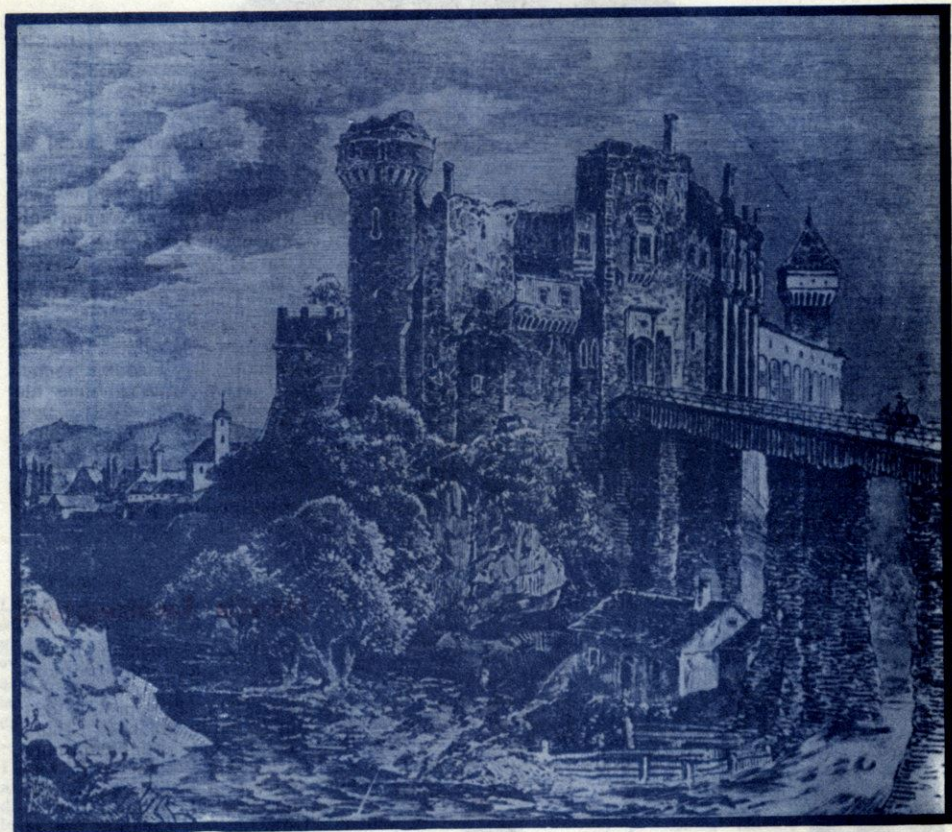
Itinerarul ducelui de Ragusa pe meleagurile țării noastre începe la Arad, unde el sosește la 29 aprilie 1834, după care străbate Banatul, trecînd prin Timișoara, Caransebeș, Orșova și zona de vest a Transilvaniei. Marmont este impresionat de frumusețile naturale, de nivelul de civilizație atins în această regiune, dar mai ales surprinde fidel o serie de realități social-istorice. La Mehadia, remarcă „izvoarele celebre de ape minerale și băile eficace, foarte frecventate de vilegiaturiști din țările vecine, din Transilvania, din provinciile turcești...”, precum și de bolnavi din Austria. La începutul lui mai 1834, Marmont ajunge la „fosta colonie romană, cunoscută sub numele de Ulpia Trajana”, care „mai în vechime se nu-

mea Jarniscagetaba [Sarmizegetusa]. El constată că și astăzi „se mai văd resturi din măreția acestui oraș”. Trezind prin vecinătatea fostei capitale a Daciei, el arată că provincia romană cucerită de Traian „se compunea din Valahia actuală, din Transilvania și dintr-o parte a Moldovei”. La Deva, „reședința

cioare înălțime”, dă o producție de 15-16 tone fontă pe zi, ceea ce nu crede să se fi obținut în altă parte. Minereul de fier este de calitate superioară, iar minele de cărbune sînt cotate drept excelente, fapt ce-l determină să exclame: „ce rezervă prețioasă și ce element de prosperitate și de bogăție pentru viitor!”. Tot

nă, pe măsură ce ne apropiem de oraș... satele sînt din ce în ce mai frumoase”. La Zlatna, constată marea producție de metale prețioase din zonă, vede și notează în detaliu procedeul Darcet¹ de separare a metalelor din minereu, dar mai ales scoate în evidență că aici exploatarea subsolului se face fără întrerupere încă

Castelul din Hunedoara într-o gravură germană de epocă

comitatului Hunyade”, Marmont vizitează Castelul Huniazilor, „castel feudal, unul dintre cele mai frumoase din cîte am văzut...”. Ținutul este bogat nu numai în vestigii ale trecutului, ci și în resurse naturale — lemn, fier și cărbune — exploatare intens și cu pricepere. Furnalul de aici, „al cărui turn are 21 pi-

la Deva, Marmont are prilejul să viziteze cetatea „ruină romană” — renovată de curînd.

Părăsește orașul la 6 mai. Urcă apoi pe valea Mureșului pînă la Sebeș, unde se abate spre Miercurea, pentru a ajunge la Sibiu. Ținutul urcă, apoi coboară, „cultura pămîntului pare mereu mai bu-

de pe vremea romanilor și rămîne uimit de „cantitatea de metale și de valori ce au ieșit de aici, care nu ar fi mai mică de trei milioane opt sute de mii mărci de aur și de 19 milioane de argint”.

După ce vizitează Alba Iulia și Turda, ajunge la Cluj

¹ După numele lui Jean Darcet, chimist francez (1725-1801).

și menționează că în zonă „se găsească cei mai buni cai transilvăneni, care se bucură în Europa de o meritată reputație... Sînt bine legați și, prin natura și calitatea lor, seamănă cu caii noștri din Limogues”.

Valahii — vechii locuitori ai Transilvaniei

Referindu-se la realitățile social-istorice din Transilvania, călătorul francez constată că „populația principalului este un monument viu al mișcării pe care secolele au imprimat-o diverselor popoare”. El remarcă faptul că într-o Europă „pacificată” de Sfînta Alianță, românii desfășoară o intensă activitate pentru afirmarea ființei naționale. „Populația — scrie Marmont — este evaluată la aproximativ două milioane de suflete... Naționalități, distincte prin originea și limba lor, numai trei au drepturi recunoscute și servesc drept bază împărțirii politice: ungurii, secuii și sașii. Țara este împărțită în 11 comitate ungurești, în fruntea cărora sînt, ca și în Ungaria, comiți supremi, 7 județe de secui, 9 județe de sași, ai căror șefi sînt doar niște administratori civili.

Valahii... sînt vechii locuitori ai țării. Ei își dau numele de români, iar limba lor este plină de cuvinte latine... Ungurii și secuii sînt națiunile victorioase și cuceritoare, iar germanii au venit într-o epocă ulterioară, căreia nu i se cunoaște data precisă. Unii o situează în sec. XVI, alții însă în sec. XII”.

Marmont mai completează datele împărțirii administrative cu o notiță asupra existenței a patru regiamente grănicerești („două sub numele de întîiul și al doilea valah, alte două sub cel de întîiul și al doilea secuiesc”) și a unui de husari,

acestea fiind „în afara administrației civile, supuse însă legilor graniței”.

Călătorul francez prezintă și cîteva informații despre Moldova și Țara Românească precizînd, ca și în cazul Transilvaniei, că: „populația acestor două provincii este de origine valahă, adică descinde din coloniile romane și din vechii stăpîni ai țării”. El își manifestă, totodată, uimirea că românii și-au păstrat individualitatea și fizionomia de popor latin, în ciuda faptului că teritoriul lor se găsește inconjurat de țări cu populații deosebite, în special slave: „Valahia și Moldova... au rămas intacte, iar populația lor izolată, ca o oază în mijlocul acestei multitudini de popoare care, timp de mai multe secole, n-au încetat să se reverse asupra sudului Europei... Produsele acestor provincii sînt extrem de variate și abundente. Vitele sînt numeroase și de soi bun. În Moldova, caii sînt excelenți și foarte ieftini... Aceste două provincii sînt susceptibile de a ajunge la o mare bogăție. Se pare că prezentul le promite un viitor minunat”.

Încă din 1809, din vremea cînd era guvernator al Dalmației, inclusiv al provinciilor iliriene care includeau atunci și Banatul, Marmont cunoscu-se regimetele românești de graniță, pentru a căror menținere pledase chiar în fața lui Napoleon. Făcuse aceasta pentru că le știa viteze pe cîmpurile de bătălie¹. „Integrate în rîndurile noastre, aceste regimente au justificat în lupte toate speranțele pe care eu le pusesem în ele și și-au ținut toate promisiunile ce le făcusem în numele lor”.

Paginile pe care ducele de Ragusa le-a consacrat românilor au contribuit, la vremea respectivă, la mai buna cunoaștere a istoriei și frumuseților țării noastre.

¹ Magazin istorie, nr. 11/1973.

„Statele Unite, seria președintele R. B. Hayes acum un veci, recunoscînd România ca stat independent și suveran, au luat hotărîrea să stabilească relații diplomatice cu ea și să acrediteze un reprezentant permanent la București”. Bucureștii deveneau astfel, la 1880, prima capitală din sud-estul continentului european în care era trimis un reprezentant diplomatic al Statelor Unite, deschizînd o lungă serie de premere pe care relațiile americano-române aveau să le ofere comunității internaționale în următoarea sută de ani.

Acum, în luna cînd, la Casa Albă, se instalează o nouă administrație. — a celui de-al 40-lea președinte al Statelor Unite ale Americii — ne amînim că de-a lungul centenarului de relații diplomatice româno-americane, perioada de cea mai amplă dezvoltare pe multiple planuri este cea din decenile 7 și 8 ale secolului nostru. Dialogul la nivel înalt româno-american, finalizat în documente comune de o deosebită semnificație principială și practică pentru mersul înainte al relațiilor dintre cele două țări pe baza principiilor respectării independenței și suveranității naționale, a egalității în drepturi, a neamsecului în treburile interne, a avantajelor reciproce, cele patru vizite în S.U.A. ale președintelui Republicii Socialiste România, Iovăraș Nicolae Ceaușescu, vizite în țara noastră a doi președinți ai S.U.A., toate acestea au determinat cadrul propice de dezvoltare a acestor relații.

În acest context, Asociația de drept internațional și relații internaționale, împreună cu Biblioteca americană la București au organizat o masă rotundă consacrată centenarului relațiilor diplomatice româno-americane. Prof. dr. doc. Mihnea Gheorghiu, președintele Academiei de științe sociale și politice și ambasadorul S.U.A. la București, Rudolph Aggrey, au rostit alocuțiunile inaugurale ale acestor manifestări desfășurate la 14-15 decembrie 1980 la Casa la „Titulescu” și la a cărei deschidere a fost de față Maria Gheorghiu, adjunct al ministrului Afacerilor externe. S-au înregistrat 11 comunicări susținute de profesori John Gaddis (Universitatea Ohio), Carlton Jackson (Universitatea Western Kentucky), Edmund Stillman (Hudson Research Europa International), Kenneth Jowitt (Universitatea Berkeley), Stephen Klaidman de la International Herald Tribune și de specialiști români Ion Stancu, Dan Grigorescu, Aurel Ghibuțiu, Toma Melinte, Silviu Brucan Corneliu Bogdan.

„Stabilirea relațiilor diplomatice — ca umare și pe baza recunoașterii de către Statele Unite ale Americii a independenței de stat a României — subliniază președintele Nicolae Ceaușescu — a marcat un moment important, care a contribuit la dezvoltarea raporturilor româno-americane, popoarele noastre conștientizînd în multe împrejurări deosebite”.

Nicolae FOTINO,
director A.D.I.R.I.

2050 de ani de la crearea
primului stat dac centralizat
și independent

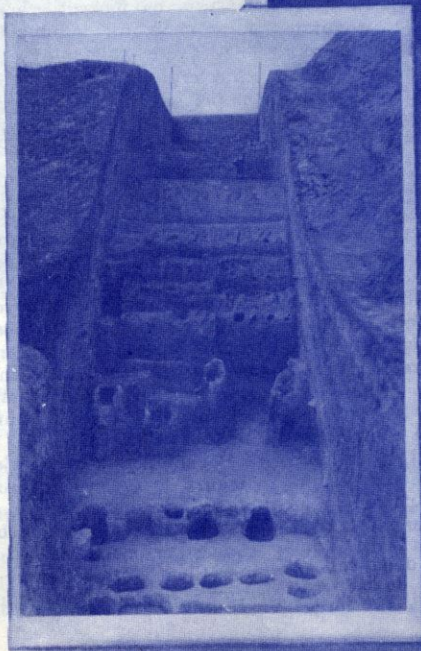
Dave și stăpînii lor

ZARGIDAVA

VASILE URSACHI,
Muzeul de istorie, Roman

Cercetările arheologice desfășurate în ultimele două decenii în împrejurimile municipiului Roman au dus și aici la descoperirea unui impresionant număr de vestigii geto-dacice. Au fost identificate peste 70 așezări ale strămoșilor noștri. Dintre ele se distinge — prin dimensiuni, vechime și densitate de locuire — dava de la Brad, comuna Negri, jud. Bacău, situată pe terasa stîngă a Siretului, pe o ridicătură de teren care i-a asigurat o poziție dominantă, cu mare vizibilitate asupra teritoriului din jur și cu o excelentă apărare naturală: spre sud-vest apa Siretului, spre nord-est o fortificație naturală consolidată de om prin construirea unui șanț mare de apărare și a unei palisade de lemn și pămînt.

Cercetările au dovedit că istoria acestei așezări — ajunsă una dintre cele mai strălucitoare orașe ale Daciei antice — a început cu mult înainte. Originea localității se pierde în neolitic, cele dintîi vestigii datînd din vremea culturii Cucuteni. Măturile arheologice scoase la lumină ilustrează apoi, rînd pe rînd, perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului (unelte și obiecte specifice culturii Foltești), epoca bronzului (cultura Monteoru), prima epocă a fierului (Hallstatt), epoca maximă de înflorire a civilizației geto-dacice (La Tène), apoi perioada feudală. Ca urmare a acestei îndelungate și neîntrerupte locuiri, stratul de cultură materială atinge, la Brad, o grosime de peste trei metri, așezarea constituind, prin bogăția obiectelor descoperite, o adevărată comoară arheologică, o valoroasă sinteză a istoriei de milenii a acestor locuri.

Dava de la
Brad: un
profil
arheologic...

Dintre toate aceste epoci, cea mai bogată și mai bine ilustrată este epoca geto-dacică, viețuirea strămoșilor noștri la Brad întinzându-se pe o perioadă de aproape șase secole (sec. IV î.e.n.-sec. II e.n.). Semnificativ pentru însemnătatea davei de aici este și faptul că din cei trei metri cît măsoară stratul de cultură materială al întregii așezări, doi metri aparțin epocii geto-dacice.

Cercetările atestă că pînă în epoca marelui rege Burebista, făuritorul primului stat

Săpăturile efectuate în acropolă au furnizat date importante privind viața și munca oamenilor care locuiau aici cu peste 2 000 ani în urmă. Mai întîi, se cuvine subliniată existența unei mari aglomerări de locuințe ce în-

trun centru — cu pereți interiori decorați cu diverse desene. Aici s-a aflat, fără îndoială, palatul — reședința căpeteniei.

Celelalte locuințe de la Brad seamănă cu tipul de locuințe obișnuit pînă în urmă cu cîteva decenii în această parte a Moldovei: clădiri cu o singură încăpere, podite cu lut, cu pereții din nuielă bătute cu pămînt sau numai din lemn, cu acoperișul din stuf, sîndrîlă sau paie. Judecînd după cele 250 vetre descoperite pînă acum, numărul locuințelor a fost mare. Au fost găsite și 180 gropi de provizii, ceea ce demonstrează că principala ocupație a locuitorilor a fost agricultura, îndeletnicire cu resurse importante, de vreme ce era nevoie de atîtea locuri de depozitare. În sfîrșit, o dovadă elocventă a continuității de locuire o constituie suprapunerea vetrelor. Spațiul locuibil din interiorul cetății fiind limitat, noile case erau adesea construite pe ruinele celor vechi (distruse de vechime, incendii etc.). Așa se face că în multe cazuri peste o vatră apar suprapuse alte două-trei, ba chiar șapte și, într-un caz, 12 vetre succesive, desigur ale tot atîtor generații succesive de strămoși ai noștri.

Printre dărimăturile locuințelor, cercetările arheologice au dus la descoperirea unui bogat inventar gospodăresc, mărturie a gradului înalt de cultură și civilizație atins de locuitorii așezării: topoare de fier — care serveau, în primul rînd, la defrișarea pădurilor — seceri, brăzdare de plug ce dovedesc și ele, împreună cu meul carbonizat, marea dezvoltare a agriculturii.

S-au găsit și vîrfuri de săgeți, de sulite și de lăncii, precum și o mare cantitate de pînteni de fier (unele exemplare placute cu foițe de argint) — dovadă a folosirii cailor în lupte. Dar armele găsite sînt puține, fapt firesc dacă ne gîndim că în primele veacuri de existență cetatea a avut o viață pașnică, iar mai tîrziu romanii învingători au capturat o mare parte din echipamentul militar al dacilor biruiți.

conjurau o curte interioară sau o piață, o „agoră”, pavată cu piatră de rîu — probabil locul de adunare a locuitorilor pentru adoptarea hotărîrilor mai importante. Este cea dinții descoperire de acest gen în cetățile dacice și ea aduce importante precizări în privința organizării sociale a acestor cetăți în perioada finală a democrației militare. În imediata vecinătate a pieței a fost descoperită și o clădire de mari proporții, cea mai bine conservată dintre construcțiile de acest gen descoperite pe teritoriul Moldovei. Clădirea a avut mai multe încăperi — fiecare din ele cu cîte o vatră

... imagine
de ansamblu
și obiecte
de podoabă

dac centralizat și independent, așezarea a avut un caracter oarecum modest, fortificația fiind cea moștenită de secole, din epoca bronzului. În timpul lui Burebista, fortificația de la Brad a fost considerabil întărită. Șanțul de apărare a fost mărit și adîncit, iar acropola înconjurată (în părțile vulnerabile) de o palisadă din lemn, încît cetatea a devenit extrem de greu de cucerit. În zona porții de intrare s-a alcătuit o ingenioasă construcție de apărare (pari cu vîrfuri ascuțite, dispuși vertical și oblic), care făceau practic imposibilă pătrunderea unor atacatori pe acropolă.

O mare parte a inventarului davei de la Brad constă din ceramică. Piese autohtone: vase, borcane, cești și fructiere lucrate cu mîna sau la roata olarului, după forme tradiționale, precum și imitații — tot locale — după piese grecești. Abundența acestora din urmă, precum și a unei ceramici pictate constituie o dovadă că aici a existat și un puternic centru meșteșugăresc, de prelucrare a ceramicii pentru o întinsă zonă înconjurătoare. Printre cele mai valoroase piese descoperite la Brad se înscriu numeroase și frumoase podoabe de argint, bronz, fier (brățări, cercei, truse pentru ținut ace și penete, ace de păr din os în formă de cap de lebădă și multe altele), ilustrînd un înalt gust artistic în făurirea unor asemenea obiecte. Creuzetele cu urme de metal topit, zgura de fier și mai ales lingurile de bronz găsite în această localitate sînt o dovadă că piesele menționate se produceau chiar aici, dăvă constituind un important centru de producție și comercial.

Locuitorii acestei mari așezări dădăce participau activ și la un intens schimb comercial cu populația așezărilor învecinate, precum și cu negustorii greci și romani, care ajungeau cu mărfurile lor pînă în această zonă. Importanța schimburilor co-

mercială este marcată și de prezența în așezare, a numeroase monede dădace de tip Virteju-București, precum și a monedelor romane, republicane sau imperiale.

Intensitatea locuirii, bogăția și diversitatea materialului descoperit situează așezarea de la Brad alături de cele mai mari localități din epoca geto-dădăcă identificată în Moldova: Barboși, Poiana, Răcătău, Bîtea Doamnei. Situația ei de centru economic, politic, social și cultural dominant asupra unei largi zone înconjurătoare a fost remarcată și de contemporani. Pe harta Daciei antice, unde sînt reprezentate cele mai importante așezări din sec. II e.n., geograful și astronomul antic Ptolemeu marchează existența pe cursul Siretului a trei mari dăvce, trei orașe sau *poleisuri* — cum le spune învățatul grec. De la sud la nord, acestea ar fi Piroboridava (identificată ipotetic cu Poiana, jud. Galați), Tamasidava (considerată a fi dăvca descoperită la Răcătău, mai la sud de Bacău) și Zargidava. Avînd în vedere că, de la Răcătău în sus, pe cursul Siretului, nu a fost identificată o altă așezare care prin mărime și importanță să poarte atributul de dăvca, socotesc cu îndreptățire că numele antic al Bradului trebuie să fi fost Zargidava.

CLIO ANUNȚĂ

Din Bihor pînă în

Suceava

O locuință dădăcă din sec. I î.e.n. - I e.n. a fost scoasă la iveală în satul Tășad, jud. Bihor, într-o așezare ale cărei urme de locuire datează din neolitic (cultura Tisa, a doua jumătate a mileniului 4 î.e.n.).

După descrierea arheologului Nicolae Chidioșan, locuința avea planul ușor trapezoidal, cu laturile de 7,60x4,90 m. În interiorul ei, au fost găsite numeroase fragmente ceramice, o rîșniță circulară și cîteva unelte din fier (5 seceri, o bardă și două dăști).

Noi așezări dădace au fost scoase la lumină și în județul Suceava, prin cercetările efectuate de specialiștii Muzeului județean. Astfel, în com. Zvorîștea a fost cercetată o necropolă de 94 morminte. Mai multe complexe de locuire au fost descoperite în satul Vornicenii Mari, iar la Dolhești Mari o altă necropolă, din care au fost dezvelite patru morminte datînd de la sfîrșitul sec. III sau începutul sec. IV e.n. Printre piesele de inventar, au fost găsite un pieptene de os cu mineral format din trei plăci și cu nituri din fier și o cataramă din bronz, de formă ovală.

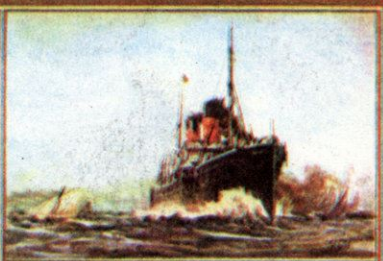
L. IOAN

PLANSELE NOASTRE

① Forța aburului a înlocuit-o pe cea a vîntului (sus), locomotiva a luat locul căruței cu cai (mijloc), străzile și-au schimbat aspectul. Iată și figurile cîtorva oameni de știință britanici care au contribuit la o impetuoasă dezvoltare a științei în veacul trecut: a) d), biologii Charles R. Darwin și Thomas H. Huxley, b) filozoful Herbert Spencer, c) fizicianul Michael Faraday, e) chirurgul Sir Joseph Lister. Reproducerea din monumentală lucrare *The Nineteenth Century. The Contradictions of Progress* (Secolul XIX, Contradicțiile progresului), rezultat al cooperării unor istorici de recunoscut prestigiu (dintre care unii au semnat și în paginile *Magazinului istoric*) Asa Briggs, John Roberts, James Joll, F. Bédarida, F.M.L. Thompson, John Röhl, Brian Bond, A.P. Thornton, Marcus Cunliffe, Hugh Seton-Watson (În *Anglia epocii victoriene*, p. 37).

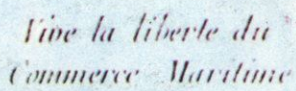
② Stema unită a Moldovei și Țării Românești, apărută pentru întia oară în sigiliul lui Vasile Lupu (documentul din 1 noiembrie 1639), a căpătat în veacul următor o frecvență deosebită, devenind stema oficială a Principatelor Unite după înfăptuirea actului istoric de la 24 ianuarie 1859. Imaginile care reprezintă steme unite de pe diferite documente de cancelarie sînt preluate din filmul *Sigiliile—mărturii ale istoriei*, realizat de Studioul cinematografic al Ministerului de Interne și Arhivele statului; scenariul dr. Maria Dogaru, regia C. Voievozeanu („*Vechele drepturi ale țării*“, p. 14).

④ Rivalitatea dintre marile puteri coloniale ale secolului XVIII se regăsește și în hărți. În imagine, calendar ilustrat, publicat în 1782, reprezentînd asediarea Gibraltarului de către flotele franceză și spaniolă (*Contestatarii „testamentului lui Adam“*, p. 46).

This image shows a page from the Voynich manuscript, featuring several columns of text written in the Voynich script. The page is aged and yellowed, with some red ink used for headings or initials. The text is arranged in approximately six columns.

PUNCTE DE VEDERE

URECHE, COSTIN, NECULCE

Cronicari sau istorici?

ALEXANDRU LIGOR,

doctor în istorie

Personalități proeminente ale culturii medievale românești, Grigore Ureche, Miron Costin și Ioan Neculce s-au bucurat de multă atenție din partea cercetătorilor istoriei și literari; opera lor a cunoscut succesive ediții, răspinzându-se într-un tiraj impresionant; cărțile, de la manuale școlare la tratate cu adânc conținut științific, le-au consacrat capitole importante. Dar s-a spus, oare, totul despre ei? Li s-a acordat cu adevărat locul pe care îl merită în adevărata ierarhie a valorilor spirituale românești?

Rinduiala de la începuturile ei

Pe cei trei cărturari i-am numit, de obicei, *cronicari* și, în acest fel, cred, i-am nedreptățit. Că în cuprinsul unor pagini le-am spus că *istorici*, când *cronicari*, că uneori cele două cuvinte, *istoric-cronicar*, au fost alăturate, nu numai că nu a schimbat datele problemei, ci a adăugat o nouă notă contradictorie în definirea mai exactă a calității lor.

Nici Ureche, nici Costin, nici Neculce nu sînt *cronicari*; ei nu se situează nici între starea de *cronicar* și aceea de *istoric*. Ei sînt, prin opera lor, esențialmente *istorici*. De o anumită factură, de o anume dimensiune, cu limite, dar *istorici*, cu un ales talent al cuvîntului și cu mare forță de analiză a evenimentelor pe care le relatează.

Pentru mai bună înțelegere a problemei pe care o supunem atenției, să încercăm, mai întâi, să răspundem la întrebarea: ce este un *cronicar*? *Cronicarul*, în accepțiune istorică,

înregistrează, de regulă, în ordine cronologică, date istorice contemporane lui, fapte trăite, văzute sau auzite de el însuși. El își scrie opera la comanda unei persoane sau a unei familii, pe care trebuie — vrea, nu vrea — s-o gratuleze. Nu folosește critic izvoarele istorice, în rarele cazuri cînd uzează de ele, nu interpretează știrile. În dese cazuri, *cronicarul* nu privește mersul evolutiv al evenimentelor; el nu se adresează unui cerc larg de cititori. Opera lui cuprinde, mai cu seamă, informații de ordin politico-militar, ignorînd aproape complet masele populare și faptul cotidian petrecut în afara lumii celui pentru care scrie.

Putem include operele lui Ureche, Costin și Neculce în ansamblul unor astfel de judecăți?

Reamintindu-ne cînd au trăit cei trei și care sînt momentele extreme ale perioadei istorice la care se referă, în principal, operele lor, ajungem fără trudă la concluzia că ei n-au privit decît parțial istoria trăită, evenimentele din timpul vieții lor. Toți trei au avut clară ideea necesității *scrierii istoriei țării de la începuturi pînă la ei*. Ei au conceput istoria ca pe o devenire. Printre cuvintele care deschid lucrarea lui Ureche sînt și cele prin care mărturisește că a „scris începătura și adaosul, mai apoi și scăderea care se vede că au venit în zilele noastre”. Iar Miron Costin, în *Predoslovie* la *Letopiseșul* său, explică cu claritate: „Fostu-au gîndul meu, iubite cititorule, să fac *letopiseșul* țării noastre Moldovei din descălecatul ei... și urdzisăm și începătura *letopiseșului*”, dar din pricina

„cumplitelor vremi“ nu a reușit decât să reia lucrurile de acolo de unde „au părăsit a scrie răposatul Ureche-vornicul“. El trimitea deci cititorul la lucrarea vornicului pentru a cunoaște vremile de început ale țării.

Ideea necesității scrierii istoriei de la originile ei — neîntilnită la alți autori de cronici — a fost reluată de Costin și în lucrarea sa *Cronica polonă*: „Orice istorie — scria el — își are rînduiala de la începutul ei“, adică de la daci, cum preciza tot el. Prin *Cronica polonă* Costin nu se adresa românilor, ci polonezilor, ca dealtfel și prin cealaltă lucrare a sa, intitulată *Poema polonă*. De aceea, spre deosebire de *Letopiseș*, Costin a socotit imperios necesar să prezinte — în aceste două lucrări — istoria de la începuturile ei. Explicația e simplă. Dacă cititorii români ai *Letopiseșului* puteau fi îndrumați la opera lui Ureche, pentru a cunoaște evenimentele și fenomenele de pînă la Aron vodă, polonezii, care nu aveau de unde să cunoască opera vornicului, trebuiau să aștepte istoria Moldovei prin intermediul unuia și aceleiași scrieri. Și, mai ales, trebuiau să fie convinși asupra originii comune a moldovenilor, muntenilor și transilvănenilor, asupra continuității lor în Dacia, asupra unității lor. Cele două scrieri răspundeau unui program politic-patriotic și, din acest punct de vedere, constituiau o deschidere a noastră către Europa. Iată de ce, înțelegînd rolul unor atare opere lămuritoare — într-o vreme în care „basnele“ lui Simion dascălul, Misail călugărul și ale altor defăimători, cu privire la originea românilor, continuau să circule — Miron Costin a reluat, în 1685, de astă dată în românește, ideile cuprinse în *Cronica* și *Poema polonă*, argumentînd mai solid marea idee a originii, continuității și unității poporului român, în lucrarea *De neamul moldovenilor*. Intențiile lui Costin, formulate în primele rînduri ale acestei scrieri, și-au găsit împlinire în cuprinsul lucrării: „Multă vreme la cumpănă au stătut sufletul nostru“ — spune Costin — pentru a scrie despre „începutul [subl. A.L.] țărilor acestora“, „din ce izvor și semînție sîntă lăcuiitori“ de aici, din Moldova, Țara Românească și Transilvania, români ce-s „toți de un neam“. În ansamblul său, lucrarea *De neamul moldovenilor* este o prezentare complexă a originii și evoluției românilor, neavînd nimic comun cu o cronică.

La rîndul său, Ioan Neculce, în *Letopiseș*, a făcut apel, înainte de a trece la descrierea evenimentelor, la operele înaintașilor. Acest apel — ca și cel al lui Miron Costin — trebuie luat drept indiciu sigur al concepției lui Neculce, potrivit căreia operele tuturor istoricilor români de pînă la el, împreună cu a sa, formau un tot inseparabil. Neculce ne invită să cunoaștem faptele petrecute pînă la Dabija vodă (momentul cu care se începe

el narațiunea), prin intermediul scrierilor predecesorilor săi; numai așa lectura poate continua. Numai astfel are ea sens, înțeles, logică.

Frumoasa zăbavă din viața omului

O altă idee-pivot a tuturor scrierilor celor trei cărturari a fost aceea a luptei pentru libertatea țării. Puternic reliefată de Grigore Ureche (paginile consacrate de el epopei lui Ștefan cel Mare pentru independență, arată cît de mult ar fi dorit reînvierea epocii de glorie a marelui voievod), de Costin („pămîntul acesta este frămîntat cu singele moșilor și strămoșilor noștri“), ori de Neculce, dorința de libertate reprezintă, de asemenea, o trăsătură ce deosebește operele celor trei cărturari de cele ale cronicarilor. Dealtfel, se poate spune că, în această direcție, însăși opera lor a fost o armă pusă în slujba existenței noastre.

Deși, inevitabil, tustrei au făcut o istorie a voievozilor este demnă de remarcat atenția pe care au acordat-o ei maselor, rolului acestora în desfășurarea evenimentelor descrise. „Oastea țării“, des menționată, înseamnă, de bună seamă, mai ales oștirea formată din țărani. Masele apar și în alte împrejurări. De pildă, referînd răscoala din anul 1523, a boierilor împotriva lui Ștefan vodă cel Tânăr, Ureche scria că „lui Ștefan vodă i-au venit țara [subl. A.L.] întru ajutoriu“, iar boierii „s-au risipit pîntr-alte țări, lăsîndu-și ocinile și moșile“.

Masele (țara) au fost și alături de Ioan vodă, în războaiele acestuia împotriva Porții otomane. „Ion vodă — scria Ureche — dacă au luat credința țării [subl. A.L.] să gătiă de războiu... Iară toată oastea lui era 30 000, fără prostime și adunătură [oameni din stările de jos] ce era pe lîngă Ion vodă“; moldovenii gîdeau atunci, în 1574, „să moară au să izbîndească“.

Lui Miron Costin îi datorăm, de asemenea, unele știri cu privire la acțiunile și atitudinea țăranilor și orașenilor săraci din Moldova. De exemplu, descriind evenimentele din 1653, prilejuite de căderea lui Vasile vodă Lupu din domnie, Costin notează că orașenii din Hotin și-au manifestat față nemulțumirea față de Vasile vodă și ai săi. Cărturarul s-a ocupat pe larg de viața, limba și obiceiurile românilor, deci în primul rînd de masele populare.

Neculce nu ignoră, nici el, poporul „de rînd“. Așa, de pildă, menționa înrolarea entuziasată a maselor, în anul 1711, în oastea lui Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei: „Slugile boierești — scria el, martor al acelor fapte — lăsa pre boierii săi și alerga de să scrie la steaguri“.

¹ Magazin istoric, nr. 2/1974.

Nu trebuie, apoi, să scăpăm din vedere *totalitatea* operelor acestor cărturari, faptul că pe lângă *letopiseș* — principala scriere — ei au redactat și alte lucrări. Miron Costin este autorul *Istoriei de crăia ungurească*, al *Cronicii* și al *Poemei polone* și mai ales al valoroasei lucrări *De neamul moldovenilor*; în ceea ce-l privește pe Neculce, trebuie să-l judecăm și prin prisma legendelor adunate sub titlul *O samă de cuvinte*, care s-au bucurat de o mare circulație.

Toți trei au fost oameni îndrăgostiți de cultură, pe care nu s-au sfîșit s-o elogieze („Nu este alta mai frumoasă și mai de folos în toată viața omului zăbavă decît cititul cărților”, zicea Costin în *De neamul moldovenilor*; și tot el, dar în *Predoslovla la istoria Ardealului*, tradusă după Toppeltin¹, istoricul sas din Mediaș: „Dzice Aristotel filozoful că tot omul a ști din firea sa pofteste. Credz că tot omul pofteste a ști, iar nu tot omul a ști nevoiaște. Și alta nu osebește pe om de dobitoace și de hiare așa ca cunoștința. Și din cunoștință se naște știința... Știința dar și sufltește ieste de folos omului, și truște de treabă și de mare folos”).

Toți trei au deținut diverse dregătorii, fiind implicați în viața politico-diplomatică și militară a țării. Grigore Ureche a ocupat postul de mare spătar și mare vornic al Țării de Jos; Miron Costin a fost pîrcălab de Hotin, mare comis, mare paharnic, mare vornic al Țării de Sus și al celei de Jos, apoi mare logofăt; Ioan Neculce a deținut dregătoriile de mare agă, mare sluger, mare spătar, hatman, mare vornic al Țării de Sus și judecător de Divan. Fiecare avea deci o vastă experiență, erau buni știutori a ceea ce se întîmpla atît în țară cît și în afara fruntarilor, fiind, cu alte cuvinte, și mari oameni politici.

Scriitori de dreptate

O altă trăsătură care-i deosebește pe cei trei cărturari de cronicari este spiritul critic cu care analizează izvoarele. Fiecare dintre ei a căutat — pentru elucidarea evenimentelor — mărturiile istorice. S-au folosit, îndeosebi, de izvoarele narative (interne și externe) și de tradiția orală, dar au făcut apel și la documente (aflate pe la mănăstiri), la monede („Am avut un ban de aramă găsit în pămînt lângă Roman, pe care erau foarte lămurite cuvintele acestea: «hereditas romana», ține să ne informeze Costin în *Cronica polonă*) sau la vestigiile istorice, de exemplu, urmele podului lui Traian de la Severin, ori ale Valului lui Traian, pe care le-a cercetat

același Miron Costin. La fel, Grigore Ureche s-a arătat interesat de vechile construcții: „Află-să această țară să fie fostu lăcut și alții într-însa mai nainte de noi, de unde *cetățile țării* [subl. A.L.]... De multe ori să făcea războaie pre acesta loc, cum încă semnele arată, cariile le vedem multe pretudindirile: movili mari și mici și șanțuri pre Nistru, pre Prut, prin codri”. Aceste izvoare, ca și scrierile autorilor de la noi ori străini, au fost cercetate „ca să putem afla adevărul — afirma Ureche —, ca să nu mă aflu scriitoriu de cuvinte deșarte, ce de dreptate”. Printre autorii citați, mai vechi sau relativ apropiați în timp lor, nu lipsesc: Aristotel, Plutarh, Dio Cassius, Eutropius, Ioan Dlugosz, Bonfinius, Martin Kromer, Ioachim Bielski, Paul Piasecki, Laurențiu Toppeltin și mulți alții.

Au cunoscut deci mai întîi, „antichitatea cea plină de spirit și înțeleaptă”, ca să urmeze „după același obicei” al acesteia, așa cum declara Costin. Fiecare dintre ei a selectat, interpretat și a privit critic izvoarele istorice. Fiecare s-a străduit să fie obiectiv, depășindu-și uneori poziția sa social-politică. „Că nemică nu strică credința așe celorla ce scriu letopiseșele ca fățăria, cîndu veghe voia unuie și coboară lucrul cu hula altuia”, afirma Costin. Desigur, uneori au greșit. Citeodată greșelile au fost intenționate, din pricina apartenenței lor la clasa conducătoare. Alteori, datorită insuficientelor cunoștințe, au făcut greșeli de interpretare ori de datare a unor evenimente. Acestea sînt totuși excepții, fundamentală rămînînd dorința lor de a afla adevărul și a-l spune fără ocolișuri. Exceptînd unele date cu privire la domniile mai puțin importante, ori situațiile cînd izvoarele erau sărace sau lipseau, ceea ce se vede îndeosebi în *Letopiseșul* lui Grigore Ureche, scrierile celor trei autori nu sînt lapidare, ci generoase, existînd o judicioasă proporționare a spațiului acordat diferitelor fapte istorice, în funcție de însemnătatea fiecăruia dintre ele.

O caracteristică dominantă este, de asemenea, responsabilitatea față de cuvîntul scris, conștiința că după felul cum scriau, vor fi și judecați, la rîndul lor, de către posteritate: „Eu [Costin] voi da seama de ale mele, cite scriu”.

Toți trei au privit cu interes istoria universală și au încercat să analizeze istoria patriei lor în acest context larg. În opera lui Ureche există chiar capitole de istorie universală. În ce-l privește pe Costin, lucrurile au căpătat amploare și o motivație mult mai clară. „Pentru să se dezlege mai bine lucrurile țării, care la ce vreme s-au prilejit. Și aceia să știe, că această țară fiindu mai mică, nice un lucru singură den sine, fără adunare și amestec cu alte țări, n-au făcut”.

¹ Magazin istoric, nr. 12/1977.

Deși predomină descrierea evenimentelor politice și militare, operele lor cuprind și informații de natură geografică, economică, socială, culturală, referiri la obiceiurile și limba poporului, îmbrățișând deci o arie largă. Ei rămân tributari concepției generale religioase, dar nu sesizăm în scrierile lor o dominație absolută a predestinării, a providenței. „Ce se vede cu ochii nu încape să fie îndoielă în cunoștință”, spune Miron Costin în *Letopiseș* și tot el vorbește uneori despre „socoteala omenească”, adică despre rațiunea omului.

În sfârșit, o altă trăsătură esențială a operei lor o constituie faptul că toți trei au scris istoria țării cu conștiința că o fac nu numai pentru a informa, dar și pentru a instrui și educa. „A lăsa iarăși nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori, iaste inimii durere. Biruit-au gândul să mă apucu de această trudă, să scoț lumii [subl. A.L.] la vedere felul neamului, din ce izvor și seminție sîntu lăcuiorii țării...”, spune Costin. Un alt rost al trudei sale: „mai mult să hie învățătură, ce iaste bine și ce iaste rău și de ce-i să să ferească și ce va urma hiecină”, în așa fel încît „cu cele trecute vremi să pricepem cele viitoare”. Ba, mai mult, el cerea cititorului o atitudine responsabilă: „Caută-te dară, acum, cetitorile, ca într-o oglindă și te privește de unde ești”. Înaintașul său, Ureche, scrisese istoria vremurilor trecute, pentru ca faptele înaintașilor „să nu rămîie întru întunerecul neștiinței”. „Deci, fraților cetitori — sfătuia și Neculce — cu cît veți îndemna a ceti pre acest letopiseșu mai mult, cu atîta veți ști a vă feri de primejdii și veți fi mai învățați a dare răspunsuri la sfaturi ori de taină ori de oștire, ori de voroave, la domni și la noroadele cînsté”.

Această înaltă convingere a rolului pe care îl are istoria pentru educarea celor mulți rezultă și din simplul fapt că operele lor n-au fost scrise la îndemnul sau din hotărîrea cuiva, ci din porunca propriei lor conștiințe.

Desigur, între cei trei cărturari au existat și unele deosebiri. Deosebiri de pregătire (Ureche și Costin aveau studii înalte, făcute în Polonia), deosebiri de măiestrie literară (aici a excelat Neculce), ori de profunzime științifică (Costin). Esențială rămîne însă concepția de pe pozițiile căreia și-au scris operele, conștiința că se adresa unui popor, nu unuia sau altuia dintre voievozi, concepția cu privire la menirea operei istorice în ridicarea conștiinței poporului. Din toate aceste motive și din multe altele, pe care rîndurile de mai sus doar le-au schițat, credem că există suficiente motive ca ei să fie așezați în rîndurile marilor noștri cărturari-istorici.

Ludovic XV și cronicarii moldoveni

Între cărțile manuscrise din biblioteca personală a lui Ludovic XV, rege al Franței între 1725 și 1774, s-a aflat și o copie după *Letopiseșul* lui Miron Costin. Știrea aceasta a fost comunicată la 21 octombrie 1860 lui Mihail Kogălniceanu (în acea perioadă președinte al Consiliului de Miniștri al Moldovei) de istoricul francez A. Ubicini (1818-1884), prieten al poporului român, care a desfășurat o intensă activitate publicistică pusă în slujba sustinerii pe plan european a dreptului românilor la unire.

Scrisoarea lui Ubicini, în limba franceză, se află, în copie, în arhiva V.A. Urechia (mss. rom. 4.115) de la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei. Din ea am ales acele pasaje referitoare la scrierea lui Costin. Întreruperile în text le-am marcat cu trei puncte, iar explicațiile noastre le-am dat în paranteze drepte.

Domnului Kogălniceanu,

Președintele Consiliului etc... la Iași

Există în Biblioteca imperială din Paris, departamentul manuscriselor, un document inedit și puțin cunoscut, foarte prețios pentru istoria României, a cărui existență ne-a fost semnalată, sînt deja mulți ani de atunci, de regretatul Nicolae Bîcescu.

Este o traducere în limba franceză a marii cronici a lui Miron Costin, făcută de Nicolas Genier de Smyrna (1741). Manuscrisul... formează un volum în-folio de circa 1 000 pagini, cu o scriere foarte largă... Autorul, devenit mai tîrziu funcționar la Biblioteca regală din Paris, a adus cu sine manuscrisul, care a trecut în biblioteca particulară a regelui [Ludovic XV] de la Versailles, și de acolo în cea de la Paris.

Manuscrisul este complet. El cuprinde:

1) Studiile asupra originii și duratei stabilirii românilor în Moldova (101-273 e.n.), după tratatul istoric al lui Miron tatăl [spre deosebire de Nicolae Costin, fiul, cronicar și el].

2) Istoria Moldovei de la invazia barbarilor pînă la domnia lui Aron [Tiranul] vodă (273-1591), extrasă în mare parte din cronica lui Ureche [Oureki, în original].

3) Istoria modernă a Moldovei, de la detronarea lui Aron pînă la sfîrșitul secolului XVII, extrasă din a doua scriere a lui Miron și continuată pînă la 1729 de Nicolae Miron [corect, Costin], fiul său.

Eu socot, domnule ministru, și poate că și dvs. gîndiți la fel, că publicarea manuscrisului lui Nicolas Genier ar oferi, în circumstanțele actuale, mari avantaje; completat cu note care să întregască textul..., el nu numai că ar oferi publicului francez și european interesat de întîmplări petrecute în trecutul României materiale originale de o mare valoare, puse pentru prima dată la îndemîna sa, dar [publicarea] ar avea încă și avantajul de a stîrni din nou, datorită recenziilor din ziare și studiilor critice, atenția și interesul asupra Principatelor Unite...

Dintr-o adnotare a lui Kogălniceanu, aflăm că a fost interesat de proiectul lui Ubicini de a publica manuscrisul din biblioteca lui Ludovic XV, proiect rămas însă nerealizat.

I. LĂCUSTĂ

ÎN ANGLIA EPOCII VICTORIENE

FRANÇOIS BÉDARIDA

In Anglia, mai ales reginele s-au bucurat de privilegiul de a împrumuta numele lor unor perioade istorice, observa omul politic englez H.H. Asquith. Se vorbește astfel despre „vremea Elisabetei”, despre „timpul reginei Anne”, ca și despre „epoca victoriană”.

Pentru prima oară, în limba engleză, adjectivul „victorian” a apărut în anul 1851, anul triumfalei Expoziții universale de la Londra, fiind introdus, se pare, de un obscur publicist, E.P. Hood, într-o lucrare ce glorifica realizările obținute de britanici în acea vreme. Treptat, termenul s-a încetățenit, desemnând o perioadă din istoria Marii Britanii cunoscută sub numele de „epoca victoriană”.

Pentru unii apologeți ai vremii, adjectivul evocă deci prosperitatea, grandoarea, energia, reușita Angliei. În sens opus, adversarii asociază noțiunea cu virtutea găunoasă, cu ipocrizia, urîtenia, conformismul.

Dar care sînt limitele cronologice ale epocii victoriene? La prima vedere, problema pare simplă, pentru că regina Victoria a urcat pe tron în anul 1837 și a murit la începutul lui 1901. Dar și alte date pot fi avansate ca punct de plecare. Unii istorici propun anul 1832, cînd Parlamentul a adoptat „The Great Reform Bill”, o lege electorală prin care a crescut influența Camerei Comunelor, alții anul 1830, data deschiderii primei căi ferate Manchester-Liverpool. Uneori însă înglobînd limitele, în epoca victoriană a fost înglobată întreaga istorie a Angliei cuprinsă între anii 1815-1914, practic deci aproape întreg secolul XIX.

Dincolo de aceste neconcordanțe de periodizare, pe planul conținutului, sec. XIX,

în întregimea sa, a înregistrat o maturizare rapidă a economiei britanice. Anglia a traversat, pînă în anul 1870 mai ales, o perioadă de prosperitate fără precedent. „Omul pare să fi devenit stăpînul naturii. Aburul înlocuiește în același timp forța brațelor, aceea a animalelor și a vîntului. În 1812, o navă cu aburi urcă fluviul Clyde; în 1819, un vas cu aburi traversează Atlanticul; în 1821, Stephenson construiește prima sa locomotivă; în 1830 ducele [de Wellington] inaugurează calea ferată de la Manchester la Liverpool; în 1838, Disraeli¹ călătorește de la Londra la Maidenhead cu o viteză de 36 mîle pe oră, încercînd o surprinzătoare senzație; în 1842, prințul Albert, mergînd de la Windsor la Londra cu trenul, la terminarea călătoriei, se adresează conducătorului: «Vă rog, domnule, data viitoare să nu mai mergem atît de repede»; în 1852 este lansat «Agamemnon», primul vapor de război cu elice și cuirasă”. Astfel schițează istoricul francez André Maurois tabloul primei jumătăți a secolului în Anglia. Referindu-se la situația socială din aceeași perioadă, Friedrich Engels nota: „La Londra se scoală în fiecare dimineață cincizeci de mii de oameni care nu știu unde vor pune capul noaptea următoare. Cel mai fericit dintre ei, care izbutesc să pună deoparte cîteva pence pînă seara, se duc într-un fel de azil de noapte (lodginghouse), cum sînt o mulțime în oricare oraș mare, unde găsesc pe

¹ Om politic și scriitor, autor de nuvele și romane. Ca prim-ministru (februarie-decembrie 1868 și 1874-1880), a promovat o politică expansionistă în Asia și Africa.

În imagini: (sus), tinerețea, Victoria avea 18 ani ... și senectutea unei regine

bani un adăpost pentru noapte... Dar acei care nu pot plăti nici măcar un astfel de culcuș? Ei bine, dorm și ei pe unde apucă, prin ganguri, pe sub bolți, în vreun ungher în care poliția sau proprietarii îi lasă să doarmă nesupărați; cite unii mai găsesc adăpost prin azilurile instalate ici-colo de caritatea particulară, alții dorm în parcuri pe bănci, chiar sub ferestrele reginei Victoria" (Situția clasei muncitoare din Anglia).

În jurul anului 1850, țara a pășit într-o perioadă de avânt economic, care a consacrat supremația ei mondială pe tărîm industrial și comercial, supremație dobîndită în urma revoluției industriale de la sfîrșitul sec. XVIII¹. Este perioada în care se desăvîrșește revoluția industrială și în care se accentuează, în unele ramuri, avansul tehnic și de capacitate productivă al industriei engleze față de alte țări. Se introduc noi inovații tehnice, rețeaua internă de căi ferate leagă, într-un sistem unic, toate regiunile țării, atîngînd o lungime de aproape 17 000 km, transporturile maritime se revoluționează prin forța aburului etc. Pe plan politic și social, societatea engleză dobîndește caracterul tipic pentru a doua jumătate a secolului: dominația absolută a unei oligarhii burghezo-aristocratice, monopolizînd conducerea politică, prin alternarea cu regularitate la putere a două partide — liberal și conservator.

Dezvoltarea fără precedent a Angliei în epoca victoriană a fost puternic înrîurită de existența și desăvîrșirea întinsului imperiu colonial britanic, reprezentînd o importanță sursă de profituri și acumulări fără precedent pentru capitalul monopolist. În această perioadă, Marea Britanie atinge apogeul puterii sale maritime și coloniale. După ce, în 1840, declară Noua Zeelandă posesiune britanică, doi ani mai tîrziu, în urma primului război al opiumului², obține mari privilegii comerciale în China, pe care și le va lărgi în urma celui de-al doilea război al opiumului (1856-1860). În 1858, India este declarată posesiune a Coroanei britanice, în timpul războaielor șipailor³, iar un an mai tîrziu, forțele britanice încep un lung război de exterminare împotriva indigenilor din Noua Zeelandă, anexată două decenii mai devreme, în 1861 este cucerit Lagosul și începe ocuparea Nigeriei.

În anul 1872, Benjamin Disraeli rostește la Palatul de cristal din Londra un celebru discurs, prin care fixează noi obiective în extinderea imperiului colonial. Roadele acestei linii politice apar imediat: Anglia anexează Coasta de Aur (Ghana de azi), cumpără

acțiunile Canalului Suez⁴, stabilindu-și astfel controlul asupra zonei (1875), ocupă Ciprul (1878), instituie protectoratul britanic asupra Afganistanului (1878-1880), ocupă Egiptul (1882), Birmania (1885), Kenya și Zanzibar (1890), Rhodesia și Nyasaland (1891), cucereste Sudanul, care devine condominiu anglo-egiptean (1896-1898), transformă în colonie Nigeria (1900) și, în urma războiului anglo-bur⁵, anexează Transvaalul și Orange. Un palmares-mamut, care explică și mai limpede avîntul economic nemălinregistrat pînă atunci de economia britanică. Aceste cuceriri ne amintesc cuvintele lui Karl Marx, din articolul Problema Insulelor Ionice: „Potrivit oracolului său de la Printing-House Square [unde se afla sediul ziarului Times], John Bull⁶ acaparează coloniile numai cu scopul de a le educa în spiritul principiilor libertății; dar, dacă vom urmări faptele, vom vedea că exemplul Insulelor Ionice, la fel ca și cel al Indiei și Irlandei, dovedește doar că, pentru a fi liber la el acasă, John Bull trebuie să înrobească alte popoare de peste granițe”.

François Bédarida, conferențiar universitar la Institutul de studii politice din Paris și director al Institutului de istorie contemporană din capitala Franței, participant la al XV-lea Congres internațional de științe istorice, a consacrat o mare parte din activitatea sa științifică istoriei Angliei, în sec. XIX-XX. Rod al acestor pasionate preocupări sînt numeroase lucrări, printre care și *L'Ère victorienne* și *La société anglaise, 1851-1975*, din care reproducem, cu subtilitățile redacției noastre, fragmentele ce urmează. Parcînd textul, cititorul va înțelege că François Bédarida tratează mai mult o fațetă a societății victoriene, cea de societate a prosperității și izbînzii pe toate planurile, lipsită de conflicte sociale, ceea ce nu reprezintă, nici pe departe, singura imagine a Angliei reginei Victoria, după cum transpare atît din prima parte cît și din finalul articolului. Anglia victoriană este și Anglia mișcării chartiste, care, pe lîngă revendicări general-democratice, a organizat greve generale, este Anglia crizelor economice din 1847 și din 1873-1878, este Anglia în care apar Manifestul Partidului Comunist⁷ și Capitalul lui Karl Marx și în care se constituie Internaționala I a muncitorilor⁸.

Florentina DOLGHIN

⁶ Cuvînt englezesc, care s-ar putea traduce Ion Taurul. Este porecla dată englezului, pentru a marca încrederea sa calmă și perseverență în sine, iar într-un sens mai ironic încapătînarea. Personajul John Bull provine dintr-un pămînt din 1712 al lui John Arbuthnot.

⁷⁻⁸ *Magazin istoric*, nr. 2/1968; 6/1979.

¹⁻⁵ *Magazin istoric*, nr. 9/1979; 10/1979; 2/1976; 8/9/1977; 7-8/1968, 6/1976.

În fața noastră se deschide necunoscutul

Epoca victoriană se sfârșește odată cu sec. XIX. În primele zile ale noului veac, presa britanică anunță pe neașteptate că sănătatea reginei, în vîrstă de 81 ani, necesită un repaus total. La 22 ianuarie 1901, în noaptea care se lăsase peste tăcutul castel de la Osborne, în prezența celor doi fii, prințul de Gales și ducele de Connaught, a celor trei fiice, prințesa de Schlesvig-Holstein, ducesa de Argyll și prințesa de Battenberg, a nepotului său, Kaiserul Germaniei, în timp ce un episcop rostește ultimele rugăciuni, Victoria I, regina Marii Britanii și a Irlandei, a coloniilor din Europa, Asia, Africa, America și Australia, împărăteasa Indiilor¹ își dă obștescul sfârșit, la capătul domniei celei mai lungi și mai glorioase din istoria Angliei. Imediat, la Londra, marele clopot al Catedralei „Sf. Paul” începe să bată, pentru a anunța moartea suveranei. La 2 februarie, în mijlocul unei mulțimi imense, sicriul reginei Victoria traversează Capitala. Lumea îndoliată se îmbulzește pe traseul cortegiului.

Toată țara este tulburată. Regina se afla pe tron de atîta vreme, încît majoritatea supușilor săi nu cunoștea decît imaginea ei familiară și venerată. „O persoană cumsecade, plină de demnitate, dar mai curînd comună”, nota un om cu spirit lucid, care își păstrase simțul critic în climatul apologetic general. „Vedea lucrurile cam mărginit și nu avea deloc gust artistic și literar... Bineînțeles, era dotată cu o anume capacitate de tratare a afacerilor politice, dar opinia publică se obișnuise să vadă în această doamnă bătrînă un fel de fetiș sau de idol”. Judecățile memorialistului W.S. Blunt, contemporan epocii victoriene, sînt, desigur, lucide. În rîndul multora însă lipsa de măsură în adulara suveranei depășea orice limită. „Vestea ne lovește ca un trăsnet inima

și spiritul — scria a doua zi după moartea reginei — un distins profesor de istorie de la Oxford. Piatra unghiulară a existenței noastre naționale și imperiale, mai mult, a vieții noastre personale și familiale a dispărut pe neașteptate. Încă nu ne putem da seama de importanța acestei dispariții...” În continuare, profesorul se întreba ce va deveni țara fără „această personalitate slăvită, venerată și preaiubită?”.

Pe plan internațional, Victoria se sfârșea după ce devenise o figură imuabilă și hieratică, simbolizînd permanența bătrînei Europe și a Marii Britanii. Regina era bunica împăratului Germaniei, Wilhelm II, și a împărătesei Rusiei. În timpul domniei sale, se succedaseră pe tronul Italiei trei monarhi, pe tronul Spaniei — patru, în timp ce în Franța se prăbușiseră două dinastii și o republică. În Anglia domina e durase atît de multă vreme, încît nici nu se mai cunoșteau corect regulile pentru instalarea unui nou suveran, iar folosirea cuvîntului „rege” apărea brusc ca o noutate.

În afară de schimbarea suveranului, în lunile care au precedat și au urmat morții reginei Victoria, s-au produs mari transformări, care au afectat în profunzime Regatul Unit. În 1900, s-a născut Partidul Laburist. Între 1902 și 1904, odată cu tratatul anglo-japonez și, respectiv, cu Antanta cordială, a luat sfârșit „splendida izolare”. În 1903, s-a creat Uniunea politică și socială a femeilor, din care, doi ani mai tîrziu, aveau să apară sufragetele — o mișcare foarte puțin victoriană². În Irlanda, s-au creat noi organizații naționaliste, care nu aveau să-și înceteze lupta decît după obținerea completei independențe. Sub toate aspectele se asista la nașterea complicată a sec. XX. Evident că toate aceste conflicte se aflau deja în stare de gestație în ultimii 20 ani ai sec. XIX: se maturizaseră de-a lungul perioadei victoriene tîrzii. Dar acum izbucneau cu o asemenea violență, încît englezii, deconcer-

tați, credeau că vine sfîrșitul lumii.

La urma urmei, cei 60 ani ai epocii victoriene de-a lungul căreia s-au reunit, printr-o conjunctură excepțională, o serie de factori favorabili, le aduseseră primordialitate tehnică, supremație industrială, financiară și comercială, stabilitate politică și instituțională, pace civilă și pace externă, superioritate maritimă — atît a marinei de război cît și a marinei comerciale —, resurse ale unui imperiu imens, optimism al unei națiuni în plin dinamism. Dar încă la sfîrșitul epocii victoriene, apăruseră primele zguduiri. Universul certitudinilor începuse să se fisureze. De aici și temerile de a intra într-o epocă nouă.

Ne putem pune întrebarea dacă acest sentiment, al unei lumi care se sfîrșește odată cu moartea reginei Victoria, nu este cumva produsul imaginației istoricilor, care au proiectat în mod abuziv asupra acestui eveniment dinastic toate dificultățile viitoare ale Angliei sec. XX — crize, războaie, declinul puterii în lume. Fără îndoială, întrebarea merită pusă, cu atît mai mult cu cît în istorie — și în istoria Angliei, în special — continuitatea învinsese discontinuitatea. Contemporanii suveranei erau conștienți că asistau la încheierea unei perioade a istoriei lor naționale. Nu numai simpla elocvență a amvonului l-a determinat pe predicatorul de la Catedrala „Sf. Paul” să exclare, în cursul serviciului funebru, oficiat în memoria reginei Victoria: „A plecat dintre noi și, odată cu ea, s-a sfîrșit o întreagă epocă. Perioada de glorie simbolizată prin numele ei se încheie ca un pergament, pe care îl răsucim... Lumea cunoscută de noi se risipește. În fața noastră se deschide necunoscutul”.

John Bull — „un nou Prometeu”

1 mai 1851... O animație extraordinară cuprinde Londra. În jurul Hyde Parkului³

¹ Vezi tabloul genealogic al monarhiei britanice în *Magazin istoric*, nr. 6/1978.

² Partizane ale mișcării feministe, sufragetele revendicau drepturi politice pentru femei.

³ Parc în partea de vest a Londrei, cu o suprafață de 446 ha.

domnește o atmosferă de sărbătoare. Sub soarele de primăvară, se îmbulzește o mulțime densă și pestriță de burghezi respectabili, cu joben, de meșteșugari, cu șapcă, de negustori gătiți, de străini veniți din toată Europa. Trăsuri elegante defilează fără încetare. Curînd, se adună toată înalta societate, toate notabilitățile regatului. Deodată, un alai își face loc prin mulțime, întîmpinat cu urale: este regina. Victoria, însoțită de prințul Albert, sosește, cu mare fast, pentru a inaugura prestigioasa manifestare organizată din inițiativa Angliei: Expoziția universală de la Londra. Sub bolțile Palatului de cristal răsună trompete de argint. O rugăciune solemnă invocă „legăturile de pace și de prietenie între popoare”. Iar suverana, în repetatele urale ale asistenței, parcurge agale standurile expoziției, în mijlocul unei puzderii de drapele din toate țărilor, de flămuri, de ghirlande și de flori.

A doua zi după această ceremonie memorabilă, într-o scrisoare către unchiul său Leopold al Belgiei, Victoria afirmă cu mîndrie că 1 mai 1851 a fost „ziua cea mai mare din istoria noastră”, adăugînd: „a fost cel mai frumos, cel mai impozant, cel mai emoționant spectacol din cîte s-au văzut vreodată”. Iar Palmerston¹ îi ține isonul: „o zi de glorie pentru Anglia”. Cuvinte ce traduc corect sentimentul, larg împărtășit, al izbinzii naționale. Dătorită avansului tehnic și energiei creatoare puse în valoare de expoziție, un popor întreg se simte promovat în fruntea celorlalte națiuni, fiind, totodată, profund pătruns de misiunea sa de ghid al umanității, misiune cu care l-a investit providența. Deci apogeul epocii victoriene? Fără îndoială, chiar mai mult: unul dintre marile momente ale istoriei Angliei. Deoarece, pentru a înțelege întreaga semnificație a expoziției de la Londra, prima expoziție universală (care a durat din mai pînă în octombrie 1851 și a

avut șase milioane de vizitatori) nu e de ajuns să o considerăm drept o manifestare, oricît de strălucită ar fi ea, a progresului material al Angliei. Desigur, expoziția demonstrează superioritatea industriei engleze, a manufacturii engleze, a comerțului englez, a capitalului englez, a preperii profesionale a inginerilor, desenatorilor și muncitorilor englezi. Dar importanța ei merge mult mai departe. Pentru țara care a dat naștere revoluției industriale, 1851 marchează, deopotrivă, o consacrare și o cotitură.

Pe de o parte, expoziția consacră oficial intrarea Marii Britanii în epoca societății industriale. Mașinismul și viața urbană capătă de acum înainte un ascendent decisiv asupra vechii civilizații agrare. Noul Prometeu, John Bull, a răpit naturii secretele puterii — aburul înlocuind focul — dar, de astă dată, în loc să-l sfideze pe creator, puterea omului îi rămîne supusă. Justificarea, proclamată cu voce tare, este de a munci pentru progresul speciei. Iată deci că, abia intrată în viața țării, societatea industrială este sacralizată, moralizată, venerată.

Pe de altă parte, Expoziția operelor industriei tuturor națiunilor — pentru a cita titlul său exact — coincide cu începutul unei mari perioade de prosperitate economică și de liniște socială. Ce contrast între anii 1840 și anii 1850! După un deceniu haotic, plin de conflicte, dominat de teamă și foamă, urmează un deceniu prosper, încrezător, presărat cu mii de minuni. Prima cauză a succesului expoziției este că ea s-a desfășurat într-un climat de pace: în exterior, competiția pașnică între națiuni, în interior, armonia regăsită.

De acum înainte, societatea înaltă respiră în voie, deși amintirea tulburărilor populare din trecut nu i s-a șters din minte: [masacrul de la] Peterloo², focul din Bristol³

și, mai recent, numeroasele defilări chartiste. Gîndindu-se la toate acestea, în ajunul expoziției, pesimiștii prevestesc cele mai rele excese: furturi, încăierări, chiar răzmerițe. Oare atîtea bogății expuse acolo nu vor trezi cele mai josnice instincte ale mulțimii? Nu vor ieși la iveală scandalagii și răufăcători, gata să profite de ocazie? E adevărat că, în ziua inaugurării, guvernul ia măsuri. Aduce din provincie regimente întregi de husari, dragoni și pușcași, pe care le cantonează la periferia Capitalei; baterii de artilerie sînt ținute în rezervă la Turnul Londrei; în interiorul Hyde Parkului sînt îngrămădite mai multe batalioane ale gărzii și ale cavaleriei; în sfîrșit, sînt mobilizați șase mii de poliști. Dar nici un incident nu tulbură ordinea, nici în ziua respectivă, nici pe toată durata expoziției. Atunci cînd lampioanele se vor stinge, se va sublinia cu înclintare că, timp de șase luni, nu s-a smuls nici măcar o floare!

Un templu al industriei

Trebuie să recunoaștem că expoziția beneficiază de un concurs favorabil de împrejurări. În timp ce vigurosul reviriment economic, inaugurat în 1851, însușă încredere, majoritatea marilor conflicte care au împărțit înainte țara în tabere antagoniste au încetat să se manifeste. Odată cu liberul-schimb, instaurat începînd din 1846, cu chartismul în plin reflux, cu stăvilirea frămîntărilor irlandeze, clasele și partidele nu mai au aceleași motive să se înfrunte. Nu fără uimire, dar cu o satisfacție plină de orgoliu, englezii constată că sînt aproape singurii din Europa neatînși de zguduiriile revoluțiilor de la 1848.

Expoziția se prezintă ca un festival tehnologic excepțional. Organizatorii au vrut să ofere

opoziție au răspîndit atunci zicala: „Dacă ducele de Wellington a reușit o victorie la Waterloo, în schimb, și lordul Sidmouth a reușit o victorie la Peterloo”.

³ În 1821, în timpul unor tulburări generate de Reforma electorală, s-a dat foc orașului Bristol.

¹ Henry John Temple Palmerston, prim-ministru (1855-1858; 1859-1865), promotor al intereselor coloniale britanice.

² La începutul sec. XIX, în Anglia, întrunirile publice erau, în general, interzise. Cînd, în 1819, la Manchester, o mulțime imensă, dar ordonată, de muncitori, bărbați și femei, s-au adunat în Piața „Saint-Peter”, pentru a cere o reformă parlamentară, armata — la ordinul guvernului conservator — a ucis 12 oameni și a rănit cîteva sute. Cel din

o panoramă completă a activității umane. De aici și împărțirea ei în patru secțiuni: materii prime, mașini, produse de manufactură și opere de artă. Desigur că locul privilegiat revine realizărilor lui *homo britannicus*, creatorul primei societăți industriale. Din 14 000 firme ce expun, 7 500 reprezintă Regatul Unit și coloniile sale, iar 6 500 — restul lumii. În toate domeniile se afirmă primatul metalului și al cărbunelui. Nostalgicii după evul mediu, ca Ruskin¹, de pildă, se plîng, pe bună dreptate, că bătrîna Anglie s-a transformat în „țara Măștii de Fier”, insula devenind, după expresia lui Michelet, „un bloc de huiă și de fier”, pur și simplu. Mașina este regină. Mulțimea contemplă admirativ alături de locomotive, de machete de produse metalice, de prese hidraulice, de lentile uriașe pentru fururi, de stive de lemn, din pădurile canadiene, ultimele perfecționări aduse mașinilor-utilaje de către pionierii mecanicii de precizie, Whitworth, Fairbairn, Armstrong, marele ciocan al lui Nasmyth, în stare să cadă cu toată greutatea sa de 500 tone, dar și să spargă delicat o coajă de ou, și mulțimea înfinită a mașinilor de tot felul: pentru treierat grâu, pentru sfărîmat trestia de zahăr, pentru îndoiț plicuri, pentru răsucit țigări...

Ambiția tehnică se îmbină cu ambiția estetică și cu cea morală. Se urmărește realizarea triadei util-frumos-bine. De la intrare, vizitatorul este întâmpinat de două figuri simbolice: de o parte, o statuie gigantică a lui Richard Inimă de Leu, erou național și cavalier viteaz, de cealaltă parte, un enorm bloc de cărbune de 24 tone, reprezentînd Puterea! Printre realizări, unele pretind să imbine industria cu arta, altele vor în primul rînd să vorbească despre imaginație — de la uluitoarea „Fîntînă de cristal”, masă translucidă înaltă de 10 m, plasată în centrul expoziției, și pînă la

fabulosul diamant al coroanei, Koh-i-Noor.

Dar dintre toate realizările erei tehnicii, reușita cea mai spectaculoasă rămîne clădirea care adăpostește întreaga expoziție: celebrul Palat de cristal. Este un edificiu de dimensiuni enorme — 520 m lungime (de trei ori Catedrala „Sf. Paul”), 125 m lățime, o suprafață utilă de 9 000 m pătrați, în care sînt găzduite, în voie, cele 109 000 exponate — și totuși deloc greoi, datorită unei arhitecturi numai din metal și sticlă. Construcție genială, datorată unui amator, fostul grădinar Paxton, Palatul de cristal combină într-un mod remarcabil canoanele clasice — simetria și simplitatea desenului — cu modernismul structurii și materialului și cu capacitățile funcționale. Conceput ca o catedrală a industriei, construit după un plan în cruce latină, giganticul templu de sticlă este admirat pentru măreția și frumusețea sa. Laudele nu mai conținesc. „Cel mai mare templu ridicat vreodată în cinstea artelor păcii”, spun vizitatorii. Un francez scrie că visul antic al lui Babel s-a realizat dar că, în locul confuziei limbilor, s-a ajuns la fuziunea intereselor și a spiritelor. Alții vorbesc despre palatul unui vrăjitor.

Caritate și anexiuni

În pragul unei jumătăți de secol, lumea se scaldă în optimism. Cultul științei, al industriei și al progresului stăbelește între oameni un fel de comuniune. Se crede cu tărie că anul 1851 prefigurează o eră a bunăstării, a păcii și a fericirii universale.

Mai există o învățătură care trebuie trasă din expoziția de la Londra. Triumful mașinii inaugurează epoca produselor în serie. Cîteva minți perspicace presimt acest lucru și expoziția oferă o mostră atît pe plan material, cît și pe plan uman. În producție și în vinderea mărfurilor, totul este multi-

plicat. Se trece de la unitate sau de la suta de bucăți, la mii și milioane. Cine ar fi putut imagina pînă atunci o standardizare analogă celor 300 000 panouri de sticlă ale Palatului de cristal, toate identice și de același format, sau vînzarea la standul de răcoritoare, de către un unic comanditar, casa Schweppes, a unui milion de sticle cu sifon, limonadă și *ginger-beer*?

Odată cu calea ferată² și cu progresul general al tehnicii, devin posibile concentrări nemăsurabile de oameni. Spre deosebire de splendorile spectacolelor tradiționale de la Versailles sau Windsor³, rezervate unei lumi restrînsă de privilegiați, de data aceasta se poate vorbi despre un festival oferit curiozității mulțimii bucuroase. S-a operat astfel o joncțiune între monarhie și mașinism, între palat și manufactură, între tron și muncitorime.

Cu bună știre, unul dintre barzii cei mai influenți ai progresului și ai vocației liberale din Anglia, marele istoric whig Thomas B. Macaulay, califică „memorabilul” an 1851 drept anul foarte fericit al păcii, abundenței, bunelor sentimente, plăcerilor inocente și gloriei naționale. În același an însă în inima Africii, soldații Maiestății Sale sînt angajați în lupte sîngeroase pentru a anexa imperiului Cafreria⁴ și pentru a izgoni de pe teritoriile sărăcăcioase pe bieții țărani negri. În ziua de Crăciun 1851, în Leicester Square, în inima Londrei, este nevoie de o serbare, în scop de caritate, pentru a procura pentru 10 000 familii ale cartierului tradiționalele gustări — puțină carne friptă, niște budincă cu prune și o ceașcă cu ceai.

¹ La 27 septembrie 1825, între orașele Stockton on Tess și Darlington, s-a inaugurat prima cale ferată din lume.

² Oraș pe Tamisa, în care, la ordinul regelui Eduard III (1327-1377), s-a construit un castel regal. În 1917, Casa Regală a Anzeliei (Hanovra-Saxa-Cobourg-Gotha) a luat numele de casa de Windsor.

⁴ Denumire dată de arabi zonei africane situate la sud de ecuator. De fapt, delimita două doar regiunile ale provinciei Capului (din Africa de Sud).

¹ John Ruskin (1819-1900), critic de artă și sociolog. A lăsat numeroase prelegeri și a scris articole în care denunță esența dezumanizantă a capitalismului industrial, elogiind munca meșteșugărească de tip medieval.

Participanți la cel de-al XV-lea

Congres internațional de științe istorice despre

EXPERIENȚA TRECUTULUI

PREMIȘA A VIITORULUI

Pentru toți cei 2715 istorici din aproape 70 țări prezenți la București în luna august 1980, cel de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice a oferit cadrul adecvat pentru dezbaterile complexe, în spirit constructiv, a unui important șir de probleme și aspecte istorice. În acest cadru, deosebit de fructuos s-a dovedit marele forum științific din capitala României pentru istoricii țărilor din sud-estul Europei. Faptul că una din temele centrale ale dezbaterilor a fost Europa de Sud-Est — arie de convergență a civilizațiilor, că în cadrul congresului și-au desfășurat lucrările o serie de comisii (de studii sud-est europene, de bizantinologie, de slavistică) și că lucrările au avut loc la București — deci în capitala unei țări înscrise în aria geografică a sud-estului european — au făcut ca prestigioasa manifestare științifică să se bucure de un interes deosebit din partea istoricilor albanezi, bulgari, greci, iugoslavi, turci.

Desigur, din desfășurarea lucrărilor, ca și din largile contacte pe care istoricii din aceste țări — ca, dealtfel, din toate țările reprezentate la București — le-au putut avea în cele opt zile de muncă intensă, s-au desprins numeroase idei, s-au elucidat o seamă de probleme de mare interes științific și s-au pus bazele unor viitoare direcții de cercetare. A fost și motivul pentru care ne-am adresat mai multor istorici din aceste țări. Opiniile exprimate de ei, reunite în această masă rotundă sui-generis, reliefează ideea că experiența istorică a colaborării din trecut dintre popoarele balcanice constituie o temelie solidă pentru o fructuoasă și activă conlucrare între țările și popoarele din sud-estul european.

Interlocutorii noștri au fost Aleks Buda și Stefanaq Pollo (R.P.S. Albania), Nikolai Todarov și Hristo Danov (R.P. Bulgaria), Euthymios Souloyannis și Stefanos Papadopoulos (Grecia); Rade Petrović și Milorad Ekmečić (R.S.F. Iugoslavia) Hüner Tuncer și Seçil Akgun (Turcia), Virgil Cândea și Răzvan Theodorescu (R.S. România).

— Bucureștii au fost, în ultimii ani, gazda mai multor reuniuni științifice istorice internaționale: Congresul de studii sud-est europene (1974); de studii bizantine (1971), (manifestări inițiate, în 1923 de Nicolae Iorga), al doilea congres de traciologie (1976) și acum a celui de-al XV-lea Congres mondial de istorie. Ce semnificație are, după părerea dv., această alegere?

NIKOLAI TODOROV, directorul institutului de balcanistică din Sofia: Faptul cel mai important, după părerea mea, este că acest congres a avut loc

aici, într-o țară din Balcani, în prezența a peste 2.000 istorici, de pe toate continentele. O îndatorire importantă a istoricilor din această zonă a Europei este de a completa, de a îmbogăți cunoștințele celorlalți istorici asupra acestei părți a lumii, iar Congresul de la București a constituit, din acest punct de vedere, un prilej excelent. Un alt motiv pentru care mă bucur că acest congres a avut loc la București, în România, este determinat de faptul că noi, istoricii bulgari, întreținem relații excelente cu colegii din România.

VIRGIL CÂDEA,

membru corespondent al Academiei de științe sociale și politice: Europa de Sud-Est reprezintă una din ariile cu cea mai veche și concentra-

tă istorie din întreaga lume. Antropogeneza, apariția unor tehnici ca agricultura și metalurgia, toate marile ere — de la paleolitic la epoca fierului — nu pot fi studiate și înțelese fără a se studia istoria Balcanilor.

Dealtfel, Bucureștii au fost, de-a lungul secolelor, un adevărat pivot politic, diplomatic, economic și cultural al unei largi zone — Europa Centrală, de Est și de Sud-Est — dar și a Orientului Apropiat, începând din evul mediu și pînă în era contemporană. Capitala de azi a României a fost, timp de veacuri, alături de Istanbul, Salonic, Belgrad, Alep, Raguza, Cairo una din principalele răscruci ale Mediteranei răsăritene. Aceasta pe plan politic și economic, pentru că pe plan cultural, toate capitalele — medievale sau moderne — ale țărilor române — pînă la uniunea din 1859, au fost, în lumea răsăriteană,

puncte de iradiere ale unei opere istorice — aceea de perpetuare a creației spirituale romano-bizantine și românești.

STEFANOS PAPA-DOPOULOS, profesor de istorie modernă și prorector la Universitatea din Iannina, vicepreședinte al Comitetului grec al A.I.-E.S.E., membru al

Comitetului administrativ al Institutului Balcanic din Salonic: Într-adevăr, alegerea Bucureștilor ca gazdă a prezentului congres a fost realmente o alegere fericită, pentru că această zonă (sud-estul Europei sau, dacă dorim, Balcanii) a fost o răspîntie unde, din antichitate și pînă în epoca modernă, s-au întîlnit și s-au contopit fructuos diverse popoare și culturi.

RADE PETROVIĆ, profesor la Universitatea din Sarajevo, președintele Comitetului iugoslav de științe istorice: Pentru noi, iugoslavii, ținerea congresului în

țara vecină și prietenă — România — a avut o foarte mare însemnătate. Istoricii români au îndeplinit în întregime rolul unor gazde bune și al unor excelenți organizatori, creînd toate condițiile pentru o muncă bună și rodnică.

ALEKS BUDA, președintele Academiei albaneze de științe, Tirana: Trebuie să spun că, în general, acest congres a cerut o muncă extraordinară din

partea colegilor noștri români și cred că dincolo de posibilitatea pe care ne-au oferit-o de a proceda la un schimb de păreri, ei au creat o atmosferă de prietenie, de colaborare între colegi și între oameni de știință veniți din toate țările lumii.

SEÇİL AKGUN, doctor în istorie, Ankara: Congresul de la București, care a întrunit atît de mulți istorici din toate părțile lumii a fost, fără îndoială, un succes. Excelenta organizare a dat posibilitatea participanților și observatorilor să prezinte expuneri în domeniul diverselor științe sociale, 1980 devenind astfel un an excepțional, în special prin publicarea actelor congresului.

HRISTO ĐANOV, profesor de istorie veche la Universitatea din Sofia: Atribui o mare însemnătate faptului că al XV-lea Congres internațional de științe istorice a

avut loc tocmai la București — un vechi centru cultural și științific. Climatul de

muncă intensă într-un spirit științific înalt și-a pus amprenta pe lucrările de la București, ceea ce a permis abordarea unei multitudini de probleme istorice, între care aș remarca, abordarea — pentru întia oară la un congres internațional de asemenea anvergură — a rolului femeii în istorie, în dezvoltarea societății omenești, ceea ce mi se pare un fapt excepțional.

RĂZVAN THEODORESCU, doctor în istorie, membru al Comitetului internațional de istoria artei:

Aparent, dar numai aparent, Congresul internațional de științe istorice din capitala țării noastre a avut un caracter eterogen, teme dintre cele mai restrînse — la secțiunea cronologică, de pildă — stînd alături de subiecte care ele însele ar putea constitui obiectul unui congres. La o privire mai atentă însă constatăm lesne că subiectele tratate au acoperit practic întreaga istorie mai veche sau mai nouă a lumii, în aspectele ei esențiale; de la problema atît de complexă a Europei Orientale sau a Scandinaviei, la istoria economică, socială și ecleziastică, de la istoria istoriografiei la istoria mentalităților, gama atît de largă a subiectelor nu a fărîmițat această „schită de istorie mondială”, ci, dimpotrivă, a sudat imagini istorice diferite, reunind sub aceeași cupolă ideologii și metode felurite.

— S-a amintit de străvechile legături ce unesc popoarele. Acest lucru este cu atît mai evident în această parte a Europei, unde, de pildă, scriind istoria Greciei antice, autorul nu poate face abstracție de istoria și civilizația tracilor, după cum istoria și cultura Imperiului otoman au moștenit multe elemente din istoria și cultura bizantină. Exemplele pot continua. Care este, după părerea dv., raportul între istoria națională și istoria internațională, în chip deosebit a popoarelor învecinate?

MILORAD EKMEČIĆ, profesor doctor, Universitatea din Sarajevo: Istoria este un proces unic și unitar. Mai cu seamă în cazul popoarelor balcanice din perioada modernă: începînd de la Revoluția franceză și pînă la cel de-al II-lea război mondial, dinamica istoriei noastre, periodizările, modelele sociale și politice sînt corelate profund cu istoria europeană. Renașterea națională, unele revoluții din Europa se reflectă în Balcani fără întîrziere. Și în ce privește suportul cultural și de civilizație, istoria națională și cea universală se interpatrund. Una din datoritiile noastre de istorici este de a descoperi elementele vizibile și invizibile care unesc trecutul popoarelor noastre de cel al întregii umanități.

VIRGIL CÂNDEA: Pentru că popoarele nu sînt insule de umanitate, ci părți ale omenirii în totalitatea ei, raportul istoriei unei națiuni cu trecutul popoarelor vecine este la fel de

organic ca relația cap-gît-trup-membre. Cuni am putea înțelege, de pildă, pe geto-daci în afara relațiilor lor cu vecinii greci, romani, germanici? Istoria unei națiuni trebuie gândită în necontenitele ei raporturi cu istoria nu numai a vecinilor, dar a tuturor popoarelor cu care a fost vreodată în contact.

SEÇIL AKGUN: Mi-ar fi foarte greu să separ istoria națională de cea universală, mai ales în țările din sud-estul Europei. Aceste țări sînt strîns legate de istoria țărilor vest-europene, dar prin intermediul Turciei — care timp îndelungat, pe vremea Imperiului otoman, a avut un rol dominant — și de Asia și țăările arabe. De aceea, istoria națională și cea universală formează un tot oarecum inseparabil. Una trebuie să fie, neapărat, susținută de cealaltă.

RADE PETROVIC: Problema raporturilor dintre istoria națională și universală este deosebit de complexă, ridicînd și aspecte de natură practică — de exemplu relația acestui raport în predarea istoriei în școli. Dar nici accentuarea aspectelor generale nu ar trebui să ducă la neglijarea a ceea ce este valoros și important pe plan național.

EUTHYMOS DOULYANNIS, doctor în litere, membru al Centrului de istorie greacă modernă și contemporană din cadrul Academiei din Atena: După părerea

mea, corelația istorie națională—istorie universală este necesară pentru înțelegerea reciprocă a istoriei popoarelor.

RĂZVAN THEODORESCU: Raportul istoriei naționale cu istoria internațională este un raport dinamic, plin de reciprocități, de fertile schimburi de idei; mai ales între popoarele vecine, aceste diverse relații au fost permanente de-a lungul timpului. Din acest punct de vedere, istoria părților centrale și răsăritene ale Europei este, cred, un admirabil exemplu. Raportul general la una din marile teme ale congresului — al cărui coautor am fost, alături de acad. Emil Condurachi — a putut surprinde cred cîteva dintre aceste interacțiuni istorice.

— Care este rolul istoricului în relevarea legăturilor dintre istoriile diferitelor popoare și, prin această prismă, poate contribui el la construirea viitorului omenirii?

HÜNER TUNCER, doctor în istorie: În zilele noastre, cînd între multe națiuni există conflicte, tensiuni și neînțelegeri, contribuția istoricului la menținerea păcii ar

trebui să fie foarte mare. Dedicîndu-se cauzei păcii în lume, relevînd ceea ce a unit popoarele, istoricii pot influența guvernele în adoptarea diverselor decizii politice. O condiție este aceea ca manualul, cartea de istorie și studiul acestei discipline să se facă de pe poziții cît mai obiective, fără a se intra în polemici ce pot da naștere la neînțelegeri și conflicte foarte grave între na-

țiuni. Ca istoric turc, eu cred în principiul enunțat de marele nostru conducător, Kemal Atatürk: „Pace acasă, pace peste hotare”.

STEFANAQ POLLO, directorul Institutului de istorie din Tirana: Evident că

înțelegerea între popoare, în cursul istoriei, este un fapt remarcabil pe care trebuie să-l reliefăm atît pentru prezent, cît și pentru viitor. Dar este tot atît de util și instructiv să amintim și să subliniem lupta claselor, să scoatem în evidență conflictele și războaiele nedrepte pentru a trage învățăminte care să folosească, de asemenea, edificării unui viitor mai bun. Explicînd evenimintele, istoricul trebuie să se situeze de partea a ceea ce este progresist, revoluționar, de-a lungul secolelor, el trebuie să tragă concluzii care să poată ajuta tinerelor generații să se orienteze în prezent, să-și aleagă calea de urmat.

— Care sînt direcțiile sale prioritare de activitate?

NIKOLAI TODOROV: Rolul istoricului în construirea unei lumi noi, în promovarea păcii și colaborării este enorm. În acest context, actualul congres este susceptibil să aducă o contribuție decisivă, deoarece prezența a peste 2000 istorici din toate colțurile lumii a contribuit la o mai bună înțelegere a problemelor majore ale lumii contemporane.

VIRGIL CÂDEA: Mai mult decît la orice reuniune din seria congreselor internaționale, istoricii de pretutindeni au participat la acest congres cu convingerea că ei sînt, într-o lume obsedată exclusiv de prezent, depozitarii experienței globale a trecutului, care condiționează atît de mult viitorul. Nu numai înțelegerea recoltată din repetiția faptelor umane, dar însăși descoperirea mai nouă a legăturii atîtor fenomene sociale conferă istoricului un rol mai mare ca martor, expert și — de ce nu? — îndrumător.

STEFANAQ POLLO: Se spune că istoria constituie temelia prezentului, în sensul că ea studiază și sintetizează experiența seculară a popoarelor, activitatea lor creatoare în domeniul economic și spiritual. Prezentul este legat deci în mod indestructibil, de trecutul lor. Dar experiența trecutului trebuie să servească, în aceeași măsură, și edificării unui viitor mai bun.

RADE PETROVIC: Aș dori să relev un aspect care se desprinde pregnant din mesajul președintelui României, adresat congresului și care, în esență, se referă la faptul că tratarea injustă și neștiințifică a trecutului, poate duce la revanșism sau chiar la război. Sarcina istoricului ar fi — prin relevarea adevărului istoric — să împiedice proliferarea unei false imagini asupra trecutului, să releve ceea ce duce la întărirea colaborării între popoare. Să contribuie, cu alte cuvinte, ca experiența istorică să fie o îndrumătoare a viitorului, o confirmare a adagiului latin „Historia magistra vitae”. Un rol uriaș în făurirea educației maselor îl pot avea revistele „populare” (ca *Magazin istoric*, de pildă).

EUTHYMIOS SOULOYANNIS: Istoria nu înseamnă doar războaie, ci și epoci de activități creatoare. Cunoscând aceste perioade, popoarele trebuie să instaureze pacea în lumea întreagă.

— Cum apreciați colaborarea cu istoricii din România și rolul acestei țări în contextul istoriei sud-est europene?

MILORAD EKMEČIĆ: Țările noastre sînt legate prin evoluții sociale similare ca și prin aceeași menire de a rezista marilor puteri care în cursul vremii au încercat să ne hotărască destinul nostru istoric. Tot atâtea motive care îndeamnă la o cunoaștere reciprocă tot mai amănunțită, mai completă. Pînă în prezent s-a făcut destul de puțin: faptul că pînă acum nu s-au tradus în limba sîrbocroată decît două istorii ale românilor arată că există un teren larg de acțiune și mie, ca membru în comitetul de conducere al unei edituri din Belgrad, îmi revine sarcina de a susține alcătuirea unui program de publicare a istoriilor țărilor învecinate.

SEÇİL AKGUN: Răspunsul meu privind relațiile dintre țara mea, Turcia, și România va fi, desigur, diferit de acela referitor la legăturile dintre Turcia și alte națiuni. Turcia și România nu sînt doar două țări care se află în aceeași regiune, dar ele au și istorie comună. Ani de-a rîndul, românii și turcii au trăit alături, împărțîșind tradiții, emoții, lupte. Există, de aceea, o dorință sinceră și reală ca în viitor contactele dintre aceste două țări să rămînă pașnice și să progreseze pe această linie.

HRISTO ĐANOV: Apreciez foarte mult rolul poporului român în istoria sud-estului european. La fel de pozitiv trebuie apreciat rolul poporului român în istoria mondială. Ca bulgar, nu pot trece cu vederea lungile și eroicele lupte duse de poporul român pentru libertatea culturală și națională — a sa proprie, dar și a poporului bulgar. România a fost a doua patrie pentru cei mai reuți revoluționari bulgari. În contextul acesta trebuie amintit faptul important că în luptele epice din împrejurimile Plevnei și-au dat viața mii de fii ai României.

ALEKS BUDA: Există temeiurile unei bune colaborări a istoricilor români și albanezi: în cursul activităților științifice organizate în Albania ne-am bucurat de participarea colegilor români, iar noi am participat, la rîndul nostru, la activitățile științifice organizate în România. Aș vrea încă o dată să subliniez atmosfera acestui congres, atmosferă din care nu am avut decît de profitat.

VIRGIL CÂNDEA: În ședința de închidere a acestui congres am ținut o comunicare despre locul și rolul poporului român în istoria omenirii, am arătat că România a constituit de-a lungul secolelor una din principalele răscruci ale civilizației (așa cum s-a subliniat, dealtfel, și într-una din marile teme ale congresului). Menirea istoricilor români este de a releva acest lucru și de a face ca și pe viitor el să fie, de asemenea, pregnant.

Masă rotundă realizată de:
Cristian POPIȘTEANU, Gheorghe DAVID, Ioan LĂCUSTĂ, Ana Maria ȘERBĂNEȘCU, Ioana URSU

„VECHILE DREPTURI ALE ȚĂRII”

(Urmare din p. 17)

autonomie în fapt era lovită în mai multe privințe. Ce era, de exemplu, anexa a II-a a Convenției, adică Legea electorală, care nu se putea schimba decît cu consimțămîntul din afară?

Astă-dată, înaltele puteri, ținînd seama de înaltele noastre drepturi și de Tratatul de la Paris... au consfințit în toată întinderea autonomia noastră dinlăuntru... care a înscris aceste cuvinte: «Principatele Unite pot în viitor modifica și schimba legile care privesc administrația lor dinlăuntru, cu concursul legal al tuturor puterilor stabilite și fără nici o intervenție». De astăzi dar, și numai de astăzi, națiunea română în autonomia sa, de acum ea va modifica și îmbunătăți instituțiile sale din lăuntru fără nici o intervenție din afară” (*Monitorul* — jurnal oficial al Principatelor Unite, nr. 146, 3 iulie 1864).

N-au trecut nici doi ani și România avea să-și făurească, în 1866, prima Constituție ce se intitula astfel, și în care nu mai era vorba nici de Tratatul și Convenția de la Paris, nici de puterile garante și nici de vreo legătură oarecare cu Imperiul otoman. În motivarea adoptării acestei Constituții, oamenii politici vor utiliza argumentele expuse de Cuza în 1864, deși în 1866 acesta nu mai era domn și deși el fusese adversarii săi politici în 1864 (A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-vodă*, vol. II, Iași 1903, p. 466).

Revenind la anul 1864, trebuie să reamintim că *Statutul* lui Cuza a deschis calea spre reformele care aveau să dea lovitură de grație feudalismului românesc: reforma agrară¹ și tot complexul de legiuiri care au pus bazele modernizării statului și ale instituțiilor burgheze.

România devenise un stat modern autonom și consolidarea acestui stat de sine stătător s-a dovedit un proces neîntrerupt și ireversibil, culminînd cu cucerirea independenței depline în 1877.

O țară mică a izbutit, astfel, în epoca Unirii și în anii următori pînă la 1877 să țină piept — exclusiv cu mijloace politice — opoziției unora dintre cele mai mari puteri ale timpului, croindu-și destinul independent prin hotărîrea și înțelepciunea poporului său.

¹ Magazin istoric, nr. 10/1974.

CONTESTATARI „TESTAMENTULUI LUI ADAM” (II)

Dr. ERIC WILLIAMS

În secolul XVII, marile puteri au adoptat o nouă strategie pentru a ataca „testamentul lui Adam”. Plantațiile stabile au înlocuit piraateria, goana după aur a cedat locul agriculturii, iar mercantilismul (doctrina care considera sfera schimbului — în-deosebi comerțul exterior — drept o sursă sigură de înă-vuțire, mărfurile provenite din colonii vinzându-se cu mult mai scump decât se cumpărau) a cîștigat teren în detrimentul stocării de lingouri. Dez-voltarea plantațiilor și a mine-ritului în colonii a ridicat problema mîinii de lucru, soluționată atît prin exploatarea inumană a indienilor băș-tinași, cît și prin transporta-rea peste ocean a sclavilor africani¹. O serie de iluștri scriitori europeni au surprins în operele lor, încă din sec. XV, procesul de degradare a condiției umane, consecință di-rectă și esențială a colonialis-

mului. Printre aceștia s-au aflat spaniolul Bartolomé de Las Casas (1474-1566), au-torul unei monumentale Istorii generale a indienilor, englezii Thomas More (1478-1535) și Francis Bacon (1561-1626), francezul Michel de Montaigne (1533-1592), care, în Eseu-urile sale, îl acuza pe spanioli pentru că distruseră civili-zația amerindienilor și „de-vastaseră zona cea mai bo-gată și mai frumoasă a lumii, ca să facă trafic cu perle și piper”.

Publicăm, în paginile urmă-toare, noi fragmente din lu-crarea L'histoire des Caraï-bes. 1492-1969, scrisă de dr. Eric Eustace Williams, prim-ministru al statului Trinidad și Tobago, prin care este înfă-țișată, în adevărata ei lu-mină, politica rapace dusă de marile puteri ale Europei pen-tru acapararea sferelor de in-fluență în zona Caraibilor. Ti-tlul și subtitlurile aparțin re-dacției Magazin istoric.

OLIVER CROMWELL
(1653-1658):
„Scopul pe care
il urmărim
este să ne asigurăm
partea noastră
de profit în zona Anti-
lelor controlată de spanioli.”

JEAN BAPTISTE
COLBERT (1665-1683):
„Pacea fiind încheiată
cu Spania în Europa
și nu în celelalte
părți ale lumii,
s-ar putea întâmpla
ca, la un moment dat,
Majestatea Sa
să decidă să intervină
în comerțul liber
și intens pe care
spanioli îl practică
în Antile...”

O serie de acte votate de Parlamentul englez în anii 1650-1651, răma-se în istorie sub numele de *Actele de navigație*², au con-tribuit în mod esențial la cu-cerirea de către Anglia a mult-rivnitei hegemonii comerciale maritime. Nimeni nu lua în seamă protestele împotriva co-lonialismului. Oliver Cromwell, lordul protector al Common-wealthului, Angliei, Scoției și Irlandei, a trimis, în 1655, o expediție în Marea Caraibilor: „Scopul pe care îl urmărim este să ne asigurăm partea noastră de profit în zona Antilelor controlată de spanioli și pentru aceasta vă lăsăm întreaga libertate de acțiune”.

A.M.Ș.

¹⁻² Magazin istoric, nr. 7/1974, 1/1977, 6, 8, 9/1978, 9/1979; 1/1976.

ANA STUART (1702-1714):
„Intru-ci împărțirea
insulei Saint Kitts
între Franța și Noi
a provocat grave
inconveniente
și daune supușilor Mei,
am cerut trecerea ei
în întregime
în posesiunea
Noastră...”

**WILLIAM PITT
BĂTRINUL.
(1706-1768):**
„Franța e ca un condor
care, roindu-se
deasupra
Imperiului
britanic
și pîndindu-și
cu aviditate
prada,
este gata
oricînd
să o sfîrșice...”

**GEORGE GRENVILLE
(1712-1770):**
„Flota ancorată la Spithead
va ridica pînzele
îndreptîndu-se direct
spre Antile,
tocmai pentru a sprijini
doleanțele Marii Britanii...”

Împărțiri, reimpărțiri și revendicări

Plecînd din bazele lor stabilite în Barbados și în regiunea din centrul insulei Saint-Kitts¹, care le aparținea, englezii au cucerit Nevis, Antigua și Montserrat, înainte ca expediția lui Cromwell să fi ocupat Jamaica, aflată pînă atunci în stăpînirea Spaniei.

După o serie de tratative în privința insulelor Dominica și Saint-Vincent, guvernele engleze și franceze au semnat, în

¹ În 1626, Anglia și Franța au convenit să-și împartă insula Saint-Kitts.

1660, un tratat potrivit căruia cele două insule reveneau Angliei.

De pe țărmurile insulei Saint-Kitts, unde se instalaseră, francezii au ajuns în Martinica și Guadelupa (1635), precum și în Saint-Barthélemy și Saint-Martin, abandonate de spanioli, și pe care le-au împărțit cu Olanda. Apoi, francezii au ocupat Grenada și au revendicat Santa-Lucia. În cursul anului 1650, Franța a pus stăpînire pe Sainte-Croix, alungîndu-i de acolo pe spanioli care, fi alungaseră pe englezi, care, la vremea lor, fi alungaseră pe olandezi, după ce, mai întîi, stăpîniseră insula jumătate-jumătate. În 1678, olandezii au cedat Tobago

Franței; după multe peripeții, aceasta a reușit să obțină, de asemenea, și o parte din Guyana. Prin Tratatul de la Ryswick, din 1697, Spania a recunoscut stăpînirea Franței asupra părții de vest a fostei sale colonii Hispaniola [Haiti] „cea mai frumoasă și cea mai fertilă regiune din Antile și poate din lume”, care a devenit Santo-Domingo.

Olandezii au ocupat Saint-Eustache și Saba. Prin Tratatul de la Breda, din 1667, ei au cedat Noul Amsterdam (New York) Angliei, în schimbul Surinamului [Guyana Olandeză]. Danezii s-au instalat în Saint-Thomas și, cîțiva ani mai tîrziu, au revendicat Saint-Jean. Prusia n-a întîrziat să se alătore cursei pentru a-și asigura un loc sub soarele Caraibilor. După lungi tratative

duse cu Danemarca, prusienii au reușit să obțină pe insula Saint-Thomas o plantație atît de mare, încît să poată fi lucrată de 300 sclavi negri. Cum n-au reușit să ia mare lucru de la danezi, prusienii au început să caute noi teritorii. Au pus stăpînire pe Crab Island, dar și aici s-au lovit de danezi. Aceeași opoziție a determinat eșuarea negocierilor purtate, în 1687, pentru posesiunea insulei Tobago. În 1689, Prusia a ocupat insulița Saint-Pierre, din grupul insulelor Virgine, încercînd să-și construiască imperiul său caribian pe această bucată de stîncă.

În cursa pentru „moștenirea lui Adam”, pe ultimul loc s-a situat Suedia, pe care isprăvile militare ale lui Gustav Adolf în cursul războaielor religioase din sec. XVII o ridicaseră printre marile puteri. În 1647, a fost creată Compania suedeză pentru Africa, specializată în comerțul cu Guineea. Olandezii și-au dat seama de pericolul noii rivalități și, în urma unui război între cele două țări, Suedia a fost nevoită să bată în retragere. Ea a trebuit să aștepte încă un secol ca să participe la litație și să obțină, de la Franța, o parte din mica insulă Saint-Barthélemy.

Spania a trebuit să facă față nu numai marilor oameni de

stat ai Europei, ci și corsarilor¹ ei.

Fiindcă era mai greu să-i atace pe spanioli în coloniile lor, corsarii europeni îi pîneau pe drumul de întoarcere și organizau atacuri de mare anvergură împotriva galioanelor lor. În 1628, amiralul olandez Piet Heyn a realizat ceea ce fusese marea ambiție a lui Drake: a capturat întreaga flotă spaniolă în largul Cubei și i-a descărcat comorile în valoare de 15 milioane guldeni pe teritoriul cubanez. Compania Olandeză pentru Indiile Occidentale a declarat un dividend de cincizeci la sută.

Îndrăzneala atacului și proporțiile pagubelor au dat o puternică lovitură Spaniei, făcându-i să se cutremure pe toți oamenii de afaceri. Comandanții flotei spaniole au fost aspru pedepsiți, în timp ce Heyn a devenit erou național și a fost numit amiral-lototenent al Olandei, omul doi după amiralul-general, care era și șeful statului, prințul de Orania. Toată Olanda venea să-l felicite. „Priviți-acest popor în delir—scria el—pentru că am adus comora în țară. Înainte, cînd mă băteam din greu și obțineam victorii mult mai importante, nimeni nu se sinchisea de mine”.

Doăzeci și șapte de ani mai târziu, isprava Olandei a fost reeditată de amiralul englez Blake. El a capturat o escadră de galioane în largul Cadixului; Cromwell se afla și el printre cei care priveau cu bucurie lunga procesiune, care însoțea cu mare pompă captura pe străzile Londrei.

Pe de altă parte, cetățeni de toate naționalitățile și de toate religiile, uniți prin singurul fapt de a fi certați cu legea, și-au ales, ca principală îndelnetnicire atacarea vaselor și a proprietăților spaniole din America. Numiți bucanieri², de la cuvîntul indian *boucan* (grătar de lemn făcut din țărșuri fixați pe patru furci care servea la pîrlirea porcilor), ei constituiau un grup lipsit de orice organizare. Mai târziu și-au ales conducător pe un anume Morgan. Nu aveau o așezare stabilă; de obicei se

stringeau în apropierea turmelor de vite sălbatice, cînd ploua se adăposteau sub șuri acoperite cu frunze, erau îmbrăcați doar în pantaloni și cămașă și dormeau în saci ca să se apere de insecte. „Arătau — spunea un francez care îi văzuse întorcîndu-se de la vînatore — ca niște slujitori ai unui măcelar, după ce au petrecut opt zile într-un abator fără să se spele”. Curajoși, bine înarmați, numeroși, operînd din insula Broaștei Testoase, pînă în largul Hispaniolei, misiunea lor „civilizatoare” se limita să-i terorizeze pe spanioli și, deci, să-i ajute pe rivalii acestora.

Raidurile bucanierilor au contribuit, în bună măsură, din punct de vedere material, la subzicerea poziției Spaniei jefuindu-i mari cantități de metale prețioase. Bogățiile capturate, în acest caz, nu ajungeau într-o anume țară ca cele ale lui Drake, de pildă. Un istoric care descrie această perioadă din istoria Mării Caraibilor ne spune că bucanierii cheltuiau cu „mare ușurință” ceea ce alții cîștigau cu sudoarea frunții. Bucanierii jefuiau odore bisericești, clopote, icoane sub pretextul construirii unei biserici în insula Broaștei Testoase. Morgan și oamenii lui au prădat, rînd pe rînd, Maracaibo, Porto Bello, Trinidad, Vera Cruz și altele. Această profesiune era atît de rentabilă și de populară, încît o practicau pînă și femeile. S-a constatat că doi dintre bucanierii prinși erau femei, abia după ce au declarat că sînt însărcinate; ele se numeau Mary Read și Anne Bonny.

În cele din urmă, era firesc ca pirații și corsarii să devină o plagă pentru guvernul care îi proteja și cu care acționau adesea în complicitate. Cînd războiul dintre Franța și Spania s-a încheiat, în 1668, bucanierii au declarat că pe ei nu-i privea nici o clauză a Tratatului de la Aix-la-Chapelle, fiindcă nu participaseră la tratative și nici nu-l semnaseră. Prin Tratatul de la Madrid, din 1670, Anglia și Spania au convenit să pună capăt oricărui jaf, să renunțe la orice comision și să-i pedepsească exemplar pe toți cei care vor încălca deciziile adoptate. Curînd, și guvernul francez a decis să stîrpească orice soi

de acțiuni maritime ilegale, pentru că acestea puneau în pericol corăbiile tuturor națiunilor. În Santo-Domingo, autoritățile au încercat chiar să-i convingă pe bucanieri să se apuce de cultivat tutun.

Anglia a însărcinat un bucanier cu prinderea bucanierilor. Morgan a devenit Sir Henry Morgan, vice-guvernator al Jamaicai.

Un nou adversar

În haosul care domnea în Marea Caraibilor în sec. XVII, un lucru devenise evident: „testamentul lui Adam”, autentificat de papă, nu mai era luat în serios de nimeni. Monopolul teritorial al Spaniei fusese redus la Cuba, Porto Rico, două treimi din partea de răsărit a Hispaniolei și Trinidad. După secole de luptă pentru apărarea și păstrarea monopolului asupra comerțului cu coloniile spaniole, în 1648, prin Tratatul de la Mûnster, regele Spaniei își pierdea „una din luminile ochilor”, acordînd Olandei libertatea de a face comerț cu coloniile lui. Prin Tratatul de la Madrid, din 1670, Spania a fost silită să recunoască anexiunile engleze din Caraibi, nemaigăsind nici un sprijin în dispozițiile pontificale din 1493. Odată cu armistițiul de la Ratisbonne din 1684, Franța și Spania au semnat pacea în Europa și în teritoriile despărțite prin celebră linie, punînd capăt ficțiunii legale din secolul precedent. Rîngul rămînea liber pentru noii pretendenți.

Spre sfîrșitul sec. XVII, conflictul pentru moștenirea spaniolă avea să se nască între Anglia și Franța. Anglia a început să realizeze că era în interesul ei să protejeze coloniile spaniole din Caraibi, folosindu-le ca o frînă în fața expansiunii noului inamic, Franța. Dar inamicul era în gardă. La 30 septembrie 1678, controlorul general al finanțelor, care se ocupa și de problemele marinei, Jean Baptiste Colbert, îi scria conaționalului său, guvernatorul din Guadelupa, folosind aproape același limbaj pe care regina Elisabeta îl găsisese potrivit pentru Francis Drake, un secol în urmă: „Regele mi-a ordonat să vă scriu aceste îndurări în legătură cu un subi-

¹⁻² Magazin istoric, nr. 9, 10/1980; 7/1975.

ect foarte important și care trebuie păstrat secret. Pacea fiind încheiată cu Spania în Europa și nu în celelalte părți ale lumii, s-ar putea întimpla ca, la un moment dat, Majestatea Sa să decidă să intervină în comerțul liber și intens pe care spaniolii îl practică în Antile. Pentru ca să fiți gata de a-i executa ordinele, Majestatea Sa dorește să fiți foarte atent în timp ce călătoriți, să aflați cu precizie datele de plecare ale flotelor și galioanelor de pe coasta Spaniei, traiectoria exactă pe care o vor urma, ruta vaselor, insulele sau continentele unde urmează să acosteze, forța de luptă a galioanelor, starea lor, numărul corăbiilor regelui nostru ce ar trebui armate în vederea unei acțiuni împotriva spaniolilor¹.

Rivalitatea franco-engleză a durat până în 1815. Ea s-a greșit și pe alte probleme teritoriale și dinastice în Europa și a fost marcată de campaniile a patru dintre cei mai mari comandanți militari ai lumii: ducele de Malborough, Frederic cel Mare, Napoleon Bonaparte și ducele de Wellington. Întrebarea care țină în tensiune toate cancelariile Europei era cine, Franța sau Anglia, va reuși să-și impună dominația asupra coloniilor spaniole și va deveni atotputernică în Antile.

Luptele s-au purtat în Țările de Jos spaniole, pe câmpiile Germaniei, Italiei, Spaniei și chiar în Rusia, Canada și Caraibi.

Nu „mărul”, ci „merele discordiei”

Aceste lupte îmbrăcau două aspecte: unul pentru cucerirea de noi teritorii, celălalt pentru acapararea monopoliului comercial cu coloniile spaniole.

Pe plan teritorial, importanța pe care o aveau, pe vremea aceea, coloniile antileze pare aproape de necrezut, dacă ne gândim la aceste mici puncte pierdute, inobservabile pe hartă, „această pulbere de insule” cum le spunea generalul de Gaille, descendentele înspăimântate și ridate ale primadonelor și vedetelor din urmă cu două secole.

Să ne reamintim, de exemplu, ce spunea regina Ana, în 1712, într-un discurs ținut în Camera Lorzilor: „Întrucât împărțirea insulei Saint-Kitts între Franța și Noi a provocat grave inconveniente și daune supușilor Mei, am cerut trecerea ei în întregime în posesiunea Noastră, iar Franța a acceptat această cerere”. Saint-Kitts, cel puțin, producea zahăr. Ceea ce putea oferi Crab Island nu este prea clar, deși, cu oarecare malițiozitate, s-ar putea spune că numele acestei insule era destul de semnificativ². Insulele și insulițele din Marea Caraibilor au jucat, în sec. XVIII, rolul pe care aveau să-l joace, la rândul lor, atolii din Pacific, în sec. XX.

Un exemplu al valorii ce se atribuia chiar celui mai neînsemnat teritoriu din Antile este controversa franco-engleză în jurul insulelor Turce, azi membre ale Commonwealthului, cu o populație de aproximativ o sută de locuitori, producătoare numai de sare. Nici un om de stat din sec. XVIII n-ar fi fost în stare să le găsească pe o hartă; așa cum ducele de Newcastle nu-și putea imagina despre Cap Breton că este o insulă, colegii săi ar fi căutat insulele Turce în largul coastelor Turciei. Ultimă verigă din lanțul insulelor Bahamas, aceste mici teritorii ocupau o poziție strategică la deschiderea trecătorii Sous-le-Vent, între Cuba și Hispaniola. Guvernatorul francez din Santo-Domingo, a trimis, în 1764, o expediție în insulele Turce, sub pretextul de a distruge ascunzătorile pe care și le făcuseră pirații acolo și de a construi un far. Asemenea motive păreau în afara oricărui reproș. Și totuși britanicii au revendicat aceste insule cu o vehemență surprinzătoare. Ministrul englez al afacerilor externe, George Grenville, a trimis următorul mesaj ambasadorului Franței, contele de Guerchy:

„Orice revendicări veți avea, aduceți-nile la cunoștință și noi le vom lua în considerare, dar, în primul rând, trebuie să ne predați insulele și aceasta cît mai curînd cu

putință. Numai cînd ele vor fi în posesia Majestații Sale britanice, și numai atunci, vom asculta și vom da curs chiar și celei mai neînsemnate dintre revendicările dv. Timp de nouă zile voi aștepta răspunsul dv. Dacă nu îl voi primi, la expirarea acestui termen, flota ancorată la Spithead va ridica pinzele, îndreptîndu-se direct spre Antile, tocmai pentru a sprijini doleanțele Marii Britanii”.

Franzezii au cedat, iar războiul, care era cît pe-acî să fie iscat de insulele Turce, a fost astfel evitat.

Dar exemplul cel mai dramatic al rivalității franco-engleze în Marea Caraibilor s-a produs la semnarea tratatului de pace de la Paris, din 1763, în legătură cu Canada și cu Guadelupa, cucerită în timpul războiului. Care anume teritoriu trebuia să fie predat Franței de către Marea Britanie? Astăzi, simpla alăturare a celor două nume ar părea absurdă. Dar atunci, cancelariile celor două țări au început să se agite; Anglia a lansat un avertisment violent și provocator după care a cedat Guadelupa și a păstrat Canada. Ceea ce nu însemna că Guadelupa ar fi avut o importanță mai mică în politica guvernului englez decît Canada. Dimpotrivă, ministrul afacerilor externe al Franței era îmbătat de „faimosul” succes diplomatic prin care dobîndise o prețioasă insulă producătoare de zahăr în schimbul unui teritoriu pe care contemporanii săi îl considerau, inspirați de Voltaire, „cîtiva nămeți de apă”³.

În timpul războiului american de independență, guvernul britanic a ridicat și mai mult prețul coloniilor din Caraibi. El era gata să cedeze fortăreața strategică a Gibraltarului, în schimbul unor teritorii din Caraibi. George III, a respins propunerile spaniole de a primi Oranul în locul Gibraltarului, cerînd în schimb Porto-Rico. Spaniolii au refuzat, insulele⁴ fiind „mădula-

(Continuare în p. 61)

¹ Magazin istoric, nr. 10/1980.

² Porto-Rico este format din insula omonimă, cea mai mică din extremitatea estică a arhipelagului Antilele Mari, și din unele insulițe (Mona, Culebra, Vieques etc.).

³ În lb. engleză crab înseamnă crab, dar și măr pădureț.

MARTOR ÎN CULISELE CELUI DE-AL TREILEA REICH

Pentru istorici, ca, dealtfel, și pentru publicul larg, al doilea război mondial și evenimentele premergătoare acestuia prezintă încă un deosebit interes. Numeroaselor lucrări deja apărute li se pot adăuga mereu noi surse documentare, cu fapte și, implicit, interpretări revelatoare pentru mai bună cunoaștere a fenomenelor istorice, pentru mai profunde lor înțelegeri.

Dind curs unei asemenea necesități de a înțelege istoria marii conflagrații, revista Magazin istoric a publicat numeroase evocări, articole, memorii ale unor autori români și străini — mulți dintre ei participanți direcți la evenimente — care au pus în evidență cauzele ce au dus la al doilea război mondial, mulții factori implicați și au reliefat învățămintele ce se desprind din istoria acestei crincene perioade. În paginile revistei au apărut titluri semnificative pentru ceea ce reclamă conștiința istorică și practica social-politică a zilelor noastre, preocupate să descifreze cât mai exact posibil conținutul și dinamica procesului de dezvoltare a societății în epoca menționată.

Dintr-o asemenea perspectivă au fost publicate, de pildă, fragmente din amintirile unui fost ministru de externe al României — Nicolae Petrescu-Comnen —, cu privire

la „criza cehoslovacă” din 1938¹. Din același unghi, aducem, acum — pentru prima oară — la cunoștința cititorilor observațiile aceleiași diplomat român (șef al Legăției din Berlin între anii 1928-1930, iar apoi din 1932 până în februarie 1938) pe marginea unora din evenimentele care au marcat istoria celui de-al III-lea Reich.

Doă sînt momentele la care ne-am oprit, ambele marcînd adevărate crize politice ale regimului nazist: „afacerea Röhm” și „afacerea Blomberg-Fritsch”. Primul moment s-a derulat la sfîrșitul lunii iunie și începutul lui iulie 1934 și s-a încheiat cu lichidarea batalioanelor de asalt SA (Sturmabteilungen), marcîndu-se astfel opțiunea lui Hitler și a partidului nazist pentru sprijinul efectiv din partea armatei regulate — Reichswehrul. Cel de-al doilea avea să se petreacă în februarie 1938 și asupra lui vom reveni cu detalii într-unul din numerele viitoare ale revistei.

Să reamintim, pe scurt, cum s-a desfășurat prima dintre cele două răfuiele naziste, cunoscută și sub numele de „noaptea cuțitelor lungi” și rămasă în istorie ca unul dintre cele mai singeroase episoade din existența nazismului.

¹⁻² Magazin istoric, nr. 4/1980; 3/1967.

Sus: Berlin, 1 iulie 1934: Hitler își savurează lovitura dată foștilor săi parteneri, primind o defilare a unităților din Reichswehr

Röhm, Heines, Schleicher și soția sa, dispăruți în „noaptea cuțitelor lungi”

La începutul anului 1934, Sturmabteilungen, batalioanele de asalt naziste, sau SA, cum sînt menționate adesea în literatura de specialitate, reprezentau o forță importantă, efectivele lor depășind cu mult pe cele ale trupelor regulate. Din 1921, cînd le crease, comandantul lor, Ernst Röhm — ofițer de carieră, fanatic adversar al democrației — făcuse din SA („cămășile brune”) principala forță de șoc a partidului nazist, contribuind hotărîtor la aducerea lui Hitler la putere. Röhm urmărea, în continuare, să facă din SA coloana vertebrală a Reichswehrului, cit și a tuturor celorlalte organizații paramilitare, ceea ce i-ar fi creat o situație privilegiată în cadrul regimului instaurat în ianuarie 1933. Ascensiunea lui Röhm nemulțumea însă profund casta militarilor din Reichswehr, pe marii industriali și pe mulți dintre intimii colaboratori ai Făhrerului ca Göring, Gœbbels, Himmler ș.a.

După lungi ezitări, supus presiunii acestora din urmă (care, între timp, au pregătit un dosar cu probe privind un complot pe care șeful SA îl organiza pare-se împotriva Făhrerului), la sfîrșitul lunii iunie 1934 Hitler a decis lichidarea lui Röhm și a batalioanelor SA, după un scenariu tipic nazist. Prima măsură: Făhrerul a decretat luna iulie drept lună de concediu pentru SA (în perioada respectivă, „cămășile brune” nu aveau voie să poarte uniforma și nici să participe la exerciții sau defilări). Bănuitor, Röhm a convocat o conferință a căpeteniilor SA, la care l-a invitat și pe Hitler și care urma să se țină la Wiesse, în ultima zi a lunii iunie.

La 25 iunie, generalul von Fritsch, comandantul armatei, a decretat stare de alarmă, anulînd toate permisile și consemnînd trupele în cazărmi. Trei zile mai tîrziu, batalioanele SA au primit un ordin similar din partea lui Himmler. În noaptea de 29 spre 30 iunie, Hitler a sosit la Wiesse, unde Röhm

și alți comandanți SA se aflau în Hotelul „Hanslbauer”. Treisprezece dintre ei au fost împușcați pe loc; Röhm a fost arestat și va fi lichidat în închisoarea Stadelheim, la 1 iulie. Concomitent, s-au declanșat represaliile și la Berlin, unde au fost căsăpiți alți 150 șefi SA. „Noaptea cuțitelor lungi” a fost un prilej nimerit pentru ca Hitler să lichideze și alți adversari: generali von Schleicher (fost cancelar în 1932) și von Bredow (împreună cu soțiile lor), apoi Gregor Strasser, Gustav Kahr, Bernhard Stempfle și cei trei membri SA care incendiaseră Reichstagul, în 1933, oferînd pretextul pentru instaurarea stării de asediu și declanșarea unor barbare represii anticomuniste. În total, pînă în dimineața de 2 iulie, au fost lichidate peste 1 000 persoane.

Așadar, „noaptea cuțitelor lungi” a fost unul din acele momente în care nazismul nu s-a confruntat cu adversarii ci cu propriii săi adepți; a fost una din cruntele răfuiele interne pentru supremație, ilustrînd faptul că regimul fascist instaurat de Hitler n-a fost deloc nici unitar și nici lipsit de crize grave și încercări permanente.

Șeful Legației române de la Berlin a urmărit cu atenție evenimentele și a informat guvernul țării sale cu deosebită promptitudine. În rapoarte-sinteză, el a formulat, în același timp, concluzii judicioase, întemeiate deseori pe analize fine ale realității social-politice germane, relevînd un spirit liberal-democrat, preocupat de ideea slujirii intereselor majore ale țării sale, ale păcii și înțelegerii între popoare. Dar să lăsam loc documentelor; ele sînt rapoarte și telegrame expediate fie direct ministrului de externe Nicolae Titulescu, fie pe adresa Ministerului de externe, în arhiva căruia se și păstrează. Întruperile în text sînt marcate prin trei puncte, iar completările noastre prin paranteze drepte; notele din subsol îmi aparțin.

Marin BADEA

18 mai 1934

„Starea de spirit a formațiunilor germane paramilitare, S.S. și SA, preocupă tot mai mult cercurile conducătoare ale Reichului. Compuse din cele mai dispartate elemente ale societății germane..., aceste formațiuni — lipsite azi de întrebuințare și chiar de un scop determinant — se plictisesc.

Plictiseala aceasta se produce prin acte de insubordonare, cîrtiri, ba — se spune — chiar acte de tilhărie calificate. Din toate colțurile țării se pare că sosesc plîngerii împotriva lor.

Această situațiune a făcut obiectul unor lungi discuțiuni între Făhrer și colaboratorii săi apropiați. În urma acestora s-a hotărît ca, în cursul verii, să se acorde un concediu în

două echipe [prin rotație] acestor formațiuni. Se spune că, la sfîrșitul concediului, ele nu vor fi rechemate în serviciu în bloc, ci individual, elementele dubioase urmînd a fi omise de la această chemare.

Prin această operațiune, d. Htler pare a urmări trei obiective: purificarea rîndurilor acestor trupe de pretorien¹, reducerea proporții-

¹ Aluzie la ceea ce erau cohortele de pretorien care, din gîrdă de onoare a unui general în timpul Republicii romane, iar apoi a împăratului, ajunseseră a fi detestate din cauza statutului lor de unități privilegiate, ca și a intervențiilor lor repetate în schimbarea cu forța, de multe ori prin asasinat, a împăraților.

² În repetate rînduri, guvernul francez ceruse lichidarea organizațiilor paramilitare naziste, vînd în ele, pe bună dreptate, o formulă prin care Germania hitleristă încălea pre-

nilelor acestora — deci și a cheltuielilor de întreținere —, posibilitatea de a da pînă la un punct satisfacțiune reclamațiilor Franței², urmînd și sfaturile pe care d. Eden pare a [le] fi dat guvernului Reichului cu prilejul trecerii sale prin Berlin.

În cercurile politice se spune că această operațiune întîm-pină însă serioase dificultăți și în special rezistența ministrului Röhm, comandantul suprem al SA și membru influent în Cabinet [guvern] care, prin reducerea trupelor sale, se teme că-și va vedea prestigiul și însemnătatea scăzînd.

Pentru a-i da satisfacțiune, Făhrerul ar fi dispus a crea

vederile Tratatului de pace de la Versailles, care limitase efectivele armatei germane.

un minister special pentru d-sa¹, încredințându-i și administrația tuturor formațiunilor paramilitare, societăților sportive etc. Dar și această formulă întîmpină rezistența celor ce dețin azi situațiuni înalte de conducători și care nu par dispuși a-și abandona pozițiunile dobîndite².

10 iunie

Frământările interne ale guvernului german se accentuează. După cum am prevăzut în raportul meu nr. 1616 [din 18 mai], în urma trimiterii în concediu în două echipe a formațiunilor paramilitare germane, șeful lor, ministrul Rôhm, s-a declarat bolnav și a cerut, la rîndul său, un concediu medical. Aceasta cu toate că acum citeva zile, împreună cu alți membri ai corpului diplomatic, am luat masa la domnia sa, am stat de vorbă îndelung și am constatat că se bucura de o sănătate perfectă.

În același timp, se vorbește cu multă insistență de înlocuirea sa cu Göring, pentru a i se da [acesta] o satisfacție de prestigiu. Se știe că domnia sa era adînc nemulțumit de ascendentul pe care concurentul său de la Ministerul propagandei, Göbbels, l-a luat asupra [în fața] lui Hitler.

Urînd exemplul lui Mussolini³, cancelarul se pare că este hotărît, cu prilejul acestor schimbări, să aducă o serioasă primenire a echipei guvernamentale⁴.

2 iulie

Evenimentele ce s-au petrecut în ultimele trei zile în Germania nu m-au surprins.

Deși presa oficială nu înregistrează frământările ce agitău formațiunile paramilitare germane și nemulțumirile din guvern și partid, din relațiunile personale ce am în diferitele cercuri germane cunoscînd aceste frământări, mă așteptam la o criză.

În raportul meu nr. 1616, din 18 mai trecut, spuneam: «Starea de spirit a formațiunilor germane paramilitare S.S.

și SA preocupă tot mai mult cercurile conducătoare ale Reichului etc.».

... În fine, cu nr. 2032 din 22 iunie, trecut, telegrafiam cele ce urmează:

«Criza despre care trata telegrama nr. 2007 s-a produs în condițiunile următoare:

De o lună d. von Papen⁵ a cerut o întrevvedere cancelarului pentru a-i vorbi despre nemulțumirile ce există în Germania în toate păturile sociale și a-i denunța anumite curente și abuzuri ce pun în primejdie nu numai actualul regim, dar chiar liniștea și siguranța statului. Sub diferite pretexte, cancelarul a evitat însă să-l primească.

Nemulțumit de felul cum cancelarul înțelege colaborarea de guvern cu d-sa, d. von Papen a pronunțat cunoscutul discurs de la Marburg. Mi-am procurat textul integral al discursului al cărui rezumat analitic vi-l voi trimite mîine prin poștă. El cuprinde o critică severă atît a unor puncte esențiale de doctrină politică, cit și a metodelor de guvernămînt ale actualului regim.

După cum îmi mărturisea un înalt funcționar german, acest discurs exprimă în mod public ceea ce întreaga majoritate a poporului german terorizat gîndește, dar nu îndrăznește să spună.

În urma asigurărilor primite din partea cancelarului și a intervenției personale a președintelui [Republicii] von Hindenburg, d. von Papen a revenit asupra demisiunii sale.

Pentru a înșela opinia publică s-a organizat chiar o mică comedie: d. von Papen a apărut ieri la o conferință pe care d. Schacht [guvernatorul Băncii naționale] a ținut-o la Ministerul propagandei și s-a așezat chiar în mod ostentativ alături de d. Göbbels, pe care cu trei zile mai înainte îl atacase în modul cunoscut...

Cu toate încercările ce se fac pentru a se reduce proporțiile crizei, aceasta nu pare încă închisă. Dovadă, articolul publicat ieri în *Völkischer Beobachter* [organul de presă al partidului nazist] de d.

Rosenberg și discursul rostit aseară de d. Göbbels la o ceremonie publică în care ambele personaje polemizează violent cu d. von Papen. Urmează raport amănunțit prin poștă.

Toate aceste informațiuni s-au adevărit azi cu prisoșință în condițiuni deosebit de tragice.

Se știe azi că, nemulțumiti de trimiterea lor în concediu, din care mulți își dădeau seama că nu vor mai fi recheamați, membrii trupelor SA s-au răzvrătit în mai multe puncte din Germania, declarînd că nu au nevoie de odihnă, că-și vor păstra armele și uniforme și nu vor părăsi localurile unde sînt încazarmați.

Profitînd de această stare de lucruri, șeful și organizatorul lor, ministrul Rôhm — după versiunea oficială — ar fi organizat un adevărat complot împotriva actualului regim, acuzînd chiar pe Hitler de a fi trădat cauza poporului vinzîndu-se Reichswehrului...

Joi, 28 iunie, d. Hitler urma să pronunțe un discurs în centrul industrial Essen. Se spune că un tânăr SA ar fi tras, cu acest prilej, un foc de revolver împotriva d-sale. Fiind arestat, atentatorul a făcut mărturisiri ce au condus la descoperirea întregului complot.

Restul se știe. Călătoria nocturnă a cancelarului, însoțit de ministrul armatei, la München, unde erau concentrați conjurații, ocuparea «casei brune» de către armata regulată, arestarea căpeteniilor formațiunilor SA, judecarea lor sumară și executarea lor.

Conducătorii trupelor SA, pe care se întemeiază întregul sistem național-socialist, sînt suprimați astfel fără milă. Trupele răzvrătite sînt parte internate, parte licențiate. Pînă în momentul cînd întocmesc prezentul raport, din loc oficial mi se mărturisește [că au avut loc] 40 execuțiuni. Se șoptește însă că ar fi vorba de un număr de 140 morți, execuțiuni sau «sinucisii», și peste 12 000 arestați.

Dacă complotul Rôhm și deznodămîntul său poate fi înțeles, cazul generalului von Schleicher apare însă sub o lumină cu totul tulburătoare.

Generalul von Schleicher nu era un amic al regimului.

¹ Rôhm fusese inclus în guvern tocmai în urma calității lui de comandant al batalioanelor SA.

² Mussolini, la rîndul său, își înălțase, cu aceeași lipsă de scrupule, adversarii politici, făcînd adesea apel la violență.

³ Franz von Papen, în acel moment vicecancelar, nemulțumit de situația sa — văzută mai ales în perspectivă — a intenționat să-și depună demisia (*Magazin istoric*, nr. 12/1975, 1/2/1976 și 10/1977).

Aveam cu acest bărbat inteligent și vioi excelente relațiuni și, astăzi, pot s-o spun, el este personajul care îmi făcuse importante destăinuri consemnate în raportul meu nr. 1 213 din 11 aprilie trecut, ce iau astăzi o importanță cu totul nebanuită.

Din comunicatele oficiale reiese că guvernul ar fi avut dovezi că generalul von Schleicher nu ar fi fost străin de complotul lui Röhm, ceva mai mult, că la spatele acestuia, prin mijlocirea „unui personaj obscur”, ar fi stat chiar o putere străină.

Ei bine, această apropiere dintre Röhm și fostul cancelar von Schleicher nu este verosimilă. Se știe, într-adevăr, că unul, în calitate de șef al grupărilor SA, celălalt, în calitate de șef al armatei regulate, s-au combătut fără preget pînă la răsturnarea cabinetului von Schleicher.

Opiniunea publică a primit cu oroare știrea asasinării generalului și, mai ales, a soției sale. Oricît de pasivă și de întîrziată ar fi această opinie publică, ea reclamă precizii pînă pe care guvernul, după trei zile de la suprimarea fostului cancelar, nu este în măsură a le da.

Nu se înțelege, de asemenea, ce legături puteau exista între Röhm sau Schleicher și o putere străină. Orice greșeli ar fi comis acești doi oameni..., ce rost avea acea insinuare de trădare? Cine este acea putere? Cine este „personajul obscur” de care vorbesc comunicatele? Și mai ales care [putere] ar avea obiectivul loviturii de stat ce se pregătea? Misterul ce se face în jurul acestui asasinat putea fi justificat pînă ieri de necesitatea instrucției. Astăzi, cînd comunicatele oficiale afirmă că justiția s-a făcut deplină, că operația de epurațiune s-a terminat, pentru ce se mai tănuiește adevărul?

Comunicatele cuprind apoi noțiuni contradictorii. Unele aruncă răspunderea acestor evenimente asupra reacțiunii, altele tocmai contrariul, vorbesc despre curentele „radicale” care ar fi urmărit înlăturarea lui Hitler considerat ca prea nehotărît și dispus a pactiza cu reacțiunea. Care era deci adevăratul obiectiv al acestui îndoit complot?

Executarea colaboratorilor d-lui von Papen, a baronilor von Alvensleben, von Czirsky și von Bose, pare de asemenea inexplicabilă.

După enumerarea modalităților în care au fost uciși Röhm și alți fruntași germani, Comnen formula o pertinentă apreciere care dovedea cu cît discernămînt urmărea și analiza politica terorismului de stat a hitleriştilor.

„Toate aceste împrejurări dau de gîndit. Nu te poți împiedica de a face o apropiere între toată această tenebroasă afacere și incendiul Reichstagului”.

În continuare, ministrul român reținea următoarele concluzii: „Nemulțumite de tratamentul ce li se rezerva, unele detașamente SA, sub conducerea șefilor lor, pregăteau dacă nu un complot, cel puțin o acțiune de secesiune și eventual de răsturnare a ordinii actuale.

Paralel cu această acțiune — cu care pare însă îndoielnic să fi avut vre o relațiune — se desemnau două alte curente de opozițiune: una condusă de fostul cancelar von Schleicher, cu concursul lui Gregor Strasser care spera să canalizeze elementele muncitorești nemulțumite, adunate din toate partidele de altă dată — alta condusă de von Papen, sprijinit de „Căstile de oțel”, junkeri, industria grea și poate de Reichswehr și de mareașalul von Hindenburg.

Deziluțiile ultimelor 18 luni de guvernare, izolarea pe planul politicii internaționale, dificultățile economice în care se zbate și dezastrul financiar iminent făceau situațiunea guvernului Hitler din ce în ce mai precară. Regimul nu putea fi salvat decît printr-o lovitură hotărîtă, dată fără întîrziere împotriva tuturor adversarilor deodată.

Pentru a traversa vîltoarea marilor dificultăți, a căror învingere nu se poate asigura prin violență, cancelarul, logic din punctul d-sale de privire, s-a hotărît să curețe cel puțin terenul politic intern. Mitraliera și revolverul au intrat în joc. Pentru a doua oară [după momentul instau-

rării] regimul și-a asigurat, pentru un moment cel puțin, pozițiunea prin suprimarea oricărei opozițiuni de dreapta și de stînga...

Din tot acest duros imbroglu, o singură instituție iese mărită: Reichswehrul...

În momentul de față, Hitler nu și mai trage autoritatea ce i-a mai rămas decît de la mareașal-președinte și de la armată.

Dată fiind sănătatea precară a președintelui, armata rămîne decît elementul hotărîtor... Succesul lui Hitler nu rezolvă nici greutățile economice, nici pe cele politice; dimpotrivă, el a deschis un nou proces de ordin moral și politic, asupra căruia orice judecată ar fi prematură. „Comnen încheia acest raport al său cu cuvintele: „Drama germană nu este încă terminată... Adevărata dramă a Germaniei de-abia începe”.

3 iulie

„Pentru moment cine [cel care] pare stăpînul situațiunei este Reichswehrul. Căncelarul nu și mai sprijină autoritatea pe pretorieni, ci pe armata regulată. Se așteaptă modificarea Cabinetului și schimbări în conducerea supremă a armatei”.

14 iulie

Comentînd discursul rostit de Hitler la 13 iulie, în fața Reichstagului, Comnen nota: „Deosebit de important a fost elogiu făcut de Hitler ministrului armatei și afirmarea că guvernul național-socialist înțelege a ține armata departe de politică. Se confirmă astfel intervențiunea personală a președintelui Reichului [în favoarea lui Hitler] și situațiunea excepțională dobîndită de Reichswehr în statul național-socialist după lichidarea organizațiunii SA și după disparițiunea șefilor ei în primă linie...”

În mod obiectiv, cuvîntarea a apărut ca o manifestare de forță și de hotărîre, deși ea lasă în întregime deschisă pentru istorie răspunderea singurei represiuni.

Este însă incontestabil că, în spiritul lui Hitler, această represiune trebuie pusă la temeiul unei ordini noi și definitive a celui de-al treilea Reich curățat de rămășițele și tendințele din trecut”.

¹ Organizație paramilitară existentă în anii Republicii de la Weimar.

Scurta viață a unui oraș

FATEHPUR SIKRÎ

RAJ și RENÉE ISAR

La strălucirea secolului XVI — marcat în Europa de Renaștere și Reformă și dominat de mari personalități pe plan politic, social și cultural — a contribuit și India, cu realizările perioadei mogule, o epocă de glorie și măreție.

Dinastia mogulă (mogul sau mughal = forma arabică și persană a cuvântului mongol), fondată în 1526 de Babur, a marcat un progres general al societății indiene. Toți cei șase reprezentanți ai acestei dinastii s-au preocupat de coeziunea imperiului, de crearea unei armate puternice și de cristalizarea unui întreg aparat administrativ și financiar unitar.

Articolul de față, reprodus după revista franceză *L'histoire* (nr. 24), este dedicat unuia dintre cei mai proeminenți moguli, împăratul Akbar, și, mai ales, orașului fondat de el, Fatehpur Sikrî, cu bizara sa istorie.

Titlul și subtitlurile aparțin redacției noastre.

Akbar și sufiul

Nu departe de celebrul mausoleu Taj-Mahal din Agra, în nordul Indiei, se află o minune mai presus de acesta: cetatea imperială Fatehpur Sikrî, care a fost, timp de cincisprezece ani, centrul vital al regatului lui Jalal-ud-din Mahomed Akbar, cel mai mare suveran din dinastia musulmană a mogulilor.

Orașul-palat Fatehpur Sikrî a fost construit acum mai bine de 400 ani și s-a dezvoltat într-un ritm uimitor, devenind, în câteva luni, o adevărată metropolă. Negustorul englez Ralph Fitch, care a vizitat India între 1583 și 1586, aducându-i împăratului Akbar scrisori din partea reginei Elisabeta, relatează că „Agra și Fatehpore sînt două orașe foarte mari — fiecare dintre ele cu mult mai mare decît Londra — și foarte populate. Pe toată lungimea drumului dintre

Magazin istoric, nr. 3/1973.

Akbar supraveghind lucrările de construcție ale capitalei sale din nordul Indiei (miniatură mogulă)...

Agra și Fatehpore, se întinde o piață de ali-
mente și alte produse, atât de bogată și aglo-
merată, încît te crezi încă în oraș¹. Dar stră-
lucitoarea cetate imperială, construită în
1570, a fost părăsită în anul 1585, din cauza
unei bruste crize în aprovizionarea cu apă,
după opiniile unor istorici. Imensa aglo-
merare care se dezvoltase în jurul ei a fost
părăsită.

Astăzi, a mai rămas doar tîrgul Fatehpur
Sikrî, dărăpănat și prăfuit, indiferent la mă-
reția palatelor marelui mogul, care domină
colina, pustii și magnifice, cu sările și curțile
goale, cu mici turnuri și culoare, unde papa-
galii croncăne în soare, porumbeii uguie pe
marginea bazinelor cu apă verde, iar leopar-
zii și șacalii le dau tîrcoale noaptea.

Făuritorul acestor minuni, împăratul Ak-
bar, nu avea nici paisprezece ani cînd, la
începutul anului 1556, a devenit moștenito-
rul și apărătorul intereselor mogule în India.
Cu 30 ani în urmă, bunicul său, Babur, care
descindea din Genghis Han, după mamă,
și din Tamerlan, după tată, pornise din micul
regat Ferghana, situat în nordul Afganista-
nului de azi, pentru a cucerii Delhi și Indus-

tanul, pînă atunci posesiuni ale dinastiei afga-
ne Lodi. Lua ființă astfel Imperiul mogul, care
avea să atingă apogeul sub Akbar (1556-
1605) și succesorii săi: Jehangîr (1605-1628),
Shâh Djahân (1628-1658) și Aurangzeb
(1658-1707). În sec. XVIII, imperiul a
început să decadă, iar în 1858 a fost cucerit
de englezi.

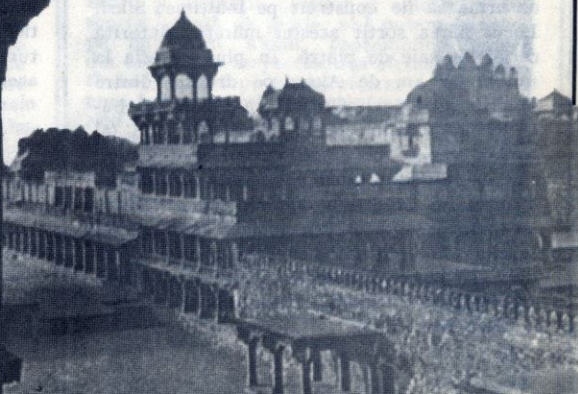
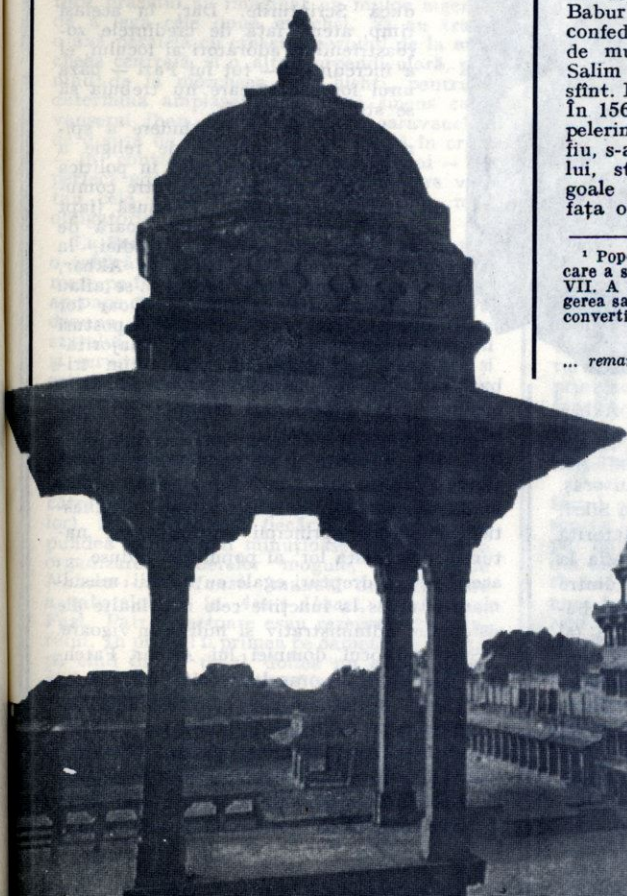
Tatăl lui Akbar, Humayun, fusese depo-
sedat de nobilii afgani. În timpul exilului
său, în anul 1542, la Umarkot, un orașel
din actuala provincie pakistaneză Sind, s-a
născut Akbar, fiul său mai mare, viitor stă-
pîn al splendidelor regate ale Indus-
tanului.

În 1555, mogulii au recucerit Delhi, dar Hu-
mayun a murit în anul următor. S-a urcat
atunci pe tron Akbar, dar au mai trecut cinci
ani pînă cînd el a reușit să se elibereze de
tutela nobililor din jurul său.

Abul Fazl, prieten, sfetnic și cronicar al
lui Akbar, autor al monumentalei biografii
Akbar-nama și al *Ain-i-Akbarî* (Instituțiile
lui Akbar), relatează că împăratul era pro-
fund preocupat de a avea un moștenitor de
sex bărbătesc. Construirea orașului Fateh-
pur Sikrî este legată de dorința sa de a avea
un fiu. Legenda spune că pe colina Sikrî,
nu departe de locul unde primul împărat,
Babur zdrobise, în 1527, puternica armată
confederată a războinicilor rajput¹, trăia
de multă vreme sufiul [ascetul musulman]
Salim Chishti (1478-1572), venerat ca un
sfînt. El fusese de 20 ori în pelerinaj la Mecca.
În 1568, Akbar, care întreprinsese o serie de
pelerinaje pentru a implora cerul să-i dea un
fiu, s-a prezentat în persoană la schitul sufiu-
lui, străbătînd ultimii metri în picioarele
goale și prosternîndu-se, la capătul lor, în
fața omului sfînt.

¹ Popor războinic, considerat descendent al hunilor,
care a stăpînit nord-vestul Indiei, începînd din sec.
VII. A rezistat multă vreme Islamului, pînă la înfrîn-
gerea sa definitivă, în 1527. Cu toate acestea, nu s-a
convertit.

... remarcabilă prin modernul său urbanism și rapidi-
tatea cu care a fost construită

„Vei avea trei fii“, i-a prezis înțeleptul lui Akbar, care, recăpătându-și speranța, s-a hotărât să nu se mai depărteze de Chishti. El a ordonat să se construiască pe colină, în cel mai scurt timp, mai multe reședințe regale. Cînd una dintre principalele lui soții, fiică a rajahului rajput din Amber (astăzi Jaipur), a rămas însărcinată, ea a fost instalată chiar în casa lui Salim Chishti, pentru a se bucura de îngrijirile atente ale rudelor sale. O celebră miniatură mogulă zugrăvește intensă agitație a enturajului imperial la vestea nașterii unui fiu, la 30 august 1569. În cîntecul sufiului, copilul a fost numit Salim (el îi va succeda la tron tatălui său, în 1605, sub numele imperial de Jahangir).

Jahangir, fiul marelui mogul Akbar (răzvrătît împotriva autorității părintești), privind portretul tatălui său, care îi oferă, simbolic, lumea

Un an mai tîrziu, o altă soție a lui Akbar aștepta un copil. Cînd ea a dat naștere tot unui fiu, s-a luat hotărîrea de a transfera capitala din fortăreața Agra într-un nou oraș, ce urma să fie construit pe înălțimea Sikrî. Locul părea sortit acestei marelui, datorită carierelor sale de piatră. În plus, se afla la numai 35 km de Agra, pe drumul dintre Penjab și Bengal. Orașul era rezultatul bucuriei împăratului la nașterea fiilor săi (al treilea venise pe lume cîrînd, confirmînd precizarea) și al unei topografii favorabile. Schitul lui Chishti a devenit inima cetății, iar potecile spre el principalele drumuri ale regelui. „Maiestatea Sa concepe edificii splendide. El îmbracă operele spiritului și inimii sale într-un veșmînt de piatră și argilă“, notează Abul Fazl.

Construcții din „prefabricate“

Cu cîțiva ani în urmă, arhitectul indian Satish Dayar a început o înflăcărată campanie de protecție a așezării Fatehpur Sikrî: „Sikrî este opera unui singur om, într-o singură perioadă a vieții sale... Creșterea orașului dezvăluie spiritul lui Akbar, al cărui orizont depășea chiar și limitele imensului său imperiu“, a spus el într-o conferință ținută la Londra, în aprilie 1975.

Dotat cu o forță și o îndrăzneală legendare, Akbar era înzestrat și cu o inteligență ieșită din comun. Practic analfabet, fără a fi însă lipsit de dorința de a se instrui, el a adunat o vastă bibliotecă, din care a pus să i se citească toate lucrările, care îi rămîneau înțipărite în prodigioasa lui memorie. Pasionat de problemele filozofice, juridice și teologice, Akbar s-a înconjurat de profesori, de ghicitori și preoți. Un cronicar contemporan,

Badauni, șocat de slaba ortodoxie islamică a împăratului, relatează că acesta pusese să i se predea fiului său cîteva lecții despre creștinism și îl însărcinase pe Abul Fazl să traducă Scripturile. Dar, în același timp, atent față de credințele zo-roastrienilor, adoratori ai focului, el a încredințat — tot lui Fazl — paza unui foc sacru, care nu trebuia să se stingă niciodată.

Această largă deschidere a spiritului său în materie de religie a jucat un rol determinant în politica lui Akbar, de conciliere între comunitățile musulmană și indusă (fapt înregistrat pentru prima oară de la cucerirea islamică a Indiei, la sfîrșitul sec. XII). Pînă la Akbar, musulmanii, deși minoritari, se aflau într-o poziție dominantă. Doar lor le era rezervat accesul la posturi importante, în timp ce majoritatea, nemusulmanii, plătea un tribut suplimentar umilitor, *jizya*. Akbar a început prin suprimarea acestuia, precum și a impozitului plătit de pelerinii care, încă din antichitate, se duceau în orașul sfînt Mathura, centru al cultului zeului hindus Krishna. El a reușit să ralieze dinastiei mogule pe principii rajput — șefi naturali, prin casta lor, ai populației induse —, acordîndu-le drepturi egale cu nobilii musulmani și acces la funcțiile cele mai înalte ale sistemului administrativ și militar în vigoare.

Spre mijlocul domniei lui Akbar, Fatehpur Sikrî (literal, „orașul victoriei de la Sikrî“) era focarul politicii și al organizării imperiului, al artei și arhitecturii, gîndirii și culturii. Potrivit mărturiilor contemporane, cetea-palat și metropola Sikrî au fost imaginate și construite într-un timp record, mai puțin de zece ani, după indicațiile și sub condu-

cerea personală a împăratului. A fost o adevărată capodoperă executată din „prefabricate” de piatră. Un ieziut spaniol, Antonio Monserrate, care s-a dus la Fatehpur Sikrî în jurul anului 1580, pentru a încerca să-l convertească pe împăratul Akbar la creștinism, scrie în memoriile sale: „Este evident că toate materialele de construcție au fost aduse gata făcute, pe locul unde urmau a fi utilizate”.

Popasuri la caravanseraî

Cetatea, fapt unic în acea epocă, nu era fortificată, ceea ce a dat naștere unui nou tip de relații între oraș și palatele care îl dominau. Studiul amănunțit făcut de arhitectul Satish Davar asupra așezării Fatehpur Sikrî relevă importanța celor doi poli existenți înainte de construirea orașului. Primul era o mică moschee, care astăzi se găsește în mijlocul bazarului orașului modern, dar care, la origine, era în centrul proiectului lui Akbar. Celălalt era moscheea construită pentru Salim Chishti de către ciopliitorii în piatră, cu 30 ani în urmă, și folosită de familia sa, de localnici și de pelerini. Construcțiile orașului au imaginat un mijloc ingenios de a lega cele două moschei. Ei au trasat o axă paralelă cu creasta, pornind de la moscheea centrală, și o altă perpendiculară, pornind de la moscheea lui Chishti, pentru a determina amplasamentul unui imens caravanseraî [han pentru popasul caravelor] de o sută de camere. Această formă în cruce — în contrast cu planul tradițional — era perfect adaptată locului. Pelerinii care vizitau cele două moschei se opreau în mod obligatoriu la caravanseraî.

La Fatehpur Sikrî, spațiul era organizat ca o tabără militară, curtea obișnuind să-l urmeze pe împărat în campanii. Akbar petrecea aproape jumătate din an în expediții, întotdeauna însoțit de principalii demnitari ai statului, de soțiile sale favorite, cu eunucii și servitorii lor, de muzicanți, dansatori și artiști, de nobili aleși pe sprânceană, cu suiteles lor. Fiecare haltă a acestui veritabil oraș ambulant — care, în ultimii ani de viață ai împăratului, nu făcea mai mult de 10 km pe zi — presupunea o organizare desăvârșită.

Locurile de tabără erau cu grijă alese de către Mir Manzil (supraintendentul taberelor), iar amplasarea fiecărui serviciu corespundea unor reguli minuțioase, inspirate din organizarea taberelor mogule, descrisă în *Naksha-i-Ain-Manzil* (manual de organizare a taberelor) și în *Ain-i-Akbari*, a lui Abul Fazl. Patru sectoare erau rezervate împăratului. În primul îi primea pe oamenii obișnuiți, pe cînd în cel de-al doilea nu aveau acces decît nobilii privilegiați, ofițerii de rang înalt și prietenii. În al treilea, se aflau apartamentele de zi și dormitorul, iar al patrulea era al femeilor — soții, concubine și sclave. Serviciile, atelierele și prăvăliile care lucrau pentru palat erau grupate în jurul nucleului

Agra, marea capitală mogulă

Înainte și după scurta perioadă Fatehpur Sikrî, capitala Imperiului mogul a fost orașul Agra, aflat la 200 km sud de Delhi.

Multă vreme un simplu tîrg, Agra a început să cunoască măreția începînd din momentul în care regele afgan Sikandar (1485-1518), din dinastia Lodi, a transformat-o într-un oraș important și, mai ales, începînd cu domnia lui Babur.

În 1556, Akbar a făcut din Agra capitala Imperiului mogul și, exceptînd anii 1570-1585, ea a deținut acest rol pînă în secolul XVII, adică pînă la transferarea capitalei la Delhi. Printre orașele din nordul Indiei, Agra este vestită azi prin forțul din gresie roșie, ridicat de Akbar, și prin celebrul Taj-Mahal. Acest ultim monument, fastuos mausoleu al reginei Muntaz-i-Mahal (moartă în 1630), ridicat de soțul ei, marele mogul Shăh Djahân, este o imensă capodoperă din marmură albă, cizelată cu desene executate în asp, agată, lapislazuli, coralină și rubine.

Căzută în 1803 în minile englezilor, Agra a intrat apoi într-o calmă somnolență.

central, ajungîndu-se la ele printr-un drum exterior.

Fatehpur Sikrî este construit în stil arhitectural „mogul primitiv”, caracterizat prin primele încercări, reușite, de sinteză între tradițiile indusă și islamică. Simțul arhitectural al lui Akbar apare de la început surprinzător de modern, cu decorațiuni strict funcționale, în contrast cu abundența decorativă, figurativă sau nonfigurativă, a monumentelor indiene obișnuite, fie ele induse sau musulmane.

Privind orașul părăsit, ne putem imagina fastul și animația curților și culoarelor din scurta lui oră de glorie, ni-l putem imagina pe împăratul Akbar, contemplînd fiarele din arenă sau inspectîndu-și elefanții, ascultîndu-l, așezat pe tronul ridicat în mijlocul unui bazin, pe cel mai mare maestru al muzicii din nordul Indiei, Tansen, sau asistînd la tîrgurile organizate periodic.

Și totuși într-o zi a anului 1585 Akbar a părăsit Fatehpur Sikrî. Teoria lipsei de apă este foarte contestată. Se pare că factorii politici și psihologici au determinat, de fapt, hotărîrea lui Akbar.

În românește de
Margareta LIVADARU-ȚIPOIA

PRIMUL SPION AL KAISERULUI ȘI

OPERAȚIILE BIROULUI 2

JEAN-PIERRE ALEM

Publicăm în acest număr câteva noi pagini din lucrarea *L'Espionage à travers les âges* (Spionajul de-a lungul veacurilor) a istoricului francez Jean-Pierre Alem în care sînt evocate unele acțiuni ale serviciilor de informații german și francez în preajma primului război mondial. Titlul și subtitlurile aparțin revistei Magazin istoric.

Colonelul Nicolai a pretins că secția britanică a serviciului de informații german n-a putut fi constituită din lipsă de mijloace. Totuși, spionajul german realizase în această țară o muncă de informare considerabilă, întocmind „Cartea celor 47 000”, care conținea rapoarte foarte precise privind comportamentul a mii de personalități engleze, în vederea unor eventuale recrutări de informatori prin șantaj. Un magistrat englez, interogînd un martor care afirma sub jurămînt, că a putut consulta aceste fișe, a făcut imprudența să întrebze dacă și numele său figura în ele. I s-a răspuns pe loc: „Da”. La drept vorbind, nu sînt foarte siguri de autenticitatea acestei informații și nici măcar de existența Cărtii celor 47 000. Pot însă garanta cititorului stricta exactitate a relatărilor care urmează și care contrazic afirmația colonelului Nicolai în legătură cu inexistența spionajului german în Anglia.

Frizerul din Caledonian Road

Adevărul este că, încă înaintea declanșării războiului din 1914, agenții germani fuseseră implantati în Anglia. Mă voi referi aici la rețeaua principală, organizată de Gustav Steinhauer (pe numele său adevărat Reimers). Acest Steinhauer fusese unul din detectivii faimoasei agenții conduse de Pinkerton¹. El avea o foarte bună părere despre capacitatea sa profesională și a publicat, în 1930, o carte intitulată *Le Maître espion du Kaiser* (Primul spion al Kaiserului). Este adevărat că era dotat, ca toți cei din grupul

lui Pinkerton, cu un dezvoltat simț polițienesc și își cunoștea bine meseria. El a petrecut o noapte întreagă sub patul unui căpitan german, pentru a verifica dacă acesta nu-i face confidențe unei femei, bănuită a fi spionă franceză.

Dar în activitatea de conducere a rețelei din Anglia Steinhauer s-a dovedit necorespunzător. Constituirea grupului său, care număra 23 membri, a fost marcată de trei greșeli majore. În primul rînd, își plătea agenții cu o liră pe săptămînă, sumă ridicolă (ceea ce confirmă nemulțumirea colonelului Nicolai privind lipsa de fonduri a serviciului său); în al doilea rînd, și-a concentrat toți informatorii în jurul unui singur om de legătură; în al treilea rînd, chiar în ajunul războiului, a făcut un tur al rețelei, pentru a-și reactiva membrii, fapt care a atras atenția contraspionajului britanic.

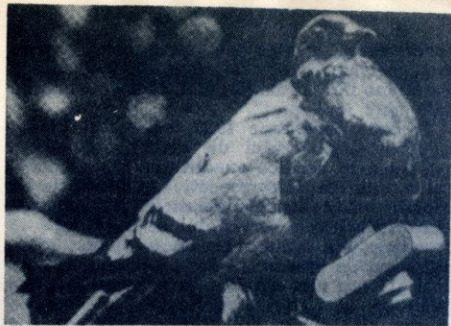
Omul de legătură era un frizer, Karl Gustav Ernst, care avea un atelier pe Caledonian Road, într-un cartier destul de sărac al Londrei. Într-o zi, ofițerul englez de contraspionaj Quinn ia semnalat șefului său, Kell, că un ofițer superior german i-a făcut o vizită lui Ernst. Frizerul nu atrăsese pînă atunci atenția, dar lui Kell i s-a părut curios ca un străin de rang înalt să se tîndă în acest cartier sărăcăcios. Interceptînd corespondența frizerului, a descoperit scrisorile primite de la Steinhauer precum și niște chestionare, trimise la 22 persoane. Kell s-a mulțumit să supravegheze corespondența pînă la declanșarea războiului. La 5 august 1914, oamenii săi l-au arestat pe Ernst și alți 21 spioni, care erau în legătură cu el: George Kiener, pianist la Edinburgh, Otto Weigels din Hull, Kronauer din Walthamstow etc.; unul singur, Schappman, a reușit să se facă nevăzut.

Un alt obiectiv important al serviciului secret german a fost Rusia. Un agent activ s-a dovedit a fi atașatul militar la Petersburg, colonelul de Willaume, care fusese, cu mulți ani înainte, semnalat la Paris pentru activitatea sa de spionaj și, ca urmare, expulzat din capitala franceză în 1885. Se pare că el a reușit să realizeze ceea ce ar putea fi numită

¹ Magazin istoric, nr. 11/1980.

Colonelul Nicolai, șeful serviciului de spionaj german

Porumbel căldător, înzestrat cu un aparat fotografic, utilizat de serviciile de informații pentru a lua vederi din teritoriul inamic

lovitura de maestru a spionajului german - recrutarea generalului Suhomlinov, ministrul de război al Rusiei. Trădarea lui Suhomlinov ar fi provocat pierderea a șapte divizii ruse și dezastrul de la Tannenberg. Dar afacerea este, și azi, departe de a fi clarificată. Iată faptele. În perioada cînd comanda trupele staționate la Kiev, generalul Suhomlinov s-a îndrăgostit de o tânără profesoară la liceul din oraș, care a divorțat și s-a căsătorit cu el. Generalul și soția sa primeau des vizita colonelului Serghiei Miasoiedov, care comanda unele unități de la granița cu Germania. Se spunea că acest colonel profita de funcția sa pentru a introduce în Rusia, prin contrabandă, produse de lux de la Paris, pe care le oferea tinerei soții a generalului, frivolă și cheluitoare.

Suhomlinov a fost numit ministru de război, în 1909 și l-a luat pe lângă el, la Petersburg, și pe colonelul Miasoiedov. Mai tirziu, s-a răspîndit zvonul că, în perioada cît comandase unitățile de pe graniță, Miasoiedov făcuse dese vizite în Germania și că fusese chiar invitat la vînătoare de către Kaiser, la Rominten. În ancheta care a avut loc, colonelul a fost acuzat că a furnizat Germaniei informații militare de o valoare capitală. Totuși, curtea marțială l-a achitat. Procesul a fost însă anulat de Marele duce Nicolai și Miasoiedov a apărut în fața unui nou tribunal, care l-a condamnat la moarte; colonelul a fost spînzurat în aceeași zi. În luna mai 1915 [1917, conform *Marii Enciclopedii Sovietice*], Suhomlinov însuși a fost adus în fața curții marțiale. Acuzat de complicitate cu Miasoiedov, generalul a fost condamnat la închisoare pe viață.

Văzute după atîtea decenii, cele două condamnări suscită multe rezerve. Activitatea lui Suhomlinov pare să fi fost departe de aceea a unui trădător; în timpul exercitării funcției de ministru de război, el și-a consacrat toată energia în vederea reorganizării armatei ruse. În plus, dovezile vinovației sale n-au fost niciodată furnizate. După revoluția din octombrie, a fost grațiat¹.

În ceea ce îl privește pe Miasoiedov, condamnarea sa din ordinul Marelui duce și exe-

cutarea în mare grabă par extrem de suspecte. Procesul a fost rejudicat după revoluție și Miasoiedov a fost reabilitat post-mortem. Colonelul Nicolai a apreciat astfel conduita colonelului rus în cartea sa *Geheime Mächte* (Puterile secrete): „Este foarte adevărat că Miasoiedov mergea la vînătoare cu Kaiserul. Invitațiile împăratului nu reprezentau însă recompensarea unor servicii; din contră, colonelul își înșela gazda pentru a-și îndeplini misiunea de ofițer al serviciului rus”.

Comisarul Toms și prietenele sale

După această trecere în revistă a unora din performanțele serviciului de informații german, să încercăm să vedem care era situația din tabăra franceză.

După afacerea Dreyfus, guvernul francez a hotărît să treacă activitatea de contraspionaj, aflată pînă atunci în subordinea Ministerului de război, în cadrul Ministerului de interne. La 1 mai 1899, a fost creat un serviciu de supraveghere a teritoriului, dependent de organele de securitate generală, și care avea ca misiune neutralizarea spionilor străini.

Fotografii realizate prin folosirea unor astfel de porumbei

Serviciul de informații, căruia i se subordona și Biroul 2, a fost supus și el unor schimbări și au trecut mulți ani pînă și-a regăsit eficacitatea. În 1906, colonelul Dupont, asistat de căpitanul Frédéric Lambing, a fost numit șef al Biroului 2. În anul următor, armata, a obținut suprimarea serviciului de supraveghere a teritoriului. Biroul 2 a preluat controlul comisarilor poliției de frontieră, care avuseseră un statut ambiguu, pentru că depindeau, în același timp, și de Ministerul de război și de cel de interne. Misiunea acestor comisari a fost extinsă: pe lângă sarcinile de contraspionaj li s-a încredințat și rolul de recrutare a spionilor în slujba Franței. Bine plasați geografic, foar-

¹ După cum menționează *Marea Enciclopedie Sovietică*, Vladimir Aleksandrovici Suhomlinov a fost pus în libertate printr-o amnistie din 1 mai 1918, după care el a emigrat în Germania, unde și-a scris memoriile, apărute, ulterior și în limba rusă.

te întreprinzători, acești comisari erau, în multe cazuri, alsacieni, animați de hotărârea nestrămutată de a elibera din mâinile Germaniei provincia lor; ei au obținut, de multe ori, rezultate remarcabile.

Mă voi limita aici la a cita doar două acțiuni ale serviciului de informații francez în perioada care a precedat războiului din 1914. Comisarul Toms era un alsacian, al cărui tată se instalase la München în 1871, ca reprezentant al comerțului cu vinuri franceze.

Toms avea la München câteva prietene tinere și drăguțe care au acceptat, probabil contra unor sume de bani, să lucreze pentru el. Comisarul le-a trimis la Berlin, cu misiunea de a-și face relații printre ofițerii sau elevii-ofițeri, care urmau cursurile academiilor militare, în scopul obținerii de informații secrete. Aceste agente au acționat cu succes în cel puțin două cazuri, în special la Academia de artilerie, remițând agenților francezi documentele cele mai secrete ale instituției.

Acțiunea „Răzbunătorul”

În 1904, un ofițer german a luat legătura cu Biroul 2 francez și i-a remis documente de o importanță considerabilă. Acțiunea este cunoscută sub denumirea „Răzbunătorul”. Iată ce spunea, în această privință, generalul Pendezec, șeful Statului major francez, în 1904: „Recent, un ofițer, care pare a fi unul din generali atașați Marelui Stat Major German, ne-a scris din Liège pentru a ne oferi câteva documente de cea mai mare importanță. Serviciul nostru de informații a intrat în legătură cu el, prin intermediul căpitănelui Lambling. Trădătorul ne-a transmis noul plan de operații adoptat de Statul major german, cu o schemă precisă a ceea ce noi numim în limbaj tehnic «zone de concentrare». Am putut să verificăm documentele prezentate, precum și explicațiile orale pe care le-a adăugat; și unele și celelalte îmi inspiră o certitudine absolută... În ceea ce privește persoana trădătorului, nu o cunoaștem deloc; nu avem nici măcar mijlocul de a corespunda cu el. De trei ori, prin scrisori expediate din Liège, el i-a dat întâlnire lui Lambling; prima dată la Paris, a doua oară la Bruxelles, a treia oară la Nisa, de fiecare dată într-un hotel de mare lux. Dar, întotdeauna, omul i s-a prezentat lui Lambling având capul bandajat, ca și cum i s-ar fi făcut o operație chirurgicală; nu i se vedeau decât mustața cărunță și ochii pătrunzători. La prima întrevvedere i-a cerut lui Lambling să jure că i se va respecta incognitul și că nu va fi pus sub urmărire. El i-a mai spus: «Mi-am luat toate măsurile să părăsesc hotelul într-o oră. Dacă voi observa că sînt urmărit, nu mă veți mai vedea niciodată și nu veți cunoaște nimic din ceea ce am, încă, a vă spune». El i-a declarat lui Lambling de mai multe ori: «Sînt perfect conștient de infamia mea, dar am fost tratat într-un mod atât de mișcav încît vreau să mă răzbun...». Cele trei scrisori de la Liège, pe care le-am primit de la el, sînt semnate «Răzbunătorul». A

cerut, totuși, pentru ceea ce ne oferă și pentru cheltuielile de călătorie, 60 000 franci. I-am dat fără să ne tirguim, căci informațiile sale sînt fără preț”.

În luna decembrie 1929, mareșalul Pétain a cerut Ministerului de război o anchetă pentru a se verifica exactitatea și autenticitatea informațiilor respective. Cercetările au stabilit că toate documentele secrete păstrate în arhivele serviciului de informații au fost arse, din ordin superior, în august 1914. Informațiile transmise de „Răzbunător” nu mai existau nici ele. Dar prin generalul Barthélemy, în acea vreme căpitan în Biroul 2, și din alte surse, noi știm ce conținea cea mai importantă dintre ele: era vorba de planul operației «Schlieffen», care prevedea invadarea Franței prin Belgia. Alte informații, culese și transmise ulterior, prin Biroul 2, din 1904 pînă în 1913, indicau că planul «Schlieffen» era încă operațional la data izbucnirii primului război mondial.

În 1914, statul major și guvernul francez au încercat să explice primele înfrîngerii declarînd că nu au putut să prevadă abominabilul act al inamicului — violarea neutralității Belgiei. În realitate, oamenii politici și generali francezi erau preveniți despre acest plan cu 10 ani înainte.

Cele relatate au relevat unele reușite ale serviciilor secrete germane și franceze. Germanii, cu excepția unor greșeli grosolane în rețeaua engleză, au demonstrat perseverență și minuțiozitate; adversarii lor francezi au făcut dovada unei îndrăzneții și agresivități care le-au adus, în ajunul războiului din 1914, un prestigiu aproape egal cu cel obținut de Intelligence Service, în anii următori.

Dar un serviciu de informații nu se judecă, în primul rînd, nici după reușitele sale parțiale, nici după spectaculozitatea acțiunilor. Ceea ce contează este calitatea informațiilor furnizate guvernului, în așa fel încît acesta să poată fi stăpîn pe situațiile cele mai grave. Or, în această privință, sîntem obligați să constatăm existența unor carențe grave în activitatea ambelor organisme.

În 1914, germanii aveau pregătiți de luptă cinci milioane de ostași, bine antrenați. Or, evaluarea făcută de serviciul de informații francez susținea că armata adversă nu avea decît jumătate din acest efectiv. Această colosală eroare a dus la eșecul planului ofensiv al lui Joffre, „Planul 17”, și a provocat o înfrîngere rapidă a Aliaților în prima fază a operațiilor. În ceea ce privește serviciul de informații german, el a dat ca improbabilă intrarea Angliei în război și nu a furnizat nici o informație asupra pregătirii și capacității de luptă a corpului expediționar britanic. Același serviciu nu a cunoscut dinainte nici data intrării în război a S.U.A.

Cele două servicii de informații, care se înfruntau de-o parte și de alta a Rinului, își imaginau adversarul ca pe un monstru redus, în tîgru cu ghiare de oțel. Dar, nici unul, nici altul nu erau decît niște tigri de hirtie.

În românește de
Miralena MAMINA

CONTESTATARIILE „TESTAMENTULUI LUI ADAM”

(Urmare din p. 49)

rele Spaniei” după expresia vremii, și au oferit Florida de Vest sau partea spaniolă a Hispaniolei. George III a insistat să obțină ori Porto-Rico, ori Martinica și Santa-Lucia, ori Guadelupa și Dominica. Ulterior, guvernul britanic a sugerat fie schimbul Gibraltarului cu Porto-Rico, fie cu Guadelupa, Santa-Lucia și Dominica, fie cu Guadelupa, Martinica sau Trinidad. Negocierile, care n-au dus la nici un rezultat, au dovedit încă o dată importanța ce i se acorda lui Porto-Rico, teritoriul virgin, cenusăreasa Caraibilor pînă în 1898. În ciuda tuturor ofertelor, spaniolii au refuzat să cedeze această insulă.

Urechea lui Jenkins

Britanicii au obținut însă un alt privilegiu: dreptul de a trimite în fiecare an un vas de 500 tone (tonaj mărit mai tîrziu la 650) în coloniile spaniole, încărcat cu mărfuri englezești. Aceste produse trebuiau vîndute numai în timpul târgurilor anuale și nu înainte de sosirea vaselor spaniole. Mărfurile erau scutite de impozite. Regele Spaniei trebuia să primească o parte egală în valoare cu o pătrime din încărcătură și un procent de 5% din celelalte trei sferturi. Lupta care dura de mai bine de două secole pentru distrugerea monopolului spaniol se încheia cu o victorie a Marii Britanii.

Încă de la început acest transport anual a constituit un prilej de dispute. Prima corabie a părăsit Anglia în iulie 1717. Pe parcursul a 30 ani, perioada pentru care fusese încheiat contractul, nu s-au făcut decît opt expediții. Ele au fost însă suficiente ca să justifice nenumăratele reclamații ale spaniolilor; ei se plîngeau că limitările convenției comerciale erau încăl-

cate; că mărfurile engleze des-cărcate în timpul zilei, erau înlocuite cu produse din colonii, încărcate, pe furis, noaptea. Corăbiile autorizate cu comerțul oficial, au devenit mijlocul principal al comerțului de contrabandă, calea prin care în coloniile spaniole intrau cu mult mai multe tone de mărfuri decît cele prevăzute. Corabia anuală nu transporta nici apă, nici provizii; era însoțită de cutere care, pe lîngă cele necesare echipajului, erau ticsite cu bunuri aduse la bordul vasului după ce acesta ancora în Porto Bello. În Anglia se spunea că pe această cale ilicită au fost trimise în coloniile spaniole mărfuri engleze în valoare de 75 000 lire sterline și că profitul obținut a fost de 100%.

Contrabanda, înlesnită în acest fel, a creat nenumărate probleme în Caraibi. Spaniolii din paza de coastă erau necrușători cu contrabandistii. Despre cel mai faimos dintre ei, căpitanul Jenkins, istoria spune că i s-a tăiat o ureche și a fost trimis să i-o ducă regelui său și să i-o arate, în semn de avertisment că, atunci cînd se va ivi prilejul, însuși regelui i se va întîmpla la fel. În fața Camerei Comunelor, Jenkins, ținîndu-și urechea în mîna ridicată, a relatat întîmplarea. Întrebat la ce s-a gîndit cînd s-a trezit în mîinile unor asemenea barbari, a răspuns: „Mi-am încredințat sufletul lui Dumnezeu și cauza țării mele”. Considerînd întîmplarea ca o ofensă adusă țării, membrii Camerei Comunelor au decretat dreptul inalienabil al supușilor britanici de a naviga cu corăbiile lor ori unde vor. Ca replică, spaniolii au pus în circulație o altă poveste, cum că englezii obligaseră un nobil spaniol să-și taie nasul și să-l mănînce. Guvernul Spaniei a protestat în numele celui mutilat, cu toate

că n-a putut arăta nasul cu pricina. Pretenția Marii Britanii privind dreptul supușilor ei de a naviga în apele Caraibilor și de a face comerț cu coloniile spaniole a fost contestată. Războiul la care s-a ajuns, numit în cărțile de istorie „războiul lui Jenkins”, n-a soluționat nici o problemă, situația rămînd, de fapt, neschimbată.

Simbolul acestei perioade din istoria Caraibilor poate fi considerat celebrul om de stat și prim-ministru William Pitt Bătrînul. Mai mult decît oricare altul, el a fost apărătorul colonialismului englez, devenit tradițional și care s-a prelungit pînă la An-tanta.

Cordială: „Inamicul este Franța”. Obsesia dominantă a fostului membru al Partidului Liberal (Whig) în-nobilat conte de Chatham se exprima printr-o socoteală elementară: „orice prejudiciu adus Franței sporește de patru ori cîștigurile britanice”. Într-un discurs celebru, ținut la 29 ianuarie 1775, Pitt a descris Franța ca, pe „un condor care, roîndu-se deasupra Imperiului britanic și pîndindu-și cu aviditate prada, este gata oricînd să o sfîrtece”. În sec. XVIII, nimeni nu a apreciat mai exact decît el importanța coloniilor.

În 1783, cînd încheierea războiului american de independență a avut drept consecință o nouă întrerupere, de 80 ani, în rivalitatea franco-engleză din Marea Caraibilor. Marea Britanie și-a extins imperiul anexînd Grenada, Saint-Vincent și Dominica. Franței i-au rămas Hispaniola spaniolă, Martinica și Guadelupa — posesiunile ei din sec. XVII, la care au fost adăugate Santa-Lucia și Tobago. Ea a păstrat, în acest fel, o parte însemnată din cele mai bogate teritorii ale Anti-lelor.

În românește de
Gabriela GEROTA

Sfârșitul anului 1980 a adus redacției noastre, la fel ca și în anii precedenți, o corespondență și mai bogată, prin care numeroși cititori din țară și din străinătate ne-au transmis urările lor căduroase de La mulți ani! adresate revistei și colaboratorilor ei. Urări care stau mărturie a sentimentelor statornice de atașament și prețuire față de Magazin istoric.

Tuturor le mulțumim călduros, dorindu-le multă sănătate, fericire și noi succese în activitatea ce-o desfășoară, asigurându-i că, și în 1981, revista noastră se va strădui să răspundă exigențelor publicului cititor.

MONUMENT

La 23 august 1980 a fost inaugurat în com. Planu de Jos, jud. Alba, monumentul eroilor originari din această frumoasă localitate ardeleană, căzuți în cele două războaie mondiale, ne scriu RADU și ȘTEFAN CĂRPI-
NIȘIANU, din Sebeș, jud. Alba.

Realizat prin contribuția fiilor satului, care astfel își cinăsc înaintașii și vatra strămoșească, monumentul (în imagine) are următoarea inscripție: În amintirea eroilor care au făcut suprema jertfă pe cîmpul de luptă, pentru realizarea unității naționale, pentru apărarea libertății și suveranității patriei.

LA ARAD, 114 REPRODUCERI DE PE COLUMNĂ

DAN LĂZĂRESCU, din Arad, ne comunică unele date referitoare la un admirator și cercetător al Columnei lui Traian (nr. 7/1980): *Andrea Morello (1646-1703)*, pe care Leibnitz îl socotea printre cei mai de frunte cunosători ai antichității din sec. XVII. În 1683, la dorința

regelui Franței, Ludovic XIV, Morello a executat unele mulate după Columnă precum și mai multe gravuri în aramă reprezentînd scene de pe faimosul monument. El a alcătuit, totodată, o descriere completă a interiorului și exteriorului Columnei.

Gravurile sale după Columnă au fost tipărite în 1752, la Amsterdam, de editorul Jacob Wetsten. Albumul cuprinde 10 planșe mari, o planșă fiind alcătuită din patru benzi gravate, numerotate de la 1 la 114 (I-CXIV).

Albumul lui Morello a avut o largă circulație în epocă, menținînd vie amintirea dacă.

Un exemplar din această prețioasă și rară lucrare se află în colecțiile Bibliotecii județene Arad.

OMAGIUL EROULUI NECUNOSCUȚ

Pornind de la un articol publicat în nr. 6/1972, prof. DORU NISTOR, din Craiova, ne trimite cîteva rînduri referitoare la Eroul Necunoscut al României Mari. Acesta, precizează corespondentul nostru, a fost ales la 14 mai 1923, la Mărășești, de către orfanul de război Amilcar C. Săndulescu. Din cele cinci sicrie aduse drăpate, el a ales unul, indicîndu-l solemn. Acesta este tatăl meu! Momentul a fost redat pe un basoreliev metallic, realizat de sculptorul Anghel Chicleu și fixat pe monumentul funerar al acestui copil, pierit la 28 iulie 1923 într-un accident pe Marea Neagră. Monumentul se află în Craiova, în imediata apropiere a Cimitirului eroilor.

România a fost printre primele țări în care cultul Eroului Necunoscut a fost inițiat în semn de cinstire a jertfei acelor ostași anonimi, căzuți pentru libertatea patriei. Deosebit de semnificativ, în acest sens, este omagiul adus de comuniștii români Eroului Necunoscut, în încheierea grandioasei manifestații antifasciste de la 4 mai 1939, al cărei organizator eminent și conducător înflăcărat a fost tovarășul Nicolae Ceaușescu.

UN ALBUM ȘI DOI CORESPONDENȚI

În completarea datelor referitoare la viața și activitatea lui V.A. Urechiă (nr. 8/1980), A. RUFFU, din Baia de Aramă, jud. Mehedinți și VLADIMIR ALEXANDRESCU, din București, ne trimit cîteva informații privind încă una dintre lucrările savantului. Este vorba de Albumul macedo-român, publicat de Urechiă în 1880.

La acest album — ne scrie corespondentul bucureștean — au colaborat renumiți autori români și străini. Mai toate articolele cuprind date și informații privind originea poporului român, luptele sale pentru libertate și neamură, continuitatea sa în spațiul carpato-danubiano-pontic.

Printre semnatarii articolelor, aflăm din scrișoarea cititorului mehedintean, se numărau: V. Alecsandri, mitropolitul Calinic Miculescu, D. Brătianu, I. Creangă, N. Densușianu, B.P. Hasdeu, I. Ionescu de la Brad, Maria Rosetti, A. D. Xenopol, Edgar Quinet, A. Ubicini, Victor Hugo.

VIZITĂ

Capitanul în retragere AUGUSTIN BUNEA, din București, ne trimite fotografia de mai sus, făcută în 1914, cu prilejul vizitei în România a delegației de studenți turci (nr. 7/1980). În rândul II, stînga, în picioare, precizează cititorul nostru, se află Dumitru Băjenaru, soacul meu, care a fost desemnat ca translator pe lângă delegația turcă.

DACUL DE LA LUVRU

Cine este dacul de la Luvru?, se întreabă MIHAI ANGELESCU, din com. Cotești, jud. Vrancea, solicitînd-ne totodată cîteva date asupra acestei statui.

Executată din porfir, deculoare închisă, ea are 240 cm. În secolul XVII, se afla printre obiectele artistice din Villa Borghese (Roma). În 1806, statuia de dac a intrat în colecțiile Muzeului Luvru.

Din arta sculpturală romană de la începutul sec. II e.n. s-au păstrat c. 40 reprezentări de daci (dintre care 23 statui și 14 capete sau busturi), precizează I.I. Russu în lucrarea sa *Daco-geții în Imperiul roman*, București, 1980.

DIN TIMIȘOARA

THOMAS BREIER, din Timișoara, ne trimite o notă biografică a savantului Alfred Domaszewski, unul dintre cei care au apreciat meritele lui Grigore G. Tocilescu (nr. 6/1980) în editarea inscripțiilor grecești și latine, din care reținem: S-a născut la Timișoara, la 30 octombrie, 1856, în familia unui ofiter de geniu de origine poloneză. După 12 ani, familia sa s-a stabilit la Viena, unde Alfred a urmat cursurile gimnaziului academic. În 1879, a absolvit Facultatea de istorie, în 1882 a devenit doctor în istorie la Universității din Viena. În același an, a fost chemat la Berlin, pentru a lucra în cadrul Muzeului de artă. În 1887, a fost numit profesor la catedra de istorie antică a Universității din Heidelberg, unde a activat timp de 35 ani. A întreprins numeroase călătorii de studii în Asia Mică și Europa de Sud-Est. A încetat din viață la München, la 15 martie 1927.

Dintre lucrările sale: *Religia în armata romană*, Provincia Arabia; *Contribuții la războaiele daco-romane* din timpul împăratului Traian, *Istoria împăraților romani*.

DUBLĂ PRECIZARE

ADINA BERCIU-DRĂGHICESCU, autoarea cărții *O domnie umanistă în Moldova-Despot vodă* (Carti sosite la redacție, nr. 12/1980), ne roagă să facem următoarea precizare: autorul tabloului de pe coperta I a volumului este pictorul bucureștean C. Petrache.

La rîndul nostru precizăm: din suita de chipuri din marea galerie a votezozilor din cele trei principale românești, realizată de C. Petrache, revista noastră a reproduș în nr. 3 și 4/1980 următoarele portrete: Basarab I, Dragoș vodă, Nicolae Alexandru, Bogdan I, Vladislav Vlaicu, Petru I, Radu I, Dan I, Mircea cel Bătrîn, Roman I, Ștefan I, Alexandru cel Bun, Mihail I, Dan II, Radu II Praznagiava, Alexandru Aldea.

DE LA MITRIDATE MOȘTENIRE

ANTON RUSENESCU, din Tulcea, ne întreabă care este sensul cuvîntului *mitridatizare*, întâlnit într-un articol, și dacă are legătură cu vreunul din regi Pontului ce purtau acest nume (unul dintre ei, Mitridate VI Eupator: (120-83 î.e.n.), contemporan cu prima parte a domniei lui Burebista, amintit în nr. 7/1980). *Mitridatizare* înseamnă imunizare față de o otrăvă, dobîndită prin ingerarea progresivă a unei cantități dintr-o anumită substanță nocivă, ceea ce are drept efect obișnuirea organismului cu otrava respectivă, care încetează astfel de a mai fi periculoasă. Numele procedeului vine, într-adevăr, de la regele Mitridate VI Eupator, substanța preparată la curtea sa (pentru a-l feri de riscul otrăvirii) numindu-se *mitridat* (*mithridatium*) și fiind obținută — se spune — prin amestecarea a nu mai puțin de 54 substanțe diverse.

Nicolae MINEI

CONTENTS (Romanian History) D. GHISE President Ceausescu's Works in Italian • I. POPESCU-PUTURI The Revolutionary Party of the Working Class • I. MAMINA, V. NICULAE Moments in the Working Movement • P. CORNEA Mihail Kogălniceanu's Correspondence • M. IONESCU International Recognition of the Autonomous Principalities • IOAN URSU Memoirs (1904-1910) • V. CARTIANU The Romanian Countries on the Oldest Terrestrial Globes • P. FLOREA One of Napoleon's Marshals in Banat and Transylvania • V. URSACHI Dacian Citadels: Zargidava • A. LIGOR Ureche, Costin, Neculce — Chroniclers or Historians? • The XV-th International Congress of Historical Sciences • N. PETRESCU-COMNEN In the Aisles of the Third Reich

SOMMAIRE (Histoire roumaine) D. GHISE Les Oeuvres du Président Ceausescu en italien • I. POPESCU-PUTURI Le Parti révolutionnaire de la classe ouvrière • I. MAMINA, V. NICULAE Étapes du mouvement ouvrier • P. CORNEA La correspondance de Mihail Kogălniceanu • M. IONESCU La reconnaissance internationale de l'autonomie des Principautés • IOAN URSU Mémoires (1904-1910) • V. CARTIANU Les Pays roumains sur les plus anciens globes terrestres • P. FLOREA Un maréchal de Napoléon au Banat et en Transylvanie • V. URSACHI Cités daciques: Zargidava • A. LIGOR Ureche, Costin, Neculce — chroniqueurs ou historiens? • Le XV-ème Congrès international des sciences historiques • N. PETRESCU-COMNEN Dans les coulisses du Troisième Reich

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Д. ГИШЕ Произведение президента Чаушеску на итальянском языке • И. ПОПЕСКУ-ПУТУРЬ Революционная партия рабочего класса • И. МАМИНА, В. НИКУЛАЕ Координаты рабочего движения • П. КОРНЯ Переписка Михаила Когăлницану • М. ИОНЕСКУ Международное признание автономии княжеств • ИОАН УРСУ Воспоминания (1904-1910) • В. КАРТИАНУ Румынские страны на самых древних земных шарах • П. ФЛОРЕА Маршал Наполеона в Банате и Трансильвании • В. УРСАЧИ Дакские крепости: Заргиджава • А. ЛИГОР Урече, Костин, Некулче — летописцы или историки? • XV-ый Международный конгресс исторических наук • Н. ПЕТРЕСКУ-КОМНЕН За кулисами третьего Рейха

INHALT (Rumänische Geschichte) D. GHISE Das Werk von Präsident Ceausescu in italienischer Sprache • I. POPESCU-PUTURI Die revolutionäre Partei der Arbeiterklasse • I. MAMINA, V. NICULAE Momente der Arbeiterbewegung • P. CORNEA Korrespondenz von Mihail Kogălniceanu • M. IONESCU Die internationale Anerkennung der Autonomie der Fürstentümer • IOAN URSU Memoiren (1904-1910) • V. CARTIANU Die Rumänischen Länder auf den ältesten Globussen • P. FLOREA Ein Marschall Napoleons im Banat und in Transsylvanien • V. URSACHI Dakische Burgen: Zargidava • A. LIGOR Ureche, Costin, Neculce — Chronisten oder Historiker? • Der XV. internationale Historikerkongress • N. PETRESCU-COMNEN In den Kulissen des Dritten Reiches

SUMARIO (Historia romana) D. GHISE La obra del presidente Ceausescu en italiano • I. POPESCU-PUTURI El Partido revolucionario de la clase obrera • I. MAMINA, V. NICULAE Momentos del movimiento obrero • P. CORNEA La correspondencia de Mihail Kogălniceanu • M. IONESCU El reconocimiento internacional de la autonomía de los Principados • IOAN URSU Memorias (1904-1910) • V. CARTIANU Los Países Rumanos sobre los más antiguos globos terráqueos • P. FLOREA Un mariscal de Napoleón en Banato y Transilvania • V. URSACHI Fortalezas dacias: Zargidava • A. LIGOR Ureche, Costin, Neculce — ¿crónistas o historiadores? • El XV-Congreso internacional de ciencias históricas • N. PETRESCU-COMNEN Entre los bastidores del tercer Reich

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada
13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136-137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministeriului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Casa poștală 1-702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstășel, Ana Maria Șerbănescu, Marian Ștefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR: Anton Tănase
CORECTURA: Georgeta Apreotesei, Constanța Avram

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni = 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Școlii” — București

42427

